

JOG TUDOMÁNYI KÖZLÖNY

ALAPÍTVÁ: 1866

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

TARTALOM

Tanulmány

HALMAI PÉTER: A polgári anyagi jog szabályozása és az uniós jog viszonya	425
MICZÁN PÉTER: A szavahihetőség további bizonyítási kapcsolódásai a polgári perben	432
BENCSIK IMOLA: A felek autonómiájának történelmi előzményei és korlátai a hazai és a nemzetközi kereskedelmi választottbírósági eljárásban	443
CSÉFFAI ATTILA CSABA: A szakértőhöz való alkotmányos jog	460

Szemle

KECSŐ GÁBOR: A pénzügyi tárgyú törvények alkotmányossági felülvizsgálatának korlátai	471
--	-----

Jogirodalom, jogélet

SIPOS ALEXANDRA: Nagy Márta <i>A gyermek jogainak érvényesülése az igazságszolgáltatásban</i> című könyvéről	480
---	-----

„Készséggel sorakozunk mindig azokhoz, kik a jogtudomány fejlődésében a közjólétet látják felhívni. Készséggel szentelünk e lapon minden sort, munkásságunkban minden erőt az új lángra szított oltárnak, mely fölött a jog istensége áll.”

Ökröss Bálint: A szerkesztő előszava
Jogtudományi Közlöny
Pest, Januarius 2. 1866. évfolyam, 2. old.

JURISPRUDENTIAL BULLETIN / RECHTSWISSENSCHAFTLICHE MITTEILUNGEN

CONTENTS / INHALT

Studies / Abhandlungen

PÉTER HALMAI: Regulation of the Civil Law and its Relation to the European Union's Law / Regelung des materiellen Zivilrechts und deren Verhältnis zum Europarecht	425
PÉTER MICZÁN: Credibility and its Further Connections with Evidence in Civil Procedure / Weitere Verbindungspunkte zwischen Glaubwürdigkeit und Beweisführung im Zivilprozess	432
IMOLA BENCSEK: Historical Background and Limitations of Party Autonomy in Domestic and International Commercial Arbitration / Der historische Hintergrund und die Einschränkungen der Parteienautonomie im nationalen und internationalen Handelsschiedsverfahren	443
ATTILA CSABA CSÉFFAI: The Constitutional Right to Expert / Das verfassungsmäßige Recht auf einen Sachverständigen	460

Review / Rundschau

GÁBOR KECSŐ: The Limits of the Constitutional Review of Fiscal Acts / Grenzen der verfassungsmäßigen Überprüfung von Finanzgesetzen	471
---	-----

Legal Life, Legal Literature / Rechtsliteratur – Rechtsleben

ALEXANDRA SIPOS: On Márta Nagy's Book on "The Effectiveness of Children's Rights in the Administration of Justice" / Über das Buch „Förderung der Rechte von Kindern in der Rechtspflege“ von Márta Nagy	480
--	-----

A KIADVÁNY
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Az MTA Állam- és Jogtudományi
Bizottságának folyóirata

A Szerkesztőbizottság vezetője:
Dr. Korinek László

A Szerkesztőbizottság tagjai:
**Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda,
Dr. Szalma József**

Főszerkesztő: **Dr. Vörös Imre**

Szerkesztők: **Dr. Szalai Éva,
Dr. Udvarny Sándor**

A szerkesztőség címe: 1037 Budapest,
Montevideo u. 14.

A kéziratokra vonatkozó formai
követelményeket a
[https://hvgorac.hu/Jogtudomanyi_](https://hvgorac.hu/Jogtudomanyi_Kozlony_oldal.html)
Kozlony oldalon, az „Impresszum”
aloldalon elérhető „Szerkesztési
útmutató” tartalmazza.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem
küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk
valamelyik egyetem állam-
és jogtudományi karán tevékenykedik,
a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége
csak az egyetem megjelölésével közli
a szerző beosztását. A kar, tanszék
megjelölését csak abban az esetben
közöljük, ha nem jogtudományi
karon tevékenykedő szerzőről
van szó. Igazgatási jellegű funkció
(tanszékvezető, igazgató stb.) közlését
a Szerkesztőbizottság ugyancsak
mellőzi.

A publikálással kapcsolatos további
kérdések a voros44@gmail.com címre
küldhetők.

A Kiadó a lapban megjelenő
tanulmányok szerzőinek azonos
összegű honoráriumot fizet.

Kiadja a HVG-ORAC
Lap- és Könyvkiadó Kft.

hvgorac

Lap- és Könyvkiadó Kft.

Előfizetési díja a 2020. évre: 24 000 Ft.
Az egyes lapszámok külön is megvásá-
rolhatók 2000 Ft/szám áron.

Nyomdai munkálatok: Multiszolg Bt.

HU ISSN 0021-7166

– A Jogtudományi Közlönyben 2000
és 2019 között megjelent írások
teljes szöveggel, online kutathatók
a Jogkódexen. Részletek:
hvgorac.hu/jogkodex
– Szeretné a Kiadó valamennyi
jogi szaklapját a nyomtatott
megjelenéssel egyidejűleg
a számítógépén olvasni? Részletek:
hvgorac.hu/szaccikkek

Jogkódex

Internetes jogi tudástár

Halmi Péter, az MTA levelező tagja (Budapest)

A polgári anyagi jog szabályozása és az uniós jog viszonya

Mennyiben lehetséges a magánjog európaizációja? Az uniós jog polgári anyagi jogi területen történő fejlődésének mozzanatai összekapcsolódtak a belső piac kifejlődésével. Ugyanakkor eltérő annak a mértéke, hogy egyes területeken az uniós jogalkotó milyen mélységű harmonizációt, esetleg jogegységesítést követelt meg. A lezajló folyamatok a szabályozási tárgykörök, illetve az uniós fellépés erőssége szempontjából vizsgálhatók. Alapvető kérdés továbbá: az uniós szabályozás alapja a határon átnyúló elem megléte, vagy ettől függetlenül is alakítja-e az uniós jog a tagállami szabályozást? A belső piac igényei nem követelik meg a magánjog minden egyes elemét érintő harmonizációt.

I. Bevezetés

Az európai integráció alapvető jellemzője a nemzeti piacok kontinentális piaccá egyesítése a négy alapszabadság rendszere alapján. A közös piac, majd a belső piac kiépítése képviselik e folyamat meghatározó mérföldköveit. E folyamatok elemzése alkalmat kínál a közgazdaság-tudományi és jogtudományi megközelítés együttes alkalmazására.

Az európai integrációban a tagállamokat érintő jogharmonizációs kötelezettségek az alapító szerződésekkel egyidősek. A jogharmonizáció alapvetően egymáshoz hasonló jogi elemek vagy megoldások alkalmazását célozza. E célt az egyes tagállamok különböző szabályozási technikák alkalmazásával érhetik el. Az Európai Közösségek sokáig elsősorban a különböző nemzeti jogrendszerek közelítésére, harmonizálására, és nem jogegységesítésre törekedtek.¹ Az 1980-as évek utolsó negyedéig a tagállamok jogharmonizációs kötelezettsége ugyan közösségi jogon alapult, ám annak eredményeként elsősorban nem közösségi jog jött létre, hanem a nemzeti jog változott.

A jogharmonizáció tartalmának módosulása megfigyelhető egyrészt annak minőségi és mennyiségi kiterjedésében, továbbá a jogharmonizáció fogalmát már túllépő ún. szupranacionális közösségi, majd uniós jog kialakulásában. E nemzetek feletti jog kialakulása az Unió bizonyos tevékenységi területein, mint például az agrárpolitika, a kereskedelempolitika stb. már a nemzeti jogalkotás kiszorulását, de legalábbis egyértelmű alávetését jelenti. Az immár közel három évtizede létező belső piac további mélyítése az európai reformok egyik meghatározó iránya. Alapvető kérdés: mennyiben lehetséges a magánjog európaizációja?² Az alábbiakban e témakörhöz kerül néhány szerény adalék megfogalmazásra.

¹ Ugyanakkor nagyobb ívű jövőbeli irányzatok is lehetségesek. Az Európai Parlament 1989. május 26-i határozata felszólította a tagállamokat, hogy törekedjenek magánjoguk (polgári és kereskedelmi joguk) egységesítésére. A közös európai jog (ius communae Europeum) közös jogtörténeti alapjainak feltárását és bemutatását végezte el Hamza Gábor imponáló művében. HAMZA GÁBOR: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján.* Budapest, Tankönyvkiadó. 2002. 362.

² E témakör művelésében is kivételesen értékes Vékás Lajos eddigi alkotó hozzájárulása. A teljesség igénye nélkül különösképpen a következő művei említendők előbbieik sorában: DARÁZS LÉNÁRD – FALUDI GÁBOR – KISFALUDI ANDRÁS – MAGDALENA PAJOR-BYTOMSKI – VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Európai közösségi jogi elemek a magyar magán- és kereskedelmi jogban.* Budapest, KJK-Kerszöv, 2001; VÉKÁS, LAJOS: *EU-Gemeinschaftsprivatrecht und nationale Kodifikation.* In: GLATZ, FERENC (szerk.): *Europa, Ungarn – heute und morgen* Budapest, Europa Institut, 2003, 43–43; VÉKÁS, LAJOS: *Integration des östlichen Mitteleuropas im Wege rechtsvergleichender Zivilrechtserneuerung.* Zeitschrift für Europäisches Privatrecht. 2004. 12/3. sz. 454–476; PASCHKE, M. – VÉKÁS L. (szerk.): *Europäisches Recht im ungarischen Privatrecht und Wirtschaftsrecht,* Münster, LIT Verlag, 2004; VÉKÁS LAJOS: *Der Weg zur Vergemeinschaftung des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts.* In: ERAUW, J. (szerk.): *Liber memorialis Petar Šarčević : universalism, tradition and the individual,* München, Sellier European Law Publishers, 2006, 171–187; VÉKÁS LAJOS: *European and National Models for and in Private Law Codifications in Central and Eastern Europe.* In: ALPA, G. (szerk.): *W kierunku europeizacji prawa prywatnego = Towards europeanization of private law: księga pamiątkowa*

II.

Az EU-szabályozás egyes sajátosságai

1. Szerződéses hatáskörök léte és hiánya, azok követelményei

A tagállamok és az Európai Unió (EU) közötti hatáskörmegosztás meghatározó tényezője annak, hogy az uniós jogközelítés, adott esetben jogharmonizáció mennyire gyakorolhat hatást a tagállamok jogalkotására. Ebben a tekintetben az EUSz. 5. cikk (1) bekezdése szerint az Unió hatásköreinek elhatárolására a *hatáskör-átruházás elve* irányadó. A hatáskör-átruházás elvének megfelelően az Unió kizárólag a tagállamok által a Szerződésekben ráruházott hatáskörök határain belül jár el, a Szerződésekben foglalt célkitűzések megvalósítása érdekében. Minden olyan hatáskör, amelyet a Szerződések nem ruháztak át az Unióra, a tagállamoknál marad.

A hatáskörök megosztásának rendszerét alapvetően az EUMSZ. 3–6. cikkei szabályozzák. Azok közül a polgári joggal egyértelműen, közvetlenül összekapcsolódik a belső piac (és ahhoz kapcsolódó alapszabadságok) és a fogyasztóvédelem. Ám tágabb értelemben a legtöbb, a szakirodalom által említett szabályozási területnek van közvetett kapcsolódása a tagállamok polgári anyagi joga által szabályozott kérdésekhez. Ugyanakkor a magyar Ptk. monista kódex, amely az általános magán-, a kereskedelmi és a fogyasztói jogterületet is átfogó jelleggel rendelkezik.

A jog érvényesülésén alapuló térség kialakításához tartozik az EUMSZ. 67. cikk (4) bekezdése. Az idézett jogszabályhely szerint: „Az Unió – különösen a polgári ügyekben hozott bírósági és bíróságon kívüli határozatok kölcsönös elismerésének elvével – megkönnyíti az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést.” Ennél konkrétabban fogalmaz az EUMSZ. 81. cikke. Utóbbi szerint: (1) „Az Unió a határokon átnyúló vonatkozású polgári ügyek tekintetében igazságügyi együttműködést alakít ki, amely a bírósági és bíróságon kívüli határozatok kölcsönös elismerésének elvén alapul. Ennek az együttműködésnek a keretében olyan intézkedések is elfogadhatók, amelyek célja a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítése. Az (1) bekezdésben

foglaltak céljából az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében intézkedéseket állapít meg – különösen, ha ez a belső piac megfelelő működéséhez szükséges –, előmozdítva a következőket:

a) a bírósági és bíróságon kívüli ügyekben hozott határozatok tagállamok közötti kölcsönös elismerése és azok végrehajtása,

b) a bírósági és bíróságon kívüli iratok határokon túlra történő kézbesítése,

c) a tagállamokban alkalmazandó kollíziós, illetve joghatóságra vonatkozó szabályok összeegyeztethetősége,

d) együttműködés a bizonyításvétel terén,

e) az igazságszolgáltatáshoz való tényleges hozzáférés,

f) a polgári eljárások zökkenőmentes lefolytatását gátló akadályok megszüntetése, szükség esetén a tagállamokban alkalmazandó polgári eljárásjogi szabályok összeegyeztethetőségének előmozdításával,

g) alternatív módszerek kidolgozása a jogviták rendezésére,

h) a bírák, ügyészek és az igazságszolgáltatási alkalmazottak képzésének támogatása.”

2. Az uniós szabályozás potenciális területei és ezek indokai

A fenti rendelkezések alapján a polgári anyagi terület mellett a polgári ügyekben történő igazságügyi együttműködés eljárásjogi területeket és kérdésköröket is érint. A közös, majd *belső piac kiépítése*, elmélyítése következtében az igényérvényesítést meg kellett könnyíteni azokban az ügyekben (lásd eltérő honosságú felek közötti jogügyletek), ahol határon átnyúló elem szerepelt, illetve azokban is, amelyekben ez csak közvetett módon merült fel. (Lásd például egyenlő elbánás érvényre juttatása más tagállamban honos féllel szemben is, ahol egyébként nem áll fenn határon átnyúló elem.) Az alapszabadságok, az áruk, a munkavállalók, majd uniós polgárok szabad mozgása és tartózkodása, a tőke és a szolgáltatásnyújtás szabadsága óhatatlanul ebben az irányban gyakoroltak hatást.

A kialakuló szabályozásnak egyértelművé kellett tennie, hogy *mely tagállam hatóságai³/bíróságai járhatnak el, milyen jogot alkalmazva, valamint az egymás által kibocsátott iratok megfelelő elismerésben részesüljenek*. A közös, majd belső piac kialakulásával a felesleges korlátozások lebontása (az úgynevezett *negatív integráció*) után erősödött meg főleg másodlagos jogi jogforrásokban a pozitív

dedykowana profesorowi Jerzemu Rajskiemu = essays in honour of Professor Jerzy Rajski. Warsaw, Wydawnictwo C. H. Beck, 2007, 467–476.; VÉKÁS, LAJOS: *Nationale Kodifikation im Schatten der Europäisierung des Privatrechts*. In: WELSER, R. (Hg.): *Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*. Wien, MANZ Verlag, 2008, 41–52.; VÉKÁS LAJOS: *Die Notwendigkeit der politischen Vernunft bei der Privatrechtsvereinheitlichung in der Europäischen Union – Eine historische Parabel*; In: GLATZ FERENC (szerk.): *Horst Haselsteiner emlékkönyve*. Budapest, Europa Institut, 2012, 201–206.; VÉKÁS LAJOS: *Az európai fogyasztóvédelmi magánjog és a magánjogi kodifikáció Magyarországon*, In: KAWASUMI, YOSHIKAZU et al. (szerk.): *Yōroppa shihō no tenbō to nihon minpōten no gendaika = Perspectives of European private law and modernization of Japanese civil code*, Tokio, Nihon Hyoronsha, 2016, 503–520.

3 Ugyanakkor a belső piac elmélyülése egyes ágazatokban a határon átnyúló, vagy akár a kontinens egészét átfogó tevékenységet folytató piaci szereplők megerősödésével elvezethet a piacsabályozás és a -felügyelet súlypontjának uniós szintre kerüléséhez. Ld. SZEGEDI LÁSZLÓ: *Az európai közigazgatás fejlődése és szabályozása*. Budapest, Dialog Campus, 2018, 2., 5. fejezet; SZEGEDI LÁSZLÓ: *Közigazgatási bírói jogvédelem uniós átalakulás alatt? - Eltérő jogvédelmi mércék az EU jogának tagállami és uniós végrehajtása során*. Budapest, HVG-ORAC, 2019, 207–234.

Tanulmány

integrációs követelmények előírása. Joghatóság szempontjából a korábbi nemzetközi egyezményi jogot óhatatlanul egyre inkább felváltja az uniós jog, nem pusztán kereskedelmi és kötetmi jog, hanem az öröklési és a családi jog területén is.⁴ Hasonlóképpen erősödött meg idővel az uniós szintű kollíziós jog az alkalmazandó jog eldöntéséhez, amelyet kiegészítenek az igényérvényesítést más tagállamban megkönnyítő uniós jogi rendelkezések is.⁵ A bíróságok és más érintett szereplők által alkalmazott szabályok átalakítása mellett a szervezetrendszerben nem feltétlenül tűntek fel új szereplők. Ebben a tekintetben maximum a tagállami bíróságok és az Európai Unió Bírósága közti előzetes döntéshozatali eljárások mechanizmusa említhető meg, amely az uniós jog egységes alkalmazásának legfontosabb garanciája is. Utóbb létrejött az Európai Igazságügyi Hálózat, amely az egyes igazságügyi szervek közti kapcsolatot könnyíti meg, biztosítja a szükséges információcserét, megoldást keres a nehézségek megoldására.⁶

3. Egyéb szabályozási jellegzetességek

Az uniós szabályozás mozaikszerű, nem azonos mértékben hat ki a polgári anyagi jog egyes területein. Az egyes tagállamok jogi kódexei viszont önálló fejlődés útján alakultak ki. Így jön létre az ellentmondás: *az egységes jog biztonságot ad a piaci szereplőknek, ám a belső koherenciát alááshatja.*⁷

A jogterület szerinti besorolás sem feltétlenül egyértelmű. Vizsgálatunk tárgya az EU nemzetközi magánjoga és több terület magánjogi kérdéseit felölelő magánjogi rendelkezések mellett az EU szabályozói magánjoga.⁸ A szabályozói magánjogra jellemző, hogy két oldala van. Egyrészt piaci szabadságokat hoz létre, tehát a magánautonómiát növeli, de eközben szabályokat alkot, hogy kijelölje a határait az újonnan kialakított versenyző piaci autonómiának.⁹

A *jogharmonizáció* területén különböző megoldások érvényesülnek. Az uniós szabályozási technikák felölelhetik a teljes jogegységesítést (teljes körű uniós szabályozás), általában az irányelvi eszközt alkalmazó jogközelítést, a kölcsönös elismerést, valamint a koordinációs szabályozást, végül az uniós szintű tevékenység szabályozá-

sát.¹⁰ A polgári anyagi jog területére az irányelvi bevezetés révén történő jogközelítés, valamint a kölcsönös elismerés elvének általánossá tétele a legjellemzőbb.

Az *irányelv* a magánjogi jogharmonizáció és szabályozás legfőbb eszköze, a rendelet a jogegységesítés eszköze. Az irányelv az EUMSZ. 288. cikke alapján a célok tekintetében rendelkezik jogi kötőerővel a tagállamokkal szemben, amelyek kötelesek azt nemzeti jogukba átültetni. Következésképpen a tagállami (polgári) bíróságok előtt azokra hivatkozni közvetlenül kivételesen lehetséges. Az alkalmazandó norma elsősorban az átültetett tagállami normatív aktus lesz. A tagállam és a magánfél eltérő jogi helyzete miatt ismerik el az irányelvek vertikális közvetlen hatályát, ha a tagállamok azzal fosztanak meg a magánszemélyeket a jogaiktól, hogy nem tesznek eleget a számukra előírt átültetési kötelezettségnek.¹¹ Ugyanakkor ennek feltétele, hogy az irányelvi rendelkezések feltételnek, kellően pontosak és a magánszemélyek részére az állammal szemben érvényesíthető jogokat határozzanak meg.¹² Az Európai Unió Bíróságának esetjoga magánszemélyek egymás közötti jogviszonyaiban az irányelvek horizontális közvetlen hatályát sem ismeri el (lásd kizáró joghatás)¹³ – bár a bírósági esetjog ezt több tekintetben¹⁴ is relativizálta.

III.

A polgári anyagi jog egyes részterületei és az uniós jog

1. Az ember mint jogalany jogai és jogi személy (szerzői jogok és a gazdasági társaságok joga)

A hatályos magyar Ptk. Első Könyve az emberrel mint jogalannyal kapcsolatos részeket szabályozza. Annak negyedik része tér ki arra, hogy külön a szerzői jogi és iparjogvédelmi törvényekben nem szabályozott kérdésekben a Ptk.-t kell alkalmazni olyan esetekben, amikor a felmerült kérdés egyébként a Ptk. által szabályozott.

A *szerzői jogok és iparjogvédelem* területe óhatatlanul összekapcsolódik az áruk szabad mozgásának, a diszkrimináció tilalmának, a szabad verseny belső piacon belüli

4 BLUTMAN LÁSZLÓ: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. Budapest, HVG-ORAC, 2013, 175.

5 BLUTMAN: i. m. 176–177.

6 A Tanács határozata (2001. május 28.) az Európai Igazságügyi Hálózat létrehozásáról polgári és kereskedelmi ügyekben.

7 SCHULTE-BRAUCKS, REINHARD – ONGENA, STEVEN: *The Late Payment Directive – a step towards an emerging European Private Law?* European Review of Private Law, 2003. 11/4. sz., 519–544., 541–542.

8 GYURIS ÁRPÁD: *Az Európai Unió hatása a magyar szerződési jogra*, PhD-értekezés, PPKÉ JÁK, 2018, 73.

9 GYURIS: i. m. 60.

10 GYURIS: i. m. 276.

11 Van Duyn-ítélet, C-41/74, EU:C:1974:133, 12. pontja, Ratti-ítélet, C-148/78, EU:C:1979:110, 22. pont.

12 Becker-ítélet, C-8/81, EU:C:1982:7, 25. pont.

13 A Faccini Dori-ítéletben az EUB tisztán horizontális jogviszony kapcsán erősítette meg a Marshall(I)-ítéletben kimondott tételét. Kifejtette viszont, hogy itt a tilalom alkalmazása, az irányelvi rendelkezések másik magánszeméllyel szembeni kötelezettséget keletkeztető hivatkozása, az irányelv és a rendelet közötti határok elmosását eredményezné (lásd Faccini Dori-ítélet, C-91/92, EU:C:1994:292. 24. pontja).

14 BOBEK, MICHAL: *The effects of EU law in the national legal systems*. In: European Union Law (BERNARD, CATHERINE – PEERS, STEVE eds.) Oxford, Oxford University Press. 2014. 140–173.

biztosításának szerződésbeli követelményeivel. Mindezekre erőteljesen hatást gyakorolt az Európai Unió Bíróságának mindenkor eseti joga, az abban foglalt megállapítások.¹⁵ E területen is a súlypont a szisztematikusan képviselt magánautonómiától a szabályozó politikában beágyazódott joganyag irányában változik, amely az egyre erősebb szabályozottsággal is együtt jár.¹⁶

A védjegyszabályozás egységesítésére vonatkozó gondolatok egészen az 1960-as évekig nyúltak vissza, majd a 1990-es évekre valósult meg ennek a hatálybalépése. Mára a belső piac léte megkövetelte, hogy egységesen biztosítsák egyes szellemi alkotásokhoz fűződő jogok elismerését, végezzék ezek nyilvántartását. Ezért felel az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala (EUIPO).¹⁷ Itt is, akárcsak korábban más területeken, egyértelművé vált, hogy egyes anyagi szabályokat érintő jogharmonizáció nem elegendő a belső piaci működés eléréséhez. Ezért lett alapvető követelmény, hogy a lajstromozott védjegyek megszerzésének és a védjegyoltalom fenntartásának feltételei valamennyi tagállamban alapvetően azonosak legyenek, amely elvezetett a kapcsolódó irányelv elfogadásához.¹⁸

A szellemi alkotások tekintetében az uniós szabályozás lépésről lépésre jelent meg, elsősorban itt is irányelvi formában. Ezek az alábbi szabályozási kérdéseket ölelték fel: a számítógépi programok jogi védelme,¹⁹ a bérelhetőség joga,²⁰ műholdas műsorsugárzásra és a vezetékes továbbkövetítésre alkalmazandó egyes szerzői jogi szabályok összehangolása,²¹ az adatbázisok jogi védelme,²² információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolása,²³ az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jog.²⁴ Egyértelmű, hogy e területen részletszabályok és partikuláris kérdések megragadása történt meg a közösségi, majd uniós jogalkotó által. Ugyanakkor példának okáért az információs társada-

lomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló irányelv a WIPO Internet Szerződés miatt egybefüggő és összehangoltabb jellegű.

Az európai/uniós szintű vívmányok a *szabadalmi területen* tekinthetnek vissza a leghosszabb múltra. Igaz az ok alapja nem másodlagos jogforrás, hanem egyes szerződő felek közti nemzetközi egyezmény. Utóbbi egységesíti a szabadalmazhatósági feltételekre vonatkozó anyagi jogi szabályokat. Lehetővé teszi, hogy egyetlen hivatal (az Európai Szabadalmi Hivatal) döntsön a szabadalom engedélyezéséről. Ugyanakkor az egységesülés irányába tett lépések egyértelműek ezen a területen is²⁵ (lásd biotechnológiai találmányok).²⁶ A szabadalmi védelem egyfajta kiterjesztése is megjelent, hogy a jogosult a védelem időpontját már a piaci bevezetés/engedélyezés előtt is élvezhesse.²⁷

A Ptk. Harmadik Könyve a *jogi személyek* területét szabályozza. Azon belül is annak harmadik része fekteti le a gazdasági társaságokra vonatkozó rendelkezéseket. Az európai gazdasági társaságok jogának definíciójára leginkább talán a Bizottság akcióprogramja utal. A belső piac működésének egyik sarokköveként magában foglalja egyes vállalatok határon átnyúló módon történő alapítását, a kapcsolódó jogügyletek átláthatóságát, a jogbiztonságot biztosítja. Védi a tulajdonosok és harmadik felek érdekeit, a tőkekövetelmények betartását és fenntartását, a leányvállalatokra vonatkozó közlési szabályokat. Szabályozza az átalakulás kérdéseit, az egyszemélyes kft.-kre vonatkozó minimumkövetelményeket fekteti le és a közös európai társasági formákra vonatkozó szabályokat részletezi.²⁸

Szabályozási technikák szempontjából e területen sem feltétlenül a teljes jogegységesítés megy végbe, hanem jogharmonizáció, amelyre az EUMSZ. 50. cikke is utal. Eszerint az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében és a Gazdasági és Szociális Bizottsággal folytatott konzultációt követően irányelveket bocsát ki a letelepedési szabadság valamely meghatározott tevékenység tekintetében történő megvalósítása érdekében. Az 50. cikk (2) bekezdése tartalmazza, hogy e feladatokat az uniós intézmények az alapszabadság(ok) biztosításaképpen látják el.²⁹

15 KUR, ANETTE – DREIER, THOMAS: *European Intellectual Property Law*, Edward Elgar, 2013, 45–57.

16 GYURIS: i. m. 65.

17 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1001 rendelete (2017. június 14.) az európai uniós védjegyről (EUIPO-rendelet) 51. és 111. cikkei.

18 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/2436 irányelve (2015. december 16.) a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről.

19 A Tanács 91/250/EGK irányelve (1991. május 14.) a számítógépi programok jogi védelméről.

20 A Tanács 91/100/EGK irányelve (1992. november 19.) a szerzői jogokhoz kapcsolódó jogosultságok bérelhetőségéről.

21 A Tanács 93/83/EGK irányelve (1993. szeptember 27.) a műholdas műsorsugárzásra és a vezetékes továbbkövetítésre alkalmazandó egyes szerzői és szomszédos jogi szabályok összehangolásáról.

22 Az Európai Parlament és a Tanács 96/9/EK irányelve (1996. március 11.) az adatbázisok jogi védelméről.

23 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

24 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/84/EK irányelve (2001. szeptember 27.) az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról.

25 Az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK irányelve (1998. július 6.) a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról.

26 KUR–DREIER: i. m. 65.

27 Az Európai Parlament és a Tanács 469/2009/EK rendelete (2009. május 6.) a gyógyszerek kiegészítő oltalmi tanúsítványáról; az Európai Parlament és a Tanács 1610/96/EK rendelete (1996. július 23.) a növényvédő szerek kiegészítő oltalmi tanúsítványának bevezetéséről (ld. KUR–DREIER: i. m. 65).

28 NICOLA DE LUCA: *European Company Law*, Cambridge University Press, 2017, 3; EUROPEAN COMMISSION: *Action Plan: European company law and corporate governance – a modern legal framework for more engaged shareholders and sustainable companies*, COM/2012/0740 final.

29 Az EUMSZ. 115. cikke alapján a Tanács az Európai Parlamenttel, valamint a Gazdasági és Szociális Bizottsággal folytatott konzultációt követően, különleges jogalkotási eljárás keretében, egyhangúlag irányel-

Tanulmány

A kapcsolódó másodlagos uniós jogi szabályozás számos, a *társaságokra vonatkozó* irányelv megszületéséhez vezetett el.³⁰ Azok kapcsolódhatnak az egyszemélyes korlátozott felelősségű társaságokhoz – szabályozva, hogy társaság alapítható egy taggal, illetve összes üzletrészt is megszerezheti egy személy, amely megfelelő követelményekkel jár a döntéshozatalra és a kapcsolódó formai követelményekre, adott esetben kiterjedhet részvénytársaságokra is.³¹ Irányelvi szabályozásra került sor a társasági jog további területei (tőkeegyesítő társaságok alapítása és működése, azok egyesülése és szétválása) tekintetében is.³² Hasonlóan a társasági jog egyes vonatkozásai megnevezés alatt fogadták el az az irányelvet és került a fenti szabályozási tárgyköre alá, amely a társasági biztosítékok szabályozását, valamint a részvénytársaságok egyesülésére vonatkozó szabályokat tartalmazta.³³ Az uniós jog utóbb irányelvben szabályozta meghatározott típusú vállalkozások éves pénzügyi kimutatásairól, összevont (konszolidált) éves pénzügyi kimutatásairól és a kapcsolódó beszámolókról szóló követelményeket. Ilyen formában rendelkezik a nemzetközi számviteli standardok alkalmazásáról is.³⁴

A jogegységesítés miatt e terület túllépett a jogharmonizáció eszközrendszerén, így a jogfejlődés elvezetett *európai társasági formák* kialakításához is. Ilyenek az európai gazdasági egyesülés, az európai részvénytársaság, az

európai szövetkezet.³⁵ Emellett pedig egyéb formákra vonatkozó tervezetek is elkészültek.³⁶

2. Családi jog

A szabad mozgás és tartózkodás joga miatt a határon átnyúló személyforgalom megélénkülése, és a (honossági szempontból) vegyes családi kapcsolatok létrejötté vezetett el a házassági, tartási és szülői felelősséggel kapcsolatos uniós jogi szabályozás megerősödéséhez.

E szabályozás tárgyköre, ahogyan arra már utaltunk, a joghatóságra, az alkalmazandó jogra, valamint a határozatok kölcsönös elismerésére és végrehajtására terjed ki. Az EUMSz. 81. cikk (3) bekezdése (EKSz. 65. cikke) szerinti rendelkezések alapján több államra kiterjedő vonatkozású családjogi kérdésekre vonatkozó intézkedéseket különleges jogalkotási eljárás keretében a Tanács állapítja meg. Ezen a területen 3 rendeletet kell megemlíteni, amelyek a fent említett szabályozási tárgykörökben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a kölcsönös elismerés kérdését rendezik. A szabályozás – fentiek keretében – a házassági, szülői felelősségi ügyeket, a házasság felbontására vonatkozó ügyeket, végül tartási ügyeket választja külön.³⁷

A rendeletek az alábbi kérdéseket szabályozzák:

– *Joghatóság*, így dől el, hogy mely tagállam bírósága, közjegyzője vagy más szerve jár el az adott családi jogi ügyben.

– *Alkalmazandó jog*: a rendeletben bevezetett szabályozás határozza meg, hogy az adott családi jogi kérdést melyik állam joga alapján kell majd elbírálni. Végül

– *Határozatok (végzések) tagállamok közötti kölcsönös elismerése*. E rendeletek határozzák meg az egyes uniós tagállamok bíróságai, közjegyzői vagy más hatóságai által családi jogi ügyekben meghozott határozatok (végzések) tagállamok közötti kölcsönös elismerését.

A családi kapcsolatok, a kapcsolódó személyállapoti helyzetek egységes és egyértelmű rendezése szigorúbb

veket fogad el a tagállamok olyan törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek közelítésére, amelyek közvetlenül érintik a belső piac megteremtését vagy működését.

30 SZIKORA VERONIKA: *Az összehasonlító jog fókuszában: Az európai társasági jogi megközelítés*, In: Jogtudomány a jogfejlődés szolgálatában. Szemelvények a modern jogi kutatások köréből (SZIKORA VERONIKA – ÁRVA ZSUZSANNA) Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017. 181–195.

31 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/102/EK irányelve (2009. szeptember 16.) a társasági jog területén az egyszemélyes korlátozott felelősségű társaságokról; ez felváltotta a 89/667/EGK irányelvet és annak későbbi módosításait, majd 2013/24/EU irányelv átdolgozta az irányelvet.

32 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1132 irányelve (2017. június 14.) a társasági jog egyes vonatkozásairól.

33 Az Európai Parlament és a Tanács 2012/30/EU irányelve (2012. október 25.) a biztosítékok egyenértékűvé tétele céljából a részvénytársaságok alapításának, valamint tőkéjük fenntartásának és módosításának tekintetében a tagállamok által a társasági tagok és harmadik személyek érdekei védelmében az Európai Unió működéséről szóló szerződés 54. cikkének második bekezdése szerinti társaságoknak előírt biztosítékok összehangolásáról, az Európai Parlament és a Tanács 2011/35/EU irányelve (2011. április 5.) a részvénytársaságok egyesüléséről, majd az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1132 irányelve (2017. június 14.) a társasági jog egyes vonatkozásairól.

34 Az Európai Parlament és a Tanács 2013/34/EU Irányelve (2013. június 26.) a meghatározott típusú vállalkozások éves pénzügyi kimutatásairól, összevont (konszolidált) éves pénzügyi kimutatásairól és a kapcsolódó beszámolókról, a 2006/43/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 78/660/EGK és a 83/349/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről; az Európai Parlament és a Tanács 1606/2002/EK rendelete (2002. július 19.) a nemzetközi számviteli standardok alkalmazásáról.

35 Az Európai Parlament és a Tanács 1606/2002/EK rendelete (2002. július 19.) a nemzetközi számviteli standardok alkalmazásáról; a Tanács 2001/86/EK irányelve (2001. október 8.) az európai részvénytársaság statútumának a munkavállalói részvételre vonatkozó kiegészítéséről; a Tanács 2003/72/EK irányelve (2003. július 22.) az európai szövetkezet statútumának a munkavállalói részvétel tekintetében történő kiegészítéséről.

36 DE LUCA: i. m. 57–62.

37 A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről; a Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról; a Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködéséről.

szabályozást követel meg, amely irányelvek helyett rendeleti szabályozáshoz vezetett el.

3. Kötelmi jog

A kötelmi jog az a polgári anyagi jogi terület, amelyre talán az uniós jognak a legnagyobb hatása volt és van. A szerződési alapokat illetően meg kell említeni: a belső piac témakörei megosztott hatáskörbe tartoznak. Ugyanakkor különösen lényeges az EUMSZ. 114. cikke szerinti jogharmonizációs klauzula, amelyet speciális ágazati felhatalmazások is (lásd energetika, telekommunikáció, közlekedés és szállítás) egészítenek ki.

Micklitz szerint az európai magánjog horizontális szempontból leginkább a fogyasztói jogot és az antidiszkriminációs jogot érinti, amely a klasszikus nemzeti magánjogokba is betört.³⁸ A szabályozói magánjog nem ismeretlen jelenség a magánjog történetében. Annak két hulláma különböztethető meg. Az egyik a „társadalmi felelősség” növekedésével a 19. század végén kezdődött és a jóléti államnál tetőzött. A szociális szabályozás lényege a magánjogban, hogy a szerződési szabadságot és a magánautonómiát, a munkavállalók (dolgozók), bérlők és a fogyasztók érdekében³⁹ megszorítsák.

Az európai (szabályozói) magánjog legfontosabb területe a fogyasztóvédelem előtérbe helyezése és teljes átalakítása. Ennek alapja is irányelvi szabályozás, amely a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekre, a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásaira, a hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami rendelkezések közelítésére vonatkozik.⁴⁰ Egyfajta speciális alágazati területen is érvényesülhetett e kiterjesztett védelmi cél, így az utazási csomagok és az utazási szolgáltatássegységek területén.⁴¹ Mindez elvezetett a fogyasztói absztrakt fogalom kidolgozásához, a fogyasztói szerződés külön meghatározásához, illetve maguknak a fogyasztói jogviszonyoknak a kiterjesztéséhez.⁴²

A kötelmi jog területén a jogharmonizációs jogalkotás egyéb témakörökkel is kiegészült, így a pénzügyi biztosítékokról szóló megállapodások témájával,⁴³ a fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerekben az elszámolások szabályaival,⁴⁴ a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépés⁴⁵ kérdésével. Utóbbi témakörök egyértelműen jelzik, hogy e területen is az európai magánjog mozaikszerű szabályozása a jellemző.

A tagállami átültetési (lásd e tanulmány bevezető része) és kodifikációs folyamatok alatt felmerülő problémák, a tagállami dogmatikai rendszerek uniós jog általi átírása (annak dilemmái) megerősíthetik: egységes uniós magánjogi kódex mint elméleti célkitűzés felvethető, ám annak megvalósíthatósága alapvető kétségeket vethet fel.

4. Öröklési jog

A határon átnyúló jellegű öröklési ügyek elterjedése a közös, majd belső piac megvalósulásával szükségképpen felmerült az igény: az erre vonatkozó joganyag legalapvetőbb rendelkezései is az uniós jog keretében kerüljenek szabályozásra. A szabad mozgás és tartózkodás joga okán egyre több esetben az örökhagyó után nem pusztán honossága/állampolgársága szerinti államban maradt vagyron, amelynek jogi sorsát egyértelműen rendezni kell halála esetén. Ennek során el lehet kerülni, hogy az egyes vagyontárgyak fellelhetőségének megfelelően minden egyes érintett tagállamban külön-külön eljárást kelljen az örökösöknek indítaniuk.

Ennek legfontosabb dokumentuma az európai öröklési rendelet, amelynek tárgyi hatálya (címének megfelelően) a joghatósággal, az alkalmazandó joggal, a határozatok, a közokiratok és a perbeli egyezségek elismerésével – vagy adott esetben elfogadásával –, végrehajthatóságával és végrehajtásával, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetésével kapcsolatosak.⁴⁶

38 GYURIS: i. m. 60.

39 GYURIS: i. m. 61.

40 A fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv; a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999. május 25-i 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv; a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2011. október 25-i 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv.

41 Az utazási csomagokról és az utazási szolgáltatássegységekről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, továbbá a 90/314/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló, 2015. november 25-i 2015/2302/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv.

42 GYURIS: i. m. 93–203.

43 A pénzügyi biztosítékokról szóló megállapodásokról szóló 2002. június 6-i 2002/47/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv.

44 A fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerekben az elszámolások véglegességéről szóló 98/26/EK irányelvnek és a pénzügyi biztosítékokról szóló megállapodásokról szóló 2002/47/EK irányelvnek a kapcsolódó rendszerek és hitelkövetelések tekintetében történő módosításáról szóló 2009. május 6-i 2009/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv.

45 A kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépésről szóló 2011. február 16-i 2011/7/EU európai parlamenti és tanács irányelv.

46 Az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről szóló 650/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet.

Tanulmány

IV.

**Összegezés: a további szabályozás
lehetőségei útjai***1. Az uniós szintű szabályozás nehézségei*

Az uniós jog polgári anyagi jogi területen történő megerősödésének különböző jellegzetességei vannak. A *jogfejlődés e mozzanatai összekapcsolódtak a belső piac kifejlődésével*. Ugyanakkor eltérő annak a mértéke, hogy egyes területeken az uniós jogalkotó milyen mélységű harmonizációt, esetleg jogegységesítést követelt meg.

A lezajló folyamatok több szempontból is vizsgálhatók.

a) Így a *szabályozási tárgykörök* szempontjából: az alapszabadságok érvényesülése és a határon átnyúló jogügyletek egyértelmű rendezése több anyagi jogi területen is elvezetett a joghatósági, alkalmazandó jogra és határozatok kölcsönös elismerésére vonatkozó szabályozás bevezetéséhez. Ezt mozaikszerűen még további követelmények bevezetése egészíthette ki.

b) Másodsorban lényeges az *uniós fellépés erőssége*: az uniós jog általában a nemzeti jogrendszerek közelítésében látja a megoldást és nem a tagállamok jogegységesítésének kikényszerítésében.⁴⁷ *Rendeleti szintű* jogegységesítésre is láthattunk példát, tekintettel a szabályozási tárgykör speciális jellegére családi jogi és öröklési területen vagy új társasági formák bevezetése tekintetében. Ám máig az *irányelvi* szabályozás van előtérben. Sokszor a töredezettség oka a pontos és részletes általános beavatkozási terv hiánya és a tagállamok ellenállása.⁴⁸

b) Harmadrészt az is megvizsgálható, hogy az uniós szabályozás alapja a határon átnyúló elem megléte, vagy ettől függetlenül is alakít az uniós jogalkotó a tagállami szabályozáson. Ebben a tekintetben a fogyasztóvédelem teljes átalakítása független volt a határon átnyúló elem léteétől. Részben érvényes ez a társasági jogra is.

2. Egységes kódex felé vezető úton?

Az egységes kódex kapcsán kialakult felfogások négy csoportba⁴⁹ sorolhatók:

a) *Támogató irányzat* (Jan Smits, Christian von Bar): Jellemzően liberális, a piacgazdaság elveit képviselő, az állam szerepét mérsékelő koncepciót képzelnek el. A magánszemélyek autonómiájára összpontosítanak. Amellett érvelnek, hogy bármilyen, a közös szabályozás útjában álló akadályt el kell távolítani.

b) *Köztes irányzat* (például Hondius): úgy gondolják, hogy a közös szabályozásnak inkább bizonyos, a közös társadalom érdekeit szolgáló célokat kell megvalósítania. A közös kódexet el tudják képzelni. Ugyanakkor nagyobb hangsúlyt fektetnek bizonyos területek szabályozására, mintsem egyetlen nagy közös kódex megvalósítására. Jellemzően a gyengébb felet, a fogyasztót és a szociálisan rászoruló embert tekintik mintának, aki valamilyen okból a jog segítségére szorul.

c) *Mérsékelt irányzat* (például Legrand): annak keretébe azok a jogtudósok sorolhatók, akik úgy vélik: bizonyos területeken szükség van az együttműködésre, de ezt nem feltétlenül kell minden nemzeti elképzelést, tradíciót feladva megvalósítani. Szerintük a közös kódex jelentős áldozatokat kíván, és a célja talán nem is valósítható meg. A közös szabályok kidolgozásában az Unió alapító szerződéseit kell pontosan követni és bizonyos túlszabályozást vissza kell vágni.

d) *Kulturális irányzat* (például Reinhard Zimmermann): mivel az Európai Unió tagállamai különböző jogi kultúrákat képviselnek, így a közös magánjog egyesítést is jelentene különböző tradíciók között. Utalnak a jogok különállóságára és változékonyságára, amely eddig az Európai Unióból sugárzott, ugyanakkor szerintük az egységes kódex terve korai. Előbb ki kellene fejleszteni a magánjog „európai tudományosságát”.

Befejezésül aláhúzást igényel: *a belső piac igényei nem követelik meg, hogy a magánjog minden egyes eleme érintve legyen a harmonizációban.*

47 STEDING, ROLF: *Gesellschaftsrecht – Grundzüge*, 1. Ausgabe, Baden-Baden, Nomos Verlag, 1997, 74, (idézi: SZIKORA: i. m. 191.)

48 SZIKORA: i. m. 192.

49 GYURIS: i. m. 76.

ijoten

Internetes Jogtudományi Enciklopédia

ijoten.hu

Miczán Péter PhD, kúriai főtanácsadó (Budapest)

A szavahihetőség további bizonyítási kapcsolódásai a polgári perben*

A polgári perjogban a bizonyítás eredményének mérlegelése körében a szavahihetőség, illetve megdőlésének eddig fel nem tárt kérdésköre potenciálisan ügyszámra jelentőségre tekintettel szükségesnek nevezhető a megkezdett tudományos igényű vizsgálat folytatása. A tanulmány ennek során megállapítja, hogy a bíróság hivatalos tudomásának minősülhet, ha a bíróság tudomást szerez arról, hogy például egy másik perben az adott fél, közreműködő szavahihetősége megdőlt, továbbá hivatalból a bíróság a szavahihetőség vizsgálatára irányuló közvetlen kérdéseken túl bizonyítási cselekményt nem folytathat le, ahogy nem elvárta a bíróval szemben az sem, hogy egy tényállítás körülményeit egy pszichológus szakértő vagy egy műszeres vallomásvizsgáló által észlelt mélységnek megfelelően értékelje. Az adott eset egyedi körülményei alapján válhat szükségessé a szavahihetőség kisegítő jellege miatt annak figyelembevétele. Arra a következtetésre jut továbbá, hogy alkalmatlan a megdőlt szavahihetőség helyreállítására az adott személy szavahihetőségét nem az annak megdőlését közvetlenül okozó nyilatkozattétel felróhatóságának, illetve valótlanságának hiányára irányuló bizonyítási indítvány. Rámutat továbbá, hogy utólagos bizonyítási indítvány tehető bizonyos esetekben a fél, illetve közreműködő szavahihetőségével kapcsolatban a perfelvétel lezárása után is, de javasolható, hogy a Pp. módosításával a jogalkotó kifejezetten engedje be a szavahihetőség megdőlésére vonatkozó bizonyítási indítványokat is a per eldöntéséhez szükséges valamennyi tényt illetően.

I. Bevezetés

A jelen tanulmány folytatja „A szavahihetőség bizonyítási kapcsolódásai a polgári perben” című tanulmányban¹ megkezdett vizsgálatot. E tanulmányban vizsgálom különösen a szavahihetőség bíróság általi észlelésének, vizsgálatának, arra vonatkozó bizonyításnak, ellenbizonyításnak és utóbizonyításnak egyes részkérdéseit. Így azt, hogy (i) mikor alapulhat *hivatalos tudomáson*, mikor szabad belátáson nyugvó *ténymegállapításon* a szavahihetőség megdőlése, (ii) jelent-e egyben *hivatalbóli* bizonyításra adott *felhatalmazást* is a szavahihetőség bíróság általi vizsgálati kötelezettsége, (iii) *köteles-e* a bíróság a tényállítás valóságának vizsgálatakor igazmondásra, illetve hazugságra utaló *pszichológiai jeleket* is észlelni és *figyelembe venni*, (iv) fennáll-e *sorrendiség* egy tényállítás *valóságnak megfelelőségére* és a tényállítást tevő *szavahihetősége* megdőlésére vonatkozó vizsgálat körében. *Mikor nem szükséges* vizsgálni a szavahihetőséget, (v) a szavahihetőség (megdőlése helyett) *fennállására* irányulhat-e bizonyítási

indítvány, (vi) a szavahihetőség megdőlésével szembeni *ellenbizonyításra*, vagy legalább *nyilatkozattételre* kell-e a bíróságnak *lehetőséget biztosítania* a szavahihetőség megdőlésének megállapításával szemben ítélethozatal előtt, (vii) milyen joghatása lehet a polgári perben a szavahihetőségi *igazolásnak*, végül, hogy (viii) *utólagos* bizonyítási indítvány tehető-e a fél, illetve közreműködő *szavahihetőségével kapcsolatban* a perfelvétel lezárása után?

II. Mikor alapulhat hivatalos tudomáson, mikor szabad belátáson a szavahihetőség megdőlésének megállapítása?

A Pp. [266. § (2) és (4) bekezdés] a *bizonyítás nélkül megállapítható* tények körében utal arra, hogy a bíróság az általa köztudomásúnak tekintett és az olyan tényeket, amelyekről *hivatalos tudomása* van, akkor is figyelembe veszi, ha azokra a felek *nem hivatkoztak* (azaz hivatalból veszi ezeket figyelembe). A bíróság tájékoztatja a feleket a (2) és (3) bekezdés alapján hivatalból figyelembe vett tényekről. A (2) és (3) bekezdésben foglalt esetekben – törvény *eltérő* rendelkezése hiányában – ellenbizonyításnak van helye.

E rendelkezés miniszteri indokolása szerint a törvény összefoglalja mindazokat az eseteket, amelyek *bizonyítást kímélő* módon teszik lehetővé a bíróság számára, hogy a perben jelentős tényeket a döntése alapjaként *valósnak* fogadjon el. Ilyen tények bizonyos esetekben külön bizonyí-

* E tanulmány jelentős mértékben épített a Kúria Büntető, Közigazgatási, Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoportja Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdéseiről szóló Összefoglaló véleményében és ennek mellékletében foglaltakra, annak egyes megállapításait rendezte a központi kérdéssé tett szavahihetőség köré, és vezetett tovább a vizsgálatot kiegészítő kérdésfeltevésekkel és válaszjavaslatokkal.

¹ MICZÁN PÉTER: A szavahihetőség bizonyítási kapcsolódásai a polgári perben, Jogtudományi Közlöny 2020/2. 53–68.

Tanulmány

tási cselekmények nélkül is megállapíthatók. A magyarázat kiemelte, hogy *a bizonyítás nélkül megállapítható tényeknek van még egy esetköre: a szabad belátáson alapuló ténymegállapítás* a Pp. 279. § (3) bekezdésében. Ezt a törvény a bizonyítás eredményének mérlegelése körében szabályozza, amellyel szorosabb összefüggést mutat, hiszen ez esetben a bizonyítás kizárt. Meglátása szerint valójában nem ténymegállapítás, hanem *ténytételezés* és az összes peradat gondos mérlegelését igényli.²

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: rPp.) Nagykommentárja szerint³ a köztudomásúnak az emberek meghatározott *csoportjai által ismert és valóban elfogadott* tényeket lehet tekinteni. E tényeket a magyar jogirodalom hagyományosan két csoportba sorolja. Így a szorosabb értelemben vett köztudomású tények közé tartoznak a *történeti események* (például mikor volt a második világháború) és az olyan általános ismeretek, mint például a mértékrendszer elemei stb. A második csoportba a *köztapasztalati* tényeken olyan tapasztalati tételeket kell érteni, amelyek általánosan ismert összefüggéseken vagy megfigyeléseken alapulnak (mint például az üveg törékeny, a homok szemcsés, a benzin robbanásveszélyes). Ezek a tények általában egybeesnek a természetes vélelmek tárgyaival is.

Ez alapján *köztudomásúnak* is tekinthető, hogy *minden ember szavahihető*, amíg szavahihetősége meg nem dől. A megdőlést okozó, azt közvetlenül bizonyító tények azonban nem sorolhatók a köztudomású tények közé, akkor is, ha valaki ezek fennállásával ellentétes tényállítást tesz, az alapul szolgálhat szavahihetősége megdőléséhez.

A Nagykommentár szerint ugyanakkor a bíróság *hivatalos tudomása* alatt a bírónak azokat az ismereteit értjük, amelyeket nem magánemberként, hanem a hivatali működése során szerzett. Meglátásunk szerint, ha a bíróság tanácsban jár el, a fenti szabály alkalmazásához elegendő az, ha a kérdéses tényről a tanács egy tagjának van hivatalos tudomása. A hivatalos tudomás leggyakoribb forrásai közé tartoznak a bíróság által korábban lefolytatott hivatalos eljárások, a korábbi perekhez felhasznált szakértői vélemények, a bíróságon vezetett hivatalos nyilvántartások és lajstromok. Az utóbbiak segítségével szerezhet például a bíróság hivatalos tudomást arról, hogy az ügyben már van egy korábban hozott jogerős ítélet, vagy ugyanazon felek között, ugyanezen tárgyban per van folyamatban. A hivatalos tudomás *forrását* a bíróságnak nemcsak az ítéletben kell *megjelölnie*, hanem azzal is az ügy érdemére kiható lényeges eljárási szabálysértést követ el, ha a

Pp. fenti rendelkezései ellenére ilyen fennállásáról nem ad *tájékoztatót* a feleknek, és nem ad lehetőséget az *ellenbizonyításra*.

Meglátásom szerint *hivatalos* tudomás lehet az, ha a bíróság tud arról, hogy ha például egy *másik perben az adott fél, közreműködő szavahihetősége megdőlt*, ezt azonban akkor veheti figyelembe az adott perben a szavahihetőség mérlegelése során, ha a fentiek szerint jár el.

A Pp. [237. § (3) bekezdés b) pont] az *anyagi pervezetés* körében utalt rá, hogy a bíróság hozzájárul a jogvita kereteinek tisztázásához azzal, hogy a felek tudomására hozza – többek között azt is, hogy –, ha a rendelkezésre álló adatok alapján olyan tényt észlel, amelyet hivatalból kell figyelembe venni és lehetőséget biztosít a feleknek nyilatkozataik megtételére. Ebbe a körbe tartozhat a fent említett, a szavahihetőség perbeli megdőlésének mint ténynek a szabad belátáson alapuló megállapítása a Pp. 279. § (3) bekezdése alapján, ha arra még a per során kerül sor.

Hangsúlyozandó, hogy a bíróság hivatalos eljárása során szerzett tudomását szigorúan el kell választani a *magántudomástól*. A bíró a magántudomását nem használhatja fel, kivéve azt az esetet, amikor köztudomású tényről van magántudomása. Ha az előtte folyó perben valamely, az ügyre jelentős, lényeges tényről magántudomása van, akkor a Pp. 13. § (1) bekezdés e) pontjára tekintettel a *kizárását kell indítványoznia* (Pp. 16. §), hogy a perben tanúként lehessen kihallgatni.

Az rPp. 8. §-ának magyarázata körében a Nagykommentár⁴ utalt arra, hogy az aktív és a passzív perbeli *hazugság megállapítása többnyire csak a már lefolytatott bizonyítás* alapján lehetséges. Ebből következik, hogy ilyenkor az állított tény valótlanságának vagy a tagadott tény valóságának a megállapítása *már csak a bírósági ítéletben* lehetséges. Ezért a bíróságnak ezekben az esetekben a rosszhiszemű pervitel szankciójáról is az ítéletben kellett rendelkeznie. Az új Pp. már kiemelte a rosszhiszemű pervitelből a felek igazmondási kötelezettségét, az új Pp. által megtartott aktív igazmondási kötelezettségük szankcionálására azonban a bíróság továbbra is köteles [Pp. 4. § (4) bekezdés].

Hangsúlyozandó, hogy e bizonytalanság a szavahihetőséget illetően *nem minden esetben áll fenn* szükségszerűen az ítélethozatalig, és föltételezhetőek olyan esetek, amikor a bíróság már korábban *aggálytalanul* le tudja vonni a következtetést a felek, közreműködők tényállításának valósága hiányát, illetve szavahihetőségének megdőlését illetően.

2 Erről részletesebben ld. VARGA ISTVÁN – ÉLESS TAMÁS (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Perrendtartás kodifikációjára* HVG-ORAC, Magyar Közlöny Kiadó, Bp. 2016. 373–374.

3 KISS DAISY – NÉMETH JÁNOS (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez* Budapest, Complex Jogtár, Wolter Kluwers, 2014. 163. §-hoz.

4 Uo.

III.

Jelent-e hivatalbóli bizonyításra adott felhatalmazást a szavahihetőség bíróság általi vizsgálati kötelezettsége?

A Pp. [265. § (1) bekezdés] alapján törvény eltérő rendelkezése hiányában a perben jelentős tényeket annak a félnek kell bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valósan fogadja el (a továbbiakban: bizonyítási érdek), a bizonyítás elmaradásának vagy sikertelenségének a következményeit is ez a fél viseli. A bíróság [Pp. 276. § (2) és (3) bekezdés] bizonyítást hivatalból akkor rendelhet el, ha azt törvény megengedi. A bíróság a fél által előterjesztett bizonyítási indítványhoz, a bizonyítás felvétele tárgyában hozott határozatához nincs kötve.

A Pp. 278. § (2) bekezdése szerint a bizonyítás felvétele során a közreműködőket – e törvény eltérő rendelkezése hiányában – a bíróság nyilatkoztatja. A bíróság tagjai a közreműködőkhöz és a felekhez a tényállításaik valós tartalmának tisztázása, a közreműködő szavahihetőségének és illetéktelen befolyástól való mentességének ellenőrzése, a tudomásszerzés körülményeinek, illetve az okirat vagy más bizonyítási eszköz hitelességét érintő körülményeknek a feltárása érdekében kérdéseket intézhetnek. E rendelkezés nyelvtanilag úgy is értelmezhető helytelenül, hogy a bíróságnak nem volna joga vizsgálni kérdésekkel a felek szavahihetőségét, kizárólag a közreműködőket.

Ezzel szemben *logikailag helyesen* az akként értelmezendő, a *szabad bizonyítás elvéből*, a felek és közreműködők tényállításai *bizonyító erejének* bíróság általi *vizsgálati kényszeréből* és a felek igazmondási kötelezettségéből fakadóan, hogy a felek nyilatkozatainak hitelességét, és a *felek szavahihetőségét* is jogosult a bíróság vizsgálni.

Ugyanakkor a bíróság *hivatalból a szavahihetőség vizsgálatára irányuló közvetlen kérdéseken túl* – amely lényegét illetően meghallgatásként is felfogható – *egyéb bizonyítási cselekményt nem* folytathat le e körben, de mivel fennáll a Pp. 267. §-a alapján a szavahihetőség megdőlését illetően a tájékoztatási kötelezettsége, és a felek jogát a Pp. deklarálja az ellenbizonyításra, ez nem is kifogásolható.

Azaz ha a bíróság nem tud megalapozott következtést levonni a fél nyilatkozata valóságnak való megfelelése hiányára, illetve szavahihetősége megdőlésére, mivel a jogalanyokat megillető becsülethez és jóhírnévhez való jogból következően mind az igazmondás, mind a szavahihetőség mellett vélelem áll fenn, amely tehát így nem dől meg, az érintett tényállítások valóságnak való megfelelését kellene elfogadnia.

IV.

Köteles-e a bíróság a tényállítás valóságának vizsgálatakor igazmondásra, illetve hazugságra utaló pszichológiai jeleket is észlelni és figyelembe venni?

1. A bíróság általi ítélezéshez való jog védelme

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el. Ez lényegében a tisztességes eljáráshoz való anyajogot fogalmazza meg, amelynek része a *bíróság általi ítékezés* alkotmányos követelménye. Azaz, az egyes perrendtartásoknak azt is biztosítaniuk kell, hogy különösen a *szakértői vélemények* kiadása ne vezessen a bíróság általi *döntés tényleges átvételéhez*, illetve a perrendtartásokat ezen alkotmányos követelménnyel összhangban kell értelmezni.

Mindez itt azért releváns, mert a *bíróságnak kell* végső soron *megállapítania* az egyes bizonyítási eszközök vizsgálata során, hogy azok tartalmilag a *valóságnak megfelelnek-e*. A bíróság ezért tényállítás *valóságnak való megfelelésére* vonatkozó – pszichológiai, illetve műszeres vallomásvizsgálat alapján készíthető – *szakvéleményt nem vehet igénybe*, az ugyanis a fentiek alapján sértené az ítélezési hatáskörét. Azt azonban ezen elv *nem akadályozná*, hogy az egyes nyilatkozatok valótlanúságára utaló körülmények fennállásának vagy hiányának – a felek kérelme alapján elrendelt – *szakértői vizsgálata eredményéről kérjen be szakvéleményt és az alapján maga vonja le a következtetést az egyes nyilatkozatok valóságára vagy valótlanúságára*.

2. A német perjogban felvetett kérdések

Prechtel⁵ a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (*Bundesgerichtshof*, a továbbiakban: BGH) gyakorlatára hivatkozva *elhatárolta a tényelődadások hitelességét* (*Glaubhaftigkeit der Aussage*), a *tanúk személyiségének szavahihetőségétől* (*Glaubwürdigkeit des Zeugen*). Utalt rá, hogy a fogalmi tisztázás ellenére szinonimaként használja mindkét fogalmat a gyakorlat és a BGH is. Kiemelte, hogy egyes kommentárok a hiteles (*glaubhaft*) fogalom alatt a tanú tartalmi szavahihetőségét értik, illetve, hogy néha a döntéseken belül is felcserélik a fogalmakat.

Kiemelte, hogy a BGH irányadó döntése (1999. 7. 30.) szerint, egy nyilatkozat *hitelessége addig vonható kétségbe*

⁵ PRECHTEL, GÜNTER: *Die Bedeutung der Glaubwürdigkeit und des persönlichen Eindrucks für die Beweiswürdigung* in: Zeitschrift für das Juristische Studium 2017/4. 381–395, http://www.zjs-online.com/dokument/2017_4_1134.pdf (2019.10.01.).

Tanulmány

(so lange zu negieren), amíg az összegyűjtött tények alapján kétségbevonása az összegyűjtött tényekkel nem összeegyeztethető (ún. nullahipotézis). E tények közé tartoznak az empirikusan vizsgálatnak tekintendő ún. *Reál-ismertetőjelek*, amelyek tapasztalati alapú, nyilatkozatot alátámasztó bizonyítékoknak számítanak. Kiemelte, hogy ha ilyen módon a tanúvallomás hitelessége nem állapítható meg, az bírósági döntés alapjául nem szolgálhat.

Kiemelte, hogy a felvetett BGH-döntés egy vallomás pszichológiai szakértői vizsgálatára és véleményezésére vonatkozó elvárásokat érinti, de az megfelelően alkalmazandó meglátása szerint a perbíró által is egy nyilatkozat vizsgálata körében, mert nem lehet különbséget tenni attól függően, hogy az egyes esetben nyilatkozatot vizsgáló szakvéleményt be kell-e szerezni vagy sem. Így a BGH is hangsúlyozta a büntetőeljárás vonatkozásában, hogy olyan esetekben mindig, amelyekben a *sértettek nyilatkozata az egyetlen bizonyítási eszköz*, az eljáró bíróság a bizonyítékok mérlegelése során a *nyilatkozat pszichológiai szavahihetőségi feltételeire* figyelemmel kell, hogy eljárjon, és e közben *alapvetően olyan feltételeket kell követnie, mint egy szakértőnek*.

Kiemelte ugyanakkor: amellett, hogy a büntetőeljárás a nyilatkozatvizsgálat fő alkalmazási területe, *alkalmazzák azt más bírósági peres eljárásokban is*. Így egy alperes szavahihetőségének megítélésekor is az a bíróság alapvető kötelezettsége a BGH szerint, és *hozzátartozik a bírói tényfeltárás módjaihoz*.

E körben a BGH szerint szintén rendszeresen abból kell kiindulni, hogy a hivatásos bíró minden szakértelemmel rendelkezik a nyilatkozat pszichológiai szavahihetőségi feltételei megítéléséhez még nehéz bizonyítási helyzetben is. Csak ha különleges körülmények állnak fenn, amelyek értékelése sajátos szakértelmet igényel, amellyel a bíróság nem rendelkezik, kell a bírói gyakorlat szerint beszerezni nyilatkozatpszichológiai szakvéleményt. Túlnyomó részben ilyen szakvéleményeket büntetőeljárásban nemi erkölcs elleni bűncselekmények sértettjeinek nyilatkozatai esetén szoktak beszerezni, amelyeknél a pszichológusok szerint a legtöbb hamis vádra sor kerül.

A szakértő feladata e körben azonban nem annak feltárása, hogy vajon a vizsgálandó nyilatkozat igaz vagy hamis, azt ugyanis egyedül a perbíró döntheti el. A szakértőnek csak azon *szakértelmet kell a bíróság számára közvetítenie*, amelynek segítségével az a tényeket meg tudja állapítani, amelyek a *hitelesség megítéléséhez lényegesek*.

E körben egyébként elsősorban nem hazugságok feltárásáról van szó, hanem olyan körülmények megállapításáról, amelyek amellett szólnak, hogy a tájékoztatást adó személy (*Auskunftsperson*) az igazságot mondta-e, illetve hogy az az általa tapasztaltakon nyugvó nyilatkozat-e (*erlebnisbasierte Aussage*). Így kell a bíróságnak is közvetle-

nül az igazságról meggyőződést szereznie és nem a valótanságról (*Unwahrheit*).⁶

Úgy látta, hogy a bíróságtól nem lehet elvárni, hogy szinte szakvéleményt adjon elő az ítéletében, mert nem szakértő, legtöbbször az általános esetekben sem ideje, sem forrása nincs egy beható elemzéshez, és a *csékély számú bíró rendelkezik megfelelő képességgel* erre.

Mindazonáltal a BGH megállapítása szerint a perbíró *nincs kötve azon szigorú módszertani irányelvekhez*, amelyek a nyilatkozat pszichológiai szakértőkre és az ő hipotézisvezérelt szakvéleményükre érvényesülnek. A bírók vonatkozásában a szabad bizonyításértékelés elve érvényesül. A bizonyításértékelés azonban nem mondhat ellent a pszichológia elismert elveinek.

Kiemelte, hogy nyilatkozatpszichológiában különbséget tesznek egy nyilatkozat megítélésénél legtöbbször a *magatartásorientált* és a *tartalomorientált* értékelés között. Ahol az első a nonverbális magatartásmódok, míg az utóbbi a reáljegyeken alapuló vizsgálatra vonatkozik.

Feltette a kérdést, hogyha a személyes szavahihetőség alatt a tanúk, illetve az információt adó személyek „igazságszeretetét” (*„Wahrheitsliebe”*) mint személyes, egyéni tulajdonságot érti a BGH, és ezért egy szavahihető vallomás így egy személyes akaratelhatározáson, illetve egy szubjektív szándékon alapul, akkor tisztán gyakorlatiasan hogyan lehet a szavahihetőséget megállapítani. A BGH e tekintetben nem ad konkrét kapaszkodót szerinte, csak néhány részleges utalást erre vonatkozóan.

Prechtel utalt rá, hogy az említett körülményeket a BGH gyakorlata szerint akkor lehet megengedhető érvként a bizonyítékok mérlegelése során figyelembe venni, ha a bíróság a tanúval és nyilatkozata során mutatott magatartásával kapcsolatos *személyes benyomása* (közvetlenség) alapján meggyőződött arról, hogy e körülmények a vallomás tartalmát befolyásolták vagy legalább befolyásolhatták (*zumindest beeinflusst haben können*).

Úgy látta, hogy egy tanú szavahihetőségét *csak* akkor kellene megítélni, ha a bíró a tanúról *személyes és közvetlen benyomást* szerzett, mert ez jelentősen magasabb biztosítékot kínál az igazság közvetítésében, mint egy leiratban szereplő átadott tanúvallomás esetén. Mindezért ezt illetően a saját észlelésére kell a döntést hozó bírónak támaszkodnia.

Problémaként jelezte, hogy nem nyilvánvaló, hogy miként lehet a *tanút illető személyes benyomásokból következtetéseket levonni*. A gyakorlatban a bírósági bizonytalanság e tekintetben olyan döntésekhez vezetett, hogy vagy hangsúlyozzák, hogy figyelembe vettek ilyen körülményeket, hogy aztán mégis arra a következtetésre jussanak,

6 Megjegyzendő, hogy a tényállítás kiindulópontként hazugságnak való felfogására enged következtetni az annak valósága felé törekvő vizsgálat, amely alapvetően mond ellent a fél, illetve a közreműködő jóhírnévhez és becsülethez való jogából fakadó igazmondási, szavahihetőségi vélelemnek.

hogy a tanú szavahihető, mivel az eljárás során egy nyílt, jószándékú, tisztességes benyomást tett („*durchweg einen offenen, gutmütigen, ehrlichen Eindruck gemacht hätten*”). Vagy kizárólag a tanú egy feltételezett az eljárás kimeneteleiben fennálló érdeke alapján vagy a féllel való viszonya alapján a szavahihetőségének hiányát állapítják meg, amely megalapozná a bíróság meggyőződését. A polgári perben a tapasztalatok szerint ennek értékelése gyakran elmarad, a tanúkat gyakran azonosan szavahihetőnek tekintik, noha nyilatkozatuk szemben áll egymással, amely más bizonyítási eszköz hiányában a bizonyítási teherre – tulajdonképpen bizonyítatlanságra – alapított döntéshez (*Beweislastentscheidung*) vezet.

Prechtel szerint az a kérdés is felvethető, hogy a perbíró személyes benyomása egyáltalán megfelelő eszköz-e a tanúk, és más perben lényeges információt adó személyek szavahihetőségének megítélésére. Senki nem tudja a személyes benyomástól mentesíteni magát, úgy látta, hogy a szakirodalom általános véleménye szerint általában a személyes benyomás értéktelen (*wertlos*), és inkább tévedésre vezet, ezért a személyes benyomás a bizonyításmérlegelés veszélyesebb területe, amelynek túlértékelésétől óvakodni kell.

A személyes benyomás túlnyomóan nonverbális – testi gesztusok, mint például a mimika – és verbális – például beszéd, hangerő, hangsúly, beszédsebesség – magatartásmódokon alapul. Kiemelte, hogy a BGH kifejezetten megengedhetőnek tekinti, hogy olyan akarat által nem irányítható kifejezőmódok, amelyeket az ember technikai segítség nélkül észlelni tud, mint például erős izzadás, elvörösödés, beszédzavar, vagy más orientációs, erőlködésbeli, és zavarodottsági reakciókat a bíróság jegyzőkönyvbe vegyen és értékeljen.

Így a BGH joggyakorlatában a szavahihetőség megdőlésére ható körülmény például, ha a tanú felismerhetően idegesnek tűnik, állandóan kerüli a szemkontaktust, székén feszeng és láthatóan rosszul érzi magát, vagy kezét a vallomástétel során a mellén keresztbe téve tartja, vagy válaszai megadása során bizonytalan, várakozó, kerüli az egyenes választ. Vizsgálati eredményre hivatkozik, amely alátámasztotta, hogy a hazug válasz több reakcióidőt igényelt, mint az őszinte.⁷ Kifogásként jelzi ugyanakkor, hogy az őszinte vallomáshoz képesti időbeli különbség (fél és egy másodperc) meglátása szerint technikai segédeszköz nélkül alig felismerhető. Ezzel szemben például a nem tettett bizonytalanságot („*die unverstellte Unsicherheit*”) a kikérdezés során a szavahihetőség javára és éppen egy előkészített nyilatkozat benyomása ellen hatónak kellene meglátása szerint értékelni, ahogy például a bíró által kialakított személyes benyomást is egy tanúról, hogy ő egy őszinte, lelkiismeretes és tanúi felelősségének tudatában levő ember, aki sta-

bil értelemmel és magabiztos emlékekkel rendelkezik, aki az alperes által a kinyilvánított gyanúsítással szemben, tudatosan, a férje által célzott hamis nyilatkozattól eltérően látszott nyilatkozni.

Néha meglátása szerint egyszerűen az is elég volt a gyakorlatban, hogy a tanú láthatóan az igazságért (annak kiderüléséért) fáradozott (*der Zeuge erkennbar um die Wahrheit bemüht war*).

Hangsúlyozta, hogy a tanúkat gyakran minősítik úgy, hogy nyíltak, jószándékúnak, és őszintének hatnak („*offen, gutmütig und ehrlich*”) virkén) vagy, hogy a tanú nyilatkozatát nyugodtan és tárgyilagosan és közben nyílt és könnyed benyomást tett anélkül, hogy önellentmondásba keveredett volna (*ruhig und sachlich und zugleich einen „offenen und gelassenen Eindruck” gemacht hat, ohne sich in Widersprüche zu verwickeln*).

Érdekesség, hogy az idézett ítéletek egyszer a tanú nyilatkozattétel során mutatott viselkedésére, magatartására, máskor az abból való személyiségére következtetésre utalnak („*eine offene und ehrliche Persönlichkeit*”). Kiemelte, hogy a szavahihetőség jeleként értékelték egyszer, hogy a tanú a nyilatkozattétel teljes tartama során alig pillantott fel, sírt és szerepében láthatóan rosszul érezte magát.

Utalt ugyanakkor arra, hogy noha az ember tartósan nem tudja a testbeszédét kontrollálni és egy hazug ember rendszerint főleg nyilatkozata tartalmára összpontosít, a kinyilatkoztatott magatartás akkor is mindig többféle képpen lesz értelmezhető. Az eddigi tudományos megállapítások minden személyre és élethelyzetre vonatkozóan egyértelmű, univerzálisan igaz, intraindividuális testbeszédet illető hazugságjeleket nem azonosítottak. Ez abban is megmutatkozik, hogy vannak ellentmondásos testbeszédrel közölt nyilatkozatok is. Így feltételezik az ún. izgalom megközelítés (*Erregungsansatz*) alapján, hogy a hazugság során nonverbális magatartásmódok növekednek, miközben az ún. irányítási megközelítés (*Kontrollansatz*) alapján azok éppen csökkennek és például fásult benyomáshoz (*zu einem hölzernen Erscheinungsbild*) vezetnek. Még akkor is, ha a hazug személyek általában gyakran lennének emiatt idegesek, ugyanúgy felmerülhet ez egy igazat állító személy esetében is, például a helyzet számára való szokatlansága vagy a bizonyítási téma számára való kellemetlensége esetén vagy az attól való félelem miatt, hogy nem hisznek neki.

Az izgalombeli fokozatok közötti különbséget illetően jelzi, hogy azok tehát nem univerzálisan alapozzák meg a hazugság megállapítását. A testbeszéd feltűnő megnyilvánulásai legalább figyelmeztető jelként (*Warnsignal*) figyelembe vehetők, azzal, hogy különös figyelmet igénylő alkalmat tehetnek nyilvánvalóvá, amely további, vizsgálódó (kereszt)kérdések feltételét teszi szükségessé. Mindenesetre a testbeszéd feltűnő megnyilvánulásai magyarázatot igényelnek (*erklärungsbedürftig*), de ezek alkalmával a bíróságnak a lehetséges alternatív magyarázatokat is kezelnie kell.

⁷ <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1459288/Half-a-second-thats-all-it-takes-to-spot-a-liar.html> (2019.10.01.).

Tanulmány

Kiemelte, hogy a hazugok a *hazugság jeleire* vonatkozó *sztereotípiákat* is hasznosíthatják azzal, hogy azokat éppen elkerülik, azért, hogy szavahihetőnek látszanak, különösen akkor, ha a nyilatkozatát velük szembeni bizalmatlanságát észreveszik. Így szerinte például a szemkontaktus elkerülése, az idegesség és egyéb sztereotipikus hazugságmegnyilvánulások⁸ helyett éppen azok ellentéte, például egy hosszú pillantás inkább lehet a hazugság jele, mint egy valós nyilatkozatnak, de ezt a nyilatkozatát meglátása szerint nem tudja megállapítani. Mindezért szerinte az előzőhöz képest egy normális szemkontaktust fenntartó személy kompetensebb és szavahihetőbb benyomást kelthet. Ezzel szemben egyes bírók bevallottan nyílt szemkontaktus során észlelteknek nagy jelentőséget tulajdonítanak, így ha szembe néznek a nyilatkozóval és az elnéz vagy zavartnak hat, úgy tekintik, hogy hazudott. Kételyei alátámasztására még hivatkozik egy hetvenöt országban, négyezer-nyolcszáz emberen végzett kísérletre,⁹ amelynek egyik megállapítása szerint a legtöbb hazug ember őszinte benyomást ébresztett és nyilatkozatukat valóban fogadták el, és a hazugságokat úgy gondolták kiszűrni, hogy a lehetséges hazug személy a szemükbe nézett-e vagy zavartan elfordította a pillantását.

A bírói észlelés nehézségeinek érzékeltetése körében továbbá utalt a *vitatott neurolingvisztikus programozási elméletre* (NLP) is, amely szerint szintén a szem mozgásából lehet következtetni a hazugságra. Kiemelte, hogy az Edinburghi Egyetem megállapításai¹⁰ szerint ezen elméletet *félreértik*. Ez alapján ugyanis a szemmozgásból kizárólag azt lehet felismerni, hogy valaki az információra emlékszik vagy előállítja, anélkül, hogy ezzel közvetlen tudást lehetne szerezni a nyilatkozat igazságtartalmáról. A probléma azonban az, hogy ha a hazug személy korábban kidolgozta hazugságának részleteit erre a nyilatkozattétel során már csak vissza kell emlékeznie, így tud úgy viselkedni, amelyhez a fenti félreértésben lévő vizsgálok az igazság benyomását kapcsolják. Mindezért meglátása szerint ezen módszer sem tévedhetetlenül alkalmas a gyakorlatbeli felhasználásra (*wenig praxistauglich*).¹¹

Hangsúlyozta, hogy a *Zappel-Philipps hazugságsztereotípiája* – azaz egy tudatosan valótlant állító személy állítólagos idegessége – sem bizonyítható tudományosan. Legfeljebb azt a több vizsgált munkában tett feltételezést tartja

hihetőnek, hogy nem egyetlen fennálló hazugságra utaló jel, hanem csak több esetén szintén csak egy szerkezeti törésnél (*Strukturbruch*) – azaz a normális magatartástól való eltérés esetén – az ún. alapvonal, vagy nullavonal, illetve a magatartásváltoztatás együtt kellene csak, hogy a vészharangokat megszólaltassa a nyilatkozatában, mivel ezek együttesen vethetik fel a gyanút, hogy az ember egy meghatározott kérdéssel a „jó nyomon jár”. Mert jól lekövethető, ahogy a test megfelelően reagál, a *lelepleződéstől való félelem* vagy a megtévesztés miatti *bűntudat* jelenléte esetén, amit a hazug normális esetben érez. E körben ezért meglátása szerint ki lehet indulni abból, hogy a *legtöbb*, nyomás alatt álló hazug ember által mutatott érzelmi jelek különösen akkor érzékelhetők jobban, amikor *nagyobb a nyilatkozat jelentősége*. Ez az alapelv húzódik meg a poligráfus (műszeres vallomás-ellenőrző) vizsgálatok ellenőrző kérdéseinek tartalmi összeállításában.

Hangsúlyozta, hogy ezen érzelmeknek mindenekelőtt – egyes kutatók által már *arcmozgás* (de)kódolási rendszerbe (*Facial Action Coding System, FACS*) rendezett – olyan ún. *mikrokifejezések* (*Mikroexpressionen*) külső megnyilvánulásából kellene felismerhetővé válniuk, mint az önkéntelen, tudattalan, csak negyed és nyolcad másodpercig tartó arcizom-összehúzódások. Az e körben *képzetlen* személyek is idővel *felismerhetik* ezen hazugságra utaló mikrokifejezéseket, de úgy véli, hogy a bíraskodás jelenlegi mindennapjaiban e helyzet még nem áll fenn.

Kiemelte továbbá, hogy ugyanilyen nehezen lehet szabad szemmel – az *orrbeli véráramlás* fokozottabbá válását és az ezáltal a kapillárisedényekben egy hormonfelszabadulás miatt beálló, millimétertörödéknak megfelelő kitágulásban álló – *Pinocchio-hatást* felismerni, amelyet mint hazugságra utaló mikrokifejezést egyes tudósok¹² elismernek.

A gyakori, inkább rövid, bíróság előtti nyilatkozatoknál mindezért alig lehetséges a tanúról általában, illetve a normális viselkedésükről megfelelő benyomást formálni, amely alapján fel lehetne ismerni, hogy normális magatartását módosította volna. E véleményével szemben kiemelte, hogy a BGH (8.12.1955 – 3 StR 424/55, 2.11.1955 – 1 StR 378/55) ítéleteiben kifejtett álláspontja szerint egy kiskorú tanú nyilatkoztatására 5-10 perc idő kielégítő lehet ahhoz, hogy a bíróság képet alkosson a személyiségéről, különösen a gyermek szavahihetőségéről (*eine Vernehmung von 5 bis 10 Minuten Dauer ausreichend sein könne, um dem Gericht ein Bild von der Persönlichkeit und insbesondere der Glaubwürdigkeit des Kindes zu vermitteln*).

Utalt rá, hogy egy valótlanság gyanúját nem ébresztő – nyilatkozat közben tanúsított – magatartás mellett is sor

8 Így pl. több tartásváltoztatás és önérintés előadás közben, hosszabb, dadogó, akadózó előadás, közben hosszabb szünetek, több kézmozdulat, önellentmondó és inkább komoly előadás. Erről részletesebben ld. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2957901> (2019.10.01.).

9 Erről ld. <https://www.spiegel.de/karriere/bluffen-rechtspsychologe-enttarnt-luegner-a-993919.html> (2019.10.01.).

10 <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0040259> (2019.10.01.).

11 Kiemelte, hogy a nyilatkozatát bizalmatlanságának az észlelése az egyébként igazat mondó tanú nyilatkozati magatartására éppen olyan befolyást gyakorolhat hogy azt a tanú úgy módosítja, amely hazugságjelzőként értelmezhető (*Othello hiba*).

12 http://www.wissenschaft.de/archiv/-/journal_content/56/12054/1214858/Wachsende-Nase-bei-L%C3%BCgnern/, https://secretariageneral.ugr.es/pages/tablon/*noticias-canalugr/demuestran-el-afecto-pinochoa-cuando-una-personamiente-cambia-la-temperatura-de-la-punta-de-su-nariz (2019.10.01.).

kerülhet a tanú részéről valótlán tartalmú nyilatkozat tételére, illetve vannak olyan személyek, akik bármilyen erre utaló érzelmi jel nélkül tudnak hazudni. Más megállapítások szerint a nyilatkozatát *leginkább akkor téveszthető meg*, ha a nyilatkozatás *szűkkörűen kizárólag a bizonyítandó kérdésekre korlátozódik*, a meghallgatás rövid, mert a tárgyalási időkeret sürget. Mindezt a *testbeszéd valódi megértése sajátos szakértelmet igényel*, amely a legtöbb jogász esetében hiányzik. Mindezt szerinte még az évekig tartó *hivatásgyakorlás során szerzett tapasztalat sem növeli* szükségszerűen a szavahihetőség helyes megítélésének *valószínűségét*, mert – többek között – általában hiányzik az azonnali visszajelzés és így elmarad a helyes megítélési minta megerősítése, illetve a helytelen megítélés korrigálására való szükséglet felismerése. Tehát szerinte önmagában a bíraskodásbeli tapasztalat nem szolgálhat észszerű alapul annak feltételezésére, hogy az ilyen személy hazugság megállapítására való képessége fokozottabb volna.

Óva intette a fentiek alapján a bíróság tagjait a hazugság felismerését illető képességeik túlbecslésétől (*Selbstüberschätzung*), amelyet a német kommentárirodalomban a hibás bírói döntések jelentős okozójának tartanak (*Kompetenz-illúzió*). A hiba lehetőségét tovább növeli, hogy a perbírónak a nyilatkozatétel során számos dolgot kell *egy időben* elvégeznie, így különösen vezetni a tárgyalást, a tanút kioktatni, kérdéseket feltenni, mások kérdésének megengedhetőségét eldönteni, gyakran erről, illetve a rögzítettek teljeskörűségéről, pontosságáról vitatkozva a felek jogi képviselőivel, a válaszokat megfelelően dekódolni, magának ezekről jegyzeteket készíteni, ha nem szimultán rögzítéssel történik a meghallgatás jegyzőkönyvezése, hanem annak lényegét maga diktálja a jegyzőkönyvbe, valamint ennek során a rögzítőeszközt kezelni. Szkeptikus volt azt illetően, hogy még eközben *elvárható-e* a bírótól, hogy a nonverbális jelekre is figyeljen. Úgy látta, hogy a néhányak által támogatott videón rögzített nyilatkozattétel észszerű alternatíva volna e kérdés kezelésére is.

A szavahihetőség mint személyes tulajdonság megítélését a személyes benyomás alapján a bíróságot érő, különböző pszichológiai hatások miatt is problematikusnak találja, amelyek közül kiemelte az ún. első benyomás miatti tévedést (*first impression error*). Utóbbi akként működik, hogy egy személy egyetlen, központi tulajdonságára vonatkozó benyomás más tulajdonságait illető benyomást is befolyásolja. Eszerint például a vonzó, szimpatikus embereket gyakran további pozitív tulajdonsággal is felruhazzák, így a tanú külseje és kisugárzása természetesen része a bíróság által kialakítandó személyes benyomásnak. Empirikus vizsgálatokra hivatkozva kiemelte, hogy összefüggés áll fenn az észlelt fizikai vonzóság és a szavahihetőség között, így a vonzó és szimpatikus tanúknak rendszeresen inkább hisznek, illetve fordítva. Egyes kommentárszerzők szerint ezért naivitás volna feltételezni, hogy a nyilat-

kozó személyiségének megítélése során a vele kapcsolatban érzett szimpátia, ellenszenv a bíróságok gyakorlatában nem hat közre a bírói meggyőződés kialakítása során. Meglátása szerint a német jogirodalomban elfogadott, hogy a tapasztalt bírót is érik olyan pszichológiai behatások, amelyek közvetlenül a bizonyítás eredményének szabad mérlegelésére is kihatnak és azokat megzavarhatják. Kiemelte, hogy egyes svájci gyakorlatra vonatkozó kutatások¹³ szerint a megerősítelfogultság-elmélet (*confirmation bias, Bestätigungsfehler*) szerint az emberek hajlamosak egyoldalúan a saját hipotéziseik megerősítése érdekében fellépni. Hipotéziseiket pedig ország-, illetve tartományspecifikus sztereotípiáik, előítéleteik erősen befolyásolhatják akár a nyilatkozat valóságát, illetve a személy szavahihetőségét illető meggyőződésük kialakítása során is. Hangsúlyozta, hogy a testbeszéd jelzései közötti különbségeket a különböző kultúrkörökből jövő személyek jelentősen eltérően értelmezhetik.

Utalt rá, hogy az észlelés (*Wahrnehmung*) többé-kevésbé ismertén szubjektív és a *nyilatkozatató elvárásai* által jelentősen befolyásolt. Így az általános szavahihetőség nagyobb jelentőséghez juthat a perbeli szavahihetőség megítélésekor, amely által az általában szavahihető tanú igazmondási szándéka elvben sokkal kevésbé lesz kétségbe vonható. Továbbá, ha érzelmek is megjelennek, az áldozatnak (károsultnak) inkább hisznek, noha ezek is színlelhetőek, a szavahihetőség megerősítése érdekében.¹⁴

Hangsúlyozta, hogy a szavahihetőségre a *paraverbális jelek* is hatással lehetnek, így például a mély hang magabiztosabbnak hat. Azon kívül egy gyorsabb beszédtempójú személyt hozzáértőbbnek, intelligensebbnek és szavahihetőbbnek fognak ítélni, mint azt, akinek inkább lassabb a beszédtempója.

3. Válaszjavaslat a Pp. alapján

Az új Pp. megalkotása után is jelentős a hasonlóság a szavahihetőség német és magyar polgári perjog általi kezelését illetően. Erre tekintettel ismertettem az így – nyitottságuk miatt – belföldön is aktuálisnak nevezhető, német polgári perjog alapján felvetett kérdéseket, bizonytalan-ságokat.

A bíróság köteles a szavahihetőség vizsgálatára, és annak bizonyítás eredménye körében való értékelésére. En-

13 Ld.: http://www.decisions.ch/publikationen/confirmation_bias.html; utolsó letöltés napja: 2019. október 1.

14 Hivatkozik egy ítéleti indokolásra, amely szerint a tanú a nyilatkozattétel során nem tudott a vádlottra nézni, a tényleges cselekmény körvonalazása során gyakran sírt, amely a bírói tanács határozott meggyőződése szerint a tanúról a főtárgyaláson kialakított személyes benyomása alapján nem volt színészkedés (*nicht geschauspielert war*). Ezen ügyben a vádlottat perújrafelvételi eljárásban (*Wiederaufnahmeverfahren*) évekkel később bizonyított ártatlansága alapján felmentette, míg hamis tanúzás miatt a korábbi eljárásbeli tanút több évre szabadságvesztésre ítélték. BGH, Beschl. v. 22.10.2014 – 2 StR 62/14.

Tanulmány

nek során a fenti bizonytalanságokkal a hazai bíróságoknak is szembe kell nézniük.

A szabad bizonyítás elve alapján szabadságában áll a bíróságnak jegyzőkönyvben meghatározott, sajátos nyilatkozattartalomra és magatartásbeli megnyilvánulásra alapítani a szavahihetőség megdőlését illető megállapítását.

A Pp. 279. § (1) bekezdése szerint a bíróság – többek között – a felek *perben tanúsított magatartását is* értékeli, és az alapján is alakítja ki *meggyőződését*, amely szerint megállapítja a perben jelentős tényeket vagy azok bizonyítatlanságát. Arról ugyan nem rendelkezik, hogy a bíróságtól a tényállítás valóságának vizsgálatakor igazmondásra, illetve hazugságra utaló pszichológiai jeleket milyen mértékben észleljen, illetve vegyen figyelembe, az azonban tudható a bírák jogállásáról és javadalmasításáról szóló 2011. évi CLXII. törvényből (a továbbiakban: Bjt.), hogy a bíróvá válásnak (kinevezésnek) nem feltétele a *pszichológiai, pszichiátriai szaktudás* fennállása. A Bjt. [4. § (1) bekezdés g) pont, 6. § (2) bekezdés, 5. melléklet] szerinti kinevezési feltételnek minősülő pályaalakalmassági vizsgálattal vizsgálandó *kompetenciák*¹⁵ között nem szerepel kifejezetten *pszichológiai szaktudással való elemzési* képesség, ahogy az alkalmazni elvárt *szakismeretek is jogi szaktudásra* vonatkoznak, nem pedig pszichológiára. Ez alapján a bírótól nyilván nem várhatta el a jogalkotó egy tényállítás körülményeinek ugyanolyan mélységű pszichológiai értékelését, mint egy pszichológus szakértőtől vagy egy műszer segítségével vallomásvizsgálatot végző szaktanácsadótól.

Ez pedig azt a nagyon fontos következtetést támasztja alá, hogy akkor az ilyen közreműködők igénybevétele a *polgári perben sem tekinthetőek elvi szinten szükségtelennek*, jóllehet ezek egyikét sem szabályozza a Pp. Az igazmondás ellenőrzésében a szakértői közreműködés lehetőségei egy későbbi tanulmány tárgyát képezik.

V.

Fennáll-e sorrendiség egy tényállítás valóságnak megfelelésére és a tényállítást tevő szavahihetősége megdőlésére vonatkozó vizsgálat körében? Mikor nem szükséges vizsgálni a szavahihetőséget?

Prechtel szerint,¹⁶ ha különösen a büntetőeljárásban csak terhelt tanú van jelen, illetve ellentétben állnak a nyilat-

kozatok, szükség van e tanúk különleges szavahihetőség-vizsgálatára is ahhoz, hogy a terhelt a nyilatkozatok elfogadott hitelessége alapján elítélhető legyen. Azonban a polgári perben is a BGH a tanúk nyilatkozatának hitelessége mellett szavahihetőségének is önálló és lényeges jelentőséget tulajdonít.

Így felmerülhet a fellebbviteli szakaszban – mindenekelőtt – a tanú szavahihetőségének hibás, különösen elmentmondó vagy egészen hiányzó elsőfokú bíróság általi megítéléséből fakadóan határozott kétség egy a bizonyításvétel során nyert tényállási elem helyességét illetően a ZPO 529. § (1) bekezdésének első mondata alapján. Emiatt pedig felmerülhet a tanú ismételt meghallgatásának a szükségessége. Ez mindenekelőtt akkor következhetne be, amikor olyan *körülmények vannak jelen, amelyek a tanú semlegességét hátrányosan befolyásolják*, mint például üzleti viszony az egyik féllel. Prechtel úgy látta, hogy az ismételt meghallgatásra való kötelezettség a ZPO 398. §-a szerint különösen akkor áll fenn, ha a fellebbviteli bíróság az első fokon meghallgatott tanú szavahihetőségét az elsőfokú bíróságtól *eltérően kívánja* megítélni.

Meglátása szerint a *szavahihetőség kérdése* merül fel akkor is, amikor *össze nem egyeztethető*, illetve egymásnak *ellentmondó* tanúvallomások állnak rendelkezésre, vagy ezek megítélése egy eljárás érdemét illetően *döntő jelentőséggel bír*, mert a döntés – egyéb bizonyítási eszköz hiányában – csak a tanúvallomástól függ.

Eppen ebből kifolyólag felismerhető, hogy a szavahihetőség *nem minden esetben* kivétel nélkül vitatandó, illetve vizsgálandó, hanem csak szükség esetén (395. § 2 S. 2 ZPO).

Így a szavahihetőséget nem érinti, ha objektív, technikai tényállásról van szó, vagy objektív körülmények utalnak egyik vagy másik tanúvallomás helytelenségére, amelyek a szavahihetőséggel közvetlenül nem állnak összefüggésben és egyik fél sem kérdőjelezte meg az információt adó személy szavahihetőségét.

Ez lehet akkor is a helyzet, ha egy tanú a vallomását kizárólag felvételek, jegyzetek alapján tudja megtenni, például banki alkalmazott a számlaadatokra vonatkozóan.

De akkor is, amikor az elsőfokú bíróság egy tanút egyáltalán nem tart szavahihetőnek és a fellebbviteli bíróság figyelembe kívánja nyilatkozatát venni, a mindenkori tényállástól függően szükséges lehet a tanúvallomás felvételének megismétlése (ZPO 389. § 1. bekezdés).

Mindez a *hazai gyakorlatra* is megfelelően irányadónak tűnik. Azaz itt is az adott eset egyedi körülményei alapján válhat szükségessé a szavahihetőség kiegészítő jellege miatt annak figyelembevétele. Nem köteles a belföldi bíró a megdőlő szavahihetőségűnek minősülő tanú teljes vallomását figyelmen kívül hagyni, hanem mérlegelésétől függ, hogy mely tényállításait fogadja el valósnak, és melyeket tekinti az általa észlelt hazugságra tekintettel igazmondási kötelezettséget sértőnek, majd mivel ez alapján nyílt meg a joga, hogy e tanú szavahihetőségének a meg-

15 1. döntési képesség, 2. együttműködési képesség, 3. elemző gondolkodás, 4. előrelátás, 5. fegyelmelzetség, 6. felelősségtudat, 7. határozottság, 8. igényesség, 9. integritás, 10. kommunikáció, 11. konfliktuskezelés, 12. kreativitás, 13. magabiztosság, határozottság, 14. önállóság, 15. probléma- és helyzetelemzés, 16. problémamegoldás, 17. szakmai ismeretek alkalmazása, 18. szervező és tervező képesség, 19. szóbeli, írásbeli kommunikációs készség, 20. tárgyalagosság.

16 PRECHTEL: i. m. 387.

dőlését is megállapítsa, az önhibából fakadóan valótlannak egyébként nem minősíthető, bármely más tényállítást is valótlannak minősítheti.

VI. A szavahihetőség (megdölése helyett) fennállására irányulhat-e bizonyítási indítvány?

Kiemelendő az SzBSz [608. szakasz a) bekezdés] megoldásával összhangban, de jelenleg tételes Pp. rendelkezés hiányában kizárólag a szavahihetőség és igazmondás vélelmeit is megalapozó becsülethez és jóhírnévhez való személyiségi (személyhez fűződő) jog alapján – és emiatt a bizonyítási eljárás hatékonyságának megóvása érdekében is –, hogy a szavahihetőségre vonatkozó bizonyítási indítvány a szavahihetőség megerősítésére kizárólag akkor nem mellőzendő, ha *megdöntésére* irányuló bizonyítási indítványt tettek és azt a bíróság *nem mellőzte*.

A szavahihetőség fennállására vonatkozóan a becsülethez és jóhírnévhez való személyiségi (személyhez fűződő) jog alapján vélelem áll fenn, emiatt a fenti megállapítás további magyarázatot nem igényel.

VII. A szavahihetőség megdölésével szembeni ellenbizonyítással kapcsolatos kérdések

1. Ellenbizonyításra vagy legalább nyilatkozattételre kell-e a bíróságnak lehetőséget biztosítani a szavahihetőség megdölésének megállapításával szemben ítélethozatal előtt?

Prechtel¹⁷ a német perjogi gyakorlat vonatkozásában kiemelte azt is, hogy ha jegyzőkönyvbe foglaltan szavahihetőség mérlegelésre kerül sor, a bíróságnak a felek részére *alkalmat kell adni* arra vonatkozóan nyilatkozattételre. Hangsúlyozta, hogy ez nemcsak egyesbíró, hanem tanács általi bizonyításfelvétel esetén is irányadó, ahogy jogsegély keretében történő bizonyításfelvétel esetén is, vagy a bíróság személyében bekövetkező változás, vagy egy másik eljárásban tett tanúvallomás értékelése esetén is.

Az 1. pontban említettek szerint, amikor a bíróság a Pp. 266. §-ával összhangban bizonyítás nélkül állapíthat meg tényeket, és ennek körében állapítja meg, hogy az egyik fél vagy közreműködő szavahihetősége megdőlt, az említettek szerint ellenbizonyításra köteles lehetőséget biztosítani.

2. A szavahihetőség megdölésének helyreállításra alkalmatlan ellenbizonyítási indítvány

A szavahihetőség általános jellegű, és különösen már egy adott perbeli, illetve perjogilag vagy anyagi jogilag igazmondási kötelezettséggel terhelt helyzetben való hazugság bíróság előtti ismertté válása, bebizonyosodása is alkalmas lehet a szavahihetőség megdöntésére. Ezért kifejezetten hangsúlyozandó, hogy bármilyen adott személy szavahihetőségét nem az annak megdölését okozó nyilatkozattétel felróhatóságának, illetve valótlanságának hiányára irányuló bizonyítási indítvány alkalmatlan a megdőlt szavahihetőség helyreállítására.

Azaz, ha például a fél az adott perben, vagy egy párhuzamosan folyamatban lévő perben hazudott és emiatt a bíróság megállapította szavahihetősége megdölését, az érintett fél nem mentheti ki azt különösen azzal, hogy egyébként ő társadalmi, gazdálkodási, hatósági viszonyaiban jóhiszeműen és tisztességesen szokott eljárni. Kizárólag ugyanazon tényállítás valótlansága, vagy a tekintetben önhibája hiányának bizonyításával érheti el, hogy a bíróság szavahihetőségi vélelme megdölésének megállapításától eltekintsen.

3. A szavahihetőségi igazolás (okiratba foglalt, az egyik fél jellemére vonatkozó tanúvallomás) jogi jellege a polgári perben

Meglátásom szerint a szavahihetőség általában való igazmondást kifejező jellege miatt lehet kizárólag a jogi, vagy erkölcsi igazmondási, tájékoztatási kötelezettség megsértése miatt megállapítani a szavahihetőség perbeli megdölését. Egyéb ilyet meg nem valósító, de általában jogsértő, vagy erkölcstelen magatartás ennek alapjául nem szolgálhat. Erről tehát önálló tanulmányban esik részletesen szó, itt azért kell kiemelni, mert létezik *belföldi gyakorlat*, amely a szavahihetőség *megerősítését*, amely akár a megdölése esetén kimentésre, vagy ellenbizonyításra volna használható, az érintett személy általánosan erkölcsös magatartásának igazolásával kívánja elérni. A következők szerint.

E tanulmány elkészítése során nem merült fel a szerző kutatása keretében arra vonatkozó adat, hogy a polgári perben gyakorlat lenne a felek szavahihetőségének bizonyítása. Az *egyházi* bíráskodásban való elterjedtségét mutatja azonban az ilyen igazolásoknak, hogy egyes egyházmegyéék¹⁸ formanyomtatványt is előkészítettek plébániák számára szavahihetőségi igazolás kiadására.

Ennek lényeges tartalma a Püspöki Bíróság számára egy plébános mint vélhetően *kiemelt* szavahihetőségűnek tekintett személy által tett nyilatkozat, hogy (i) ismert-e a

17 PRECHTEL: i. m. 386.

18 <http://www.szfvvar.katolikus.hu/adattar/dokumentumok/form> (2019.10.01.).

Tanulmány

plébánián a felperes/alperes, (ii) ha igen, mióta, (iii) *gyakorolja-e vallását*, (iv) hogyan vesz részt a plébánia életében, (v) *milyen hírnévnek örvend a közösségben*, (vi) van-e ismerete a felek *családjáról*, (vii) milyen *benyomása* van róluk, (viii) van-e ismerete a felek *házasságáról*, hogyan *gondoskodnak* felek gyermekeikről. Illetve egyéb megjegyzések.

Látható a formanyomtatványban szereplő adattípusokból, hogy a szavahihetőségi igazolásban a nyilatkozó az érintett féllel való kapcsolata alapján kialakult részben *ténybeli* ismereteiről, részben személyes *véleményéről* tesz lényegében írásban ún. *jellemtanúként* nyilatkozatot.

A polgári perben éppen e jelleg is problémát jelentene, hiszen a magánokiratba foglalt nyilatkozat nem pótolja a tanúvallomás megtételét, ha az a perben valóban releváns tényekre vonatkozna, hiszen a tanúvallomás megtétele során mind a bíróság, mind a felek, képviselőik közvetlenül kérdéseket, keresztkérdéseket tehetnek fel a tanúnak, amelyek jelentősen korrigálhatják a nyilatkozó szavahihetőségére vonatkozó benyomást is a bíróságban.

VIII.

Utólagos bizonyítási indítvány tehető-e a fél, illetve közreműködő szavahihetőségével kapcsolatban a perfelvétel lezárása után?

Kérdés, hogy mi történik akkor, ha a fél csak a bizonyítás során észleli, hogy az ellenérdekű fél, illetve a közreműködő hazudik, de e vélekedését a bíróság nem teszi a magáévá, ezért szükségessé válik számára (adott esetben az anyagi igazságnak is megfelelő pernyertességének előmozdítása érdekében) az érintett szavahihetősége hiányának utólagos bizonyítása, erre miként biztosít lehetőséget a Pp. attól függően, hogy a szavahihetőség *megdőlését kiváltó tény utólag keletkezett, vált ismertté vagy már a perfelvétel során is ismert volt.*

A Pp. (220. §) utólagos bizonyításra vonatkozó szabályai szerint a perfelvételt lezáró végzés meghozatalát követően a fél az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig akkor terjeszthet elő további bizonyítási indítványt, illetve bocsáthat rendelkezésre további bizonyítékot, ha az *a)* a keresete, ellenkérelme alapján hivatkozott tény bizonyítására vagy ellenbizonyításra szolgál, feltéve, hogy az utóbb keletkezett vagy arról önhibáján kívül utóbb szerzett tudomást, *b)* valamely bizonyítási eszköz bizonyító erejének, bizonyítás eredményének cáfolatára szolgál, feltéve hogy az ellenbizonyítás lehetőségének módja, eszköze csak a lefolytatott bizonyításból vált számára felismerhetővé, *c)* a keresete, illetve ellenkérelme megváltoztatásának alapján hivatkozott tény bizonyítására vagy ellenbizonyításra szolgál, feltéve, hogy a kereset-, illetve ellenkérelem-változtatást a bíróság engedélyezi, vagy *d)* a bíróságnak a perfelvételt lezáró

végzés meghozatalát követő anyagi pervezetése folytán vált szükségessé.

Az *a)* és *c)* pontos eset nem tűnik alkalmazhatónak e körben, mert a(z esetleg megváltoztatott) *kereset alapján hivatkozott* tény körébe – kivételes esetektől eltekintve – nem tartozik bele a szavahihetőség megdöntését eredményező tény. Így hiába válna utólag ismertté ilyen tény, azt e pontok alapján nem lehetne felhasználni. Az e körben figyelembe vehető tények körének szavahihetőséget kizáró korlátozása meglátásom szerint kifogásolható a szavahihetőség adott esetben akár ügydöntővé válható perbeli jelentősége miatt.

A *b)* pontos utóbizonyítási lehetőség feltételeinek vizsgálata során, kijelenthető, hogy a fentiek alapján a fél, illetve közreműködő szavahihetősége megdöntésére irányuló bizonyítás indítványozása az általuk szolgáltatott bizonyítási *eszköz bizonyító erejének, bizonyítás eredményének cáfolatára akkor szolgálhat elvben, ha a cáfolatba beleértjük az érintett bizonyítási eszköz bizonyítás köréből való kirekesztését is.* Bár ezen utóbizonyítás nem olyan tényt cáfolna, amelyet a másik fél bizonyított, hiszen az említettek szerint a szavahihetőség fennállása mellett vélelem szól.

Ezen esetkör alkalmazhatóságának második feltétele, hogy ezen ellenbizonyítás lehetőségének módja, eszköze csak a *lefolytatott bizonyításból vált számára felismerhetővé.* Itt lehet érvelni amellett, hogy e feltétel akkor tud megvalósulni, hogyha a másik fél *szavahihetőségének hiányára utólag bizonyítási indítványt tenni kívánó fél számára utólag válik nyilvánvalóvá, hogy bizonyítási indítványai sikertelenek.* Ezen érv ellen vethető azonban, hogy a szavahihetőség általános jellegéből és lehetséges joghatásából fakadóan az előterjesztés *lehetősége kezdettől adott lehetett, ha az azt megalapozó tény ismert volt, legfeljebb a szükségesség (amely nem törvényi feltétel e körben) válhat később nyilvánvalóvá.*

Meglátásom szerint a fentiek alapján, ha fél a bizonyítás során úgy látja, hogy az ellenérdekű fél vagy a közreműködő hazudik, de e vélekedését a bíróság nem teszi a magáévá, ezért szükségessé válik számára az érintett szavahihetősége hiányának utólagos bizonyítása, erre a *b)* pont alapján nem volna lehetősége.

A *d)* pont szerinti eset vonatkozásában hangsúlyozandó, hogy a Pp. (237. §) az *anyagi pervezetés* vonatkozásában utal rá, hogy a bíróság *hozzájárul a jogvita kereteinek tisztázásához* azzal, hogy a felek tudomására hozza, ha *a)* az általuk hivatkozott jogszabályi rendelkezést *eltérően értelmezi*, *b)* a rendelkezésre álló adatok alapján olyan *tényt észlel, amelyet hivatalból kell figyelembe venni*, vagy *c)* jogszabály szerint a kérelemhez nincs kötve, és lehetőséget biztosít a feleknek nyilatkozataik megtételére.

E körben az előző alpontban kifejtettek szükségtelen ismétlése nélkül utalok vissza az ott írtakra, amelyek alapján ezen esetkör alapján később akkor nyílhat lehetőség a szavahihetőség utólagos bizonyítására, ha annak

megdőlését hivatalos tényként észleli a bíróság, ennek hiányában hiába válna szükségessé a fél számára az, hogy az ellenérdekű fél, illetve közreműködő szavahihetőségének megdőlésére bizonyítási indítványt terjesszen elő, azt ezen utóbizonyítási eset alapján nem tehetné meg.

Az utóbizonyítás korlátozott szabályainak jogalkotói célja is a Pp. 3. §-a szerinti *perkoncentráció* megvalósulásának elősegítése, azaz, hogy a bíróság és a felek törekedjenek arra, hogy az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi tény és bizonyíték olyan időpontban álljon rendelkezésre, hogy a jogvita *lehetőleg egy tárgyaláson elbírálható* legyen, így a másik fél, illetve a közreműködők szavahihetősége megdöntésére irányuló bizonyítási indítványait is a lehetséges legkorábbi időpontban tegyék meg.

E körben az mégis javasolható, hogy az a) és c) pont körében a jogalkotó engedje be a szavahihetőség megdöntésére vonatkozó bizonyítási indítványokat is azzal, hogy nemcsak a kereset alapjául szolgáló, hanem a *per eldöntéséhez szükséges valamennyi tényre* (ideértve így a szavahihetőség tényét is) vonatkozóan lehetővé teszi ezen esetekben az utólagos bizonyítást.

VIII. Összegzés

A hatályos jogszabályi környezet alapján a szavahihetőség megdőlésével kapcsolatos implicit perjogi felelősségi tényállással kapcsolatban számos kérdés vethető fel. Az ezzel kapcsolatos tanulmányosorozat jelen darabjában a szavahihetőség bíróság általi észlelésének, vizsgálatának, arra vonatkozó bizonyításnak, ellenbizonyításnak és utóbizonyításnak egyes részkérdései vizsgálata során – a német bírói gyakorlat által kezelt problémákat is bemutató tanulmány alapján is – számos részkérdést vizsgálata alapján megállapítható, hogy a bíróság hivatalos tudomásának minősülhet, ezért hivatalból figyelembe vehető az,

ha a bíróság tudomást szerez arról, hogy például egy másik perben az adott fél, közreműködő szavahihetősége megdőlt, ezt azonban akkor veheti figyelembe az adott perben a szavahihetőség mérlegelése során, ha erről tájékoztatja a feleket és lehetővé teszi azzal szemben az ellenbizonyítást.

A bíróság hivatalból a szavahihetőség vizsgálatára irányuló közvetlen kérdéseken túl, bizonyítási cselekményt nem folytathat le, ha pedig nem tud megalapozott következtetést levonni a fél nyilatkozata valóságnak való megfelelése hiányára, illetve szavahihetősége megdőlésére, előbbi hiányát, utóbbi megdőlését nem állapíthatja meg.

A bíróval szemben nincs olyan jogalkotói elvárás, hogy egy tényállítás körülményeit ugyanolyan mélységben értékelje pszichológiai szempontból, mint egy pszichológus szakértő, vagy egy műszeres vallomásvizsgáló.

Az adott eset egyedi körülményei alapján válhat szükségessé a szavahihetőség kiegészítő jellege miatt annak figyelembevétele.

A szavahihetőség fennállására vonatkozóan a becsülethez és jóhírnévhez való személyiségi (személyhez fűződő) jog alapján vélelem áll fenn, emiatt a szavahihetőségre vonatkozó bizonyítási indítvány a szavahihetőség megerősítésére kizárólag akkor nem mellőzendő, ha megdöntésére irányuló bizonyítási indítványt tettek és azt a bíróság nem mellőzte.

A szavahihetőség általános jellegéből fakadóan alkalmatlan a megdőlt szavahihetőség helyreállítására az adott személy szavahihetőségét nem az annak megdőlését közvetlenül okozó nyilatkozattétel felróhatóságának, illetve valótlanosságának hiányára irányuló bizonyítási indítvány.

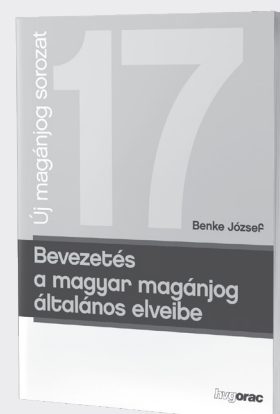
Utólagos bizonyítási indítvány tehető bizonyos esetekben a fél, illetve közreműködő szavahihetőségével kapcsolatban a perfelvétel lezárása után is, de javasolható, hogy a Pp. [220. § (1) bekezdés a) és c) pontja körében] a jogalkotó engedje be a szavahihetőség megdöntésére vonatkozó bizonyítási indítványokat is a per eldöntéséhez szükséges valamennyi tényre vonatkozóan.

BEVEZETÉS A MAGYAR MAGÁNJOG ÁLTALÁNOS ELVEIBE

ÚJ MAGÁNJOG SOROZAT 17. KÖTETE

SZERZŐ: **Benke József**

ÁRA: **5000 Ft**

www.hvgorac.hu → Polgári jog

Tanulmány

Bencsik Imola PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Budapest)

A felek autonómiájának történelmi előzményei és korlátai a hazai és a nemzetközi kereskedelmi választottbíróági eljárásban

A választottbíróági eljárás úgy jellemezhető, mint a felek rendelkezési jogából eredő megállapodáson alapuló alternatív vitarendezési eljárás. A választottbíróági eljárás rugalmasságát a felek autonómiája biztosítja, melynek legfőbb kifejeződése a választottbíróági megállapodás, mely felhatalmazást nyújt a jogvita elbírálására, szemben az állami bíróságok alkotmányon alapuló eljárásával. A felek szerződési szabadsága igen széles, azonban nem korlátlan: a felek akaratlan autonómiájának külső és belső korlátai, ekként a szerződéses korlátok, az államok imperatív szabályai, a közrend védelme, valamint a nemzetközi egyezmények meghatározzák annak kereteit.

I.

A választottbíráskodás történelmi előzményei

„A választott bíráskodás eredete az emberi művelődésnek abba a korszakába nyúlik vissza, midőn az önbíráskodással járó folytonos viszályok hátrányainak felismerése arra indítja az embereket, hogy a nyers erőszakot, e legkezdetlegesebb jogvédelmi eszközt alkalmasabbal cseréljék fel. A magukénál nagyobb erejű szervezett közületi hatalom hiányában a társaik közül választott egyénre bízják, hogy tegyen köztük igazságot. A választott bíráskodás megelőzte, pótolta a még ki nem alakult közületi (állami) igazságszolgáltatást, sőt számos jel mutat arra, hogy az utóbbi egyenesen belőle alakult ki.”¹

Az első, általunk ismert választottbíróági eljáráshoz hasonló vitarendezési fórum gyökereit a kínai és a hindu történelemben találhatjuk meg, ahol a kínai filozófiai irányzatok, a konfucianizmus és a taoizmus, a harmónia elérésére való törekvéssel jelentős hatást gyakoroltak a kialakulására. Ezen tanítások alapján a viták szálait békeltetéssel és egyezséggel igyekeztek elvarrni.²

Ahogy az emberi együttélésből fakadó társadalmi igények nagy része, úgy a viták pártatlan eldöntésére való igény is párhuzamosan alakult ki világunkban, egymástól akkor beláthatatlan távolságokra. Az állami bírásko-

dáshoz vezető úton az állami bíróságok létrejötte előtt – azonban később vele párhuzamosan haladva – a választottbíró általi igazságszolgáltatás az északi népeknél, a svéd és a norvég kultúrkörben, valamint az ógörög és az ósrómai kultúrában is megtalálható volt.³

A világ legjelentősebb könyvében, a Bibliában, amely évezredek óta meghatározza a keresztyén kultúrkör gondolkodását, szintén találkozhatunk több választottbíró általi igazságszolgáltatással; legnevesebb ezek közül a királyok első könyvének harmadik fejezetében található igazsakasz, melyben Salamon király két parázna nő esetében hozott döntést mint választottbíró.⁴

Fabinyi Tihamér monográfiájában további részletes leírást találhatunk arról, hogy a görög és a római jogban már szabályozott eljárása volt a választottbírósnak, mi több, a római jogi alapok határozták meg az intézmény egész további fejlődését.⁵

1. Választottbíráskodás az ókori Rómában – az *arbiter ex compromisso*

A római civiljogi per szabályai alapján az peres eljárás két részből állt: az első része az imperiummal rendelkező *magistratus* előtt zajlott, míg a második része az esküdtbíró előtt. Az esküdtbírák három kategóriája volt ismert: a *iudex*, az *arbiter* és a *recuperatores*. A dolgozat szempontjából az *arbiter* bír különösen nagy jelentőséggel, tekintve, hogy ez a tisztség tekinthető a ma ismert választottbírói tisztség előzményének. Az *arbiter* eljárására akkor volt szükség,

1 FABINYI TIHAMÉR: *A választott bíráskodás*. A váci kir. országos fegyintézet könyvnyomdája. 1920. 1.

2 KECSKÉS LÁSZLÓ: *A választottbíráskodás vallástörténeti és gazdaságtörténeti gyökereiről*. In: KECSKÉS LÁSZLÓ – TILK PÉTER: *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*. Pécs, PTE ÁJK, 2018. 5.

3 FABINYI: i. m. 1.

4 1Kir 3, 16–28.

5 Vö. FABINYI: i. m. 123.

amikor az eljáró bírónak szakértői szerepet is be kellett töltenie. Az *arbiter*nek két altípusát különböztették meg: az *arbiter datust* és az *arbiter ex compromissot*, melyek közül az előbbi sok tekintetben hasonló volt a *iudex*hez, eljárásában az egyetlen különbség a különleges szakértelme volt, ekként leginkább vagyoni perekben és földmérés során járt el, míg az *arbiter ex compromisso* a mai értelemben vett választottbírónak tekinthető, aki felek megállapodása alapján – *compromissum* – a rendes peres eljárásán kívül döntötte el vagyoni jog körébe tartozó jogvitákat.⁶

Boóc Ádám az *Észrevételek az arbiterről* című tanulmányában részletesen kifejti, hogy a felek által megkötött *compromissum* lényegi elemének már a rómaiak is a felek megállapodását tekintették, mellyel alávetették magukat a választottbíró ítéletének.⁷ A *compromissum* megkötésére azok voltak jogosultak, akik *contactust* is köthettek (Paul. D. 4, 8, 32, 18.), enélkül a választottbíró ítélete nem bírt kötelező erővel.⁸ A felek autonómiájának vizsgálata szempontjából fontos kiemelni, hogy a *compromissum* mai értelmében sem jelent más, mint az ókori Rómában: a felek kiválaszhatták az eljáró *arbitereket*, megállapodhattak számukban és meghatározhatták az eljárás egyes szabályait. Az *arbiter* a *receptum arbitrii*vel fogadta el a választottbírói tisztséget, hasonlóan a ma ismert választottbírói elfogadó nyilatkozathoz.⁹ Ahogy ma sem, úgy az ókori Rómában sem voltak nyilvánosak ezek az eljárások, ekként a felek megőrizhették a személyüket érintő bizalmas információkat.¹⁰

A mai modern választottbíráskodás gyakorlatával azonos módon, a választottbíró hatásköre kizárólag a választottbírói megállapodásban foglaltakra terjedt ki, ekként nem hozhatott ítéletet olyan kérdésben, amelyre nem terjedt ki a megbízatása¹¹ (Paul. D. 4, 8, 32, 15.).¹²

A római jogban a választottbíró döntése általi vitarendezés igen nagy népszerűségnek örvendett, különösen a posztklasszikus korban, amikor az állami igazságszolgáltatás iránti bizalom megrendülni látszott. A római jog alapján a választottbíró eljárásának, és a döntés végrehajtása alapjának a *pacta sunt servanda* elve volt tekinthető.¹³

A kereszténység államvallássá válásával a választottbírói tisztségeket az egyházi méltóságok töltötték be, akik nemcsak vallási, hanem kereskedelmi jogvitákban

is döntöttek.¹⁴ A kánonjog fejlődésével az egyházi választottbíráskodás elszakadt a felek felhatalmazásától, és joghatóságuk alapját a keresztény uralkodók felhatalmazása adta.¹⁵

2. Választottbíráskodás a középkori Európában

A választottbíráskodás a középkori Európában is különös jelentőséggel bírt. A kezdeti belföldi kereskedelem nemzetközivé válásával és a céhek kialakulásával fejlődésnek indult kereskedelem mellett elengedhetlenné vált a felmerülő jogviták rendezése. Érdekes jogtörténeti adalék az angliai „poroslábúak bírósága” (*Court of Piepowders*), ahol a kereskedők maguk közül választottak bírót a közöttük felmerült vita eldöntésére.¹⁶ A középkori Angliában egyes céhek (például a *Company of Clothworkers*) a mai intézményes választottbíráskodás előzményét biztosították a tagjaik számára.¹⁷ A középkorból néhány írásos utalás is megőrződött az utókor számára, ekként a *Year-Books* 1374. évi kiadása, mely a választottbíráskodásról szól, valamint az 1734. évi svéd végrehajtási törvénynek a választottbíráskodásról szóló rendelkezései.¹⁸

3. A választottbíráskodás hajnala Magyarországon

Hazai jogunkban legelőször Szent István II. dekrétumának 16. cikke¹⁹ említi meg a választott (ítélő) bírók általi igazságszolgáltatást, igaz, ők „eredetileg nem ítélezésre hivatott bírák, hanem csupán egyeztetők, békéltetők voltak”,²⁰ akiknek a felhatalmazása az uralkodótól eredt. Eljárási rendjük alapján valóságos bírói tevékenységet láttak el, melyről jelentést adtak közvetlenül a per rendes bírójának, a hiteles helynek vagy a megyének.²¹ A választottbíráskodás első lényegi törvényi szabályozása hazánkban a XII. századra tehető.²²

Szent István korában még nem beszélhetünk a felek autonómiájáról, de a jogfejlődés megértéséhez értékes ada-

6 FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és institúciói*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2012. 161.

7 BOÓC ÁDÁM: *Észrevételek az arbiterről*. Állam- és Jogtudomány, 2010. 257.

8 BOÓC: i. m. 257.

9 BOÓC: i. m. 260.

10 FABINYI: i. m. 20.

11 Vö. BOÓC ÁDÁM: *A választottbírói ítéletek érvénytelenítése*. Budapest, Patrocinium, 2018. 24.

12 GARY B. BORN: *International arbitration. Cases and Materials*. Wolters Kluwer Law and Business, 2nd edition, 2015. 24.

13 BORN: i. m. 24.

14 BORN: i. m. 24.

15 KECSKÉS: i. m. 9.

16 KECSKÉS: i. m. 9.

17 BORN: i. m. 28.

18 HORVÁTH ÉVA: *Nemzetközi választottbíráskodás*. Budapest, HVG-ORAC, 2010. 30.

19 Szent István Király Dekrétoimainak Második Könyve 16. Fejezet a szándékos emberölésről – Ha valaki haragra gerjedvén és felfuvalkolván kevelységgel, szándékos emberölést követ el, tudja meg, hogy száz-tíz arany pénzt fizet érte, a mint a mi tanácsunk végezte.

1. § „Ebből ötvenet a király kincstárába vigyenek, a más ötvenet adják a rokonoknak, tiz pedig az itélőbíráké és közbenjáróké legyen. És maga a gyilkos bőjtöljön a kánonok rendelése szerint.”

20 FABINYI: i. m. 23.

21 FABINYI: i. m. 23.

22 HORVÁTH ÉVA – KÁLMÁN GYÖRGY: *Nemzetközi eljárások joga – a kereskedelmi választottbíráskodás*. Budapest, 2003. 99.

Tanulmány

lék lehet felvillantani a bíraskodás – és ezen belül a választottbíráskodás – néhány részletét.

A hatalmi ágak elválasztását megelőzően az uralkodói hatalom egyszerre jelentett igazságszolgáltatást és közigazgatást is, ugyanakkor a jogviták számának emelkedése miatt elkerülhetetlenné vált, hogy az uralkodó megossza bírói hatalmát a legnagyobb országos méltóságokkal és törvénykezési hatáskörrel ruházza fel őket.²³ Tekintve, hogy a nádorispán (palatinus) kezelte a király ítélőpecsétjét, gyakran ítélkezett a király helyett, így jogköre kettőssé vált: egyrészt a király helyetteseként ítélkezett, másrészt pedig – mint az egyik legmagasabb udvari méltóság – saját jogköréből fakadóan törvénykezett.²⁴ Mezey Barna kiemeli, hogy ugyan a palatinusnak nem volt hatásköre arra, hogy a nemesek felett ítélkezzen, a XII. századra elfogadottá vált, hogy a hozzá forduló nemesek ügyében választottbíróként ítélkezzen.²⁵ Ennek okán a palatinus igazságszolgáltatása vidékre tevődött, helyét a királyi udvarban a XV. századra az udvarbíró vette át, akit a XIII. századtól országbíróknak (*judex curiae regiae*) neveztek.²⁶

A mohácsi vész és a Habsburgok trónra lépését követő politikai bizonytalanság miatt a központi (curiális) bíraskodás lehanyaglott, az igazságszolgáltatást a zűrzavar jellemezte.²⁷ Ennek a zavaros helyzetnek eredményeként a XVI. század közepére az igazságszolgáltatás más formái terjedtek el: a *protonotariális vándorbíráskodás*²⁸ (azaz az ítélmesterek országot járó törvénykezése) és a *compromissionális törvénykezés*,²⁹ mely a mai választottbíráskodás megfelelőjének tekintendő. Ez a compromissionális bíraskodás a XVI–XVII. század alternatív vitarendezési eljárásának volt tekinthető: a felek egymással és az általuk választott bíróval („fogott bíró” vagy arbiter) – aki általában curiai bíró, ítélmester vagy más magas rangú személy volt – megállapodást kötöttek, mely alapján felhatalmazták a közöttük fennálló jogvita eldöntésére.³⁰ A fogott bírák ítélete ellen fellebbezésnek nem volt helye,³¹ azonban a hiteles hely a rendszerint vásárokon tartott bíraskodásokra, azok törvényességének ellenőrzése céljából ellenőröket kül-

dött.³² Idővel a választottbíráskodás törvényi szabályozása is egyre részletesebbé vált: az 1729. évi XXX. törvénycikknek a fellebb nem viheto ügyekről szóló 5. §-a, a választottbíráskodás döntését a fellebbezéssel általánosan nem támadható ügyek közé sorolta, így a választottbíráskodás ítéletét az állami bíróság ítéletével egyenragúnak tekintette.³³

II.

A felek rendelkezési jogának és az arbitrabilitás kérdésének történelmi előzményei a magyar jogfejlődés tükrében

A rövid általános jellegű történelmi bevezetést követően érdemes áttekinteni, hogyan jellemezték a magyar törvények a felek rendelkezési jogát mint a választottbíráskodási eljárás alapját. Ebben a körben különösen azt érdemes megvizsgálni, hogy az arbitrabilitás szubjektív és objektív korlátai – vagyis az, hogy kik és milyen ügyüket vihették a választottbírói fórum elé – hogyan változtak az idők során.

A dolgozat jelen fejezete arra keresi a választ, hogy az 1868. évi polgári törvénykezési rendtartás és a választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvény hatálybalépése között eltelt mintegy másfél évszázad alatt hogyan változott a felek autonómiájának törvényi szabályozása a magyar jogszabályokban. Tekintve, hogy jelen fejezet közel százötven év választottbíráskodási (eljárás)jogát kívánja felölelni, nem mellőzhető néhány meghatározó jogtörténelmi esemény felvillantása sem.

A fejezet fő tárgyát a szubjektív és az objektív arbitrabilitás³⁴ vizsgálata képezi, mely alapján koronként lebontva elemezzük a felek rendelkezési jogának terjedelmét.

Az arbitrabilitás a választottbíráskodási eljárás legfontosabb kérdése, mely alapján megállapítható, hogy mely ügytípusok vonhatók választottbíráskodási hatáskörbe. A felek rendelkezési joga pedig lehetőséget teremt arra, hogy ezen ügyek vonatkozásában „kiszereződjenek” az állami bíróságok hatásköre alól.³⁵

23 MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris, 4. kiadás, 2007. 405.

24 MEZEY: i. m. 405.

25 MEZEY: i. m. 405.

26 MEZEY: i. m. 405.

27 MEZEY: i. m. 405.

28 ÓRINÉ BILKEI IRÉN: *A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi tevékenysége és ügyfelei, a megyei nemesség a Mohács utáni évtizedekben*. (Doktori disszertáció), Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, 2007. 43.

29 MEZEY: i. m. 405.

30 BÉLI GÁBOR: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Dialóg Campus, 2019. 258.

31 MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris, 5. átdolgozott kiadás, 2003.

32 KOI GYULA: *Karcolatok a választottbíráskodás történetéből a kezdetektől a 20. század elejéig*. Magyar jogfejlődés. <https://www.ajk.elte.hu/file/KoiGyula-Valasztottbiraskodas.pdf> (2020.01.03.).

33 Idézi KOI: i. m. 1729. évi XXX. törvénycikk a felebb nem viheto ügyekről 5. § „A választott bírósági ügyekben pedig arra nézve, hogy a felek mihez tartják magukat s a fellebbevitelnek mely pontban és hová, vagy éppen ne adjanak-e helyet, ahhoz kell alkalmazkodniok, amint ezt ők maguk szabályozták. A mely egység tehát mindig írásban lesz foglalandó s ha abban a felek a maguknak megengedendő felebbevitelről világosan nem gondoskodtak, annak ítéletében, a kit maguknak bíróul választottak, meg kell nyugodniok.”

34 Szubjektív arbitrabilitás alatt a választottbíráskodási eljárás személyi oldalát értjük, vagyis azt, hogy a magán- és jogi személyek kereskedelmi jogvitáik rendezésére az állami bíróságok eljárása helyett a választottbíráskodási eljárását köthetik ki. Ezzel szemben az objektív arbitrabilitás a választottbíráskodási útra való tartozhatóságnak a tárgyi oldala, vagyis ez alatt azokat a jogvitákat értjük, amelyekről a felek szabadon rendelkezhetnek.

35 JULIAN D. M. LEW – LOUKAS A. MISTELIS – STEFAN MICHAEL KRÖLL – STEFAN KRÖLL: *Comparative International Commercial Ar-*

1. A polgári törvénykezési rendtartás

A polgári törvénykezési rendtartás tárgyában hozott 1868. évi LIV. törvénycikk (a továbbiakban: Ptrs.) elfogadására a kiegyezést követő évben, 1868-ban került sor. A törvény alkotói tudatában voltak annak, hogy a Ptrs. írásbeliségre alapított pervitele nem felel meg a kor elvárásainak, ugyanakkor a szóbeliségen alapuló perlés a bírósági szervezetek hiányosságai okán még távoli ideának tűnt. Annak ellenére, hogy a Ptrs.-t már megalkotásakor is ideiglenesnek szánták, közel öt évtizedig volt hatályban, és a kor viszonyaihoz képest a III. fejezetében igen részletesen szabályozta a választottbírói eljárást.

A Ptrs. 495. §-a, a választottbírósról szóló III. fejezet első bekezdéseként, a felek felhatalmazását rögzíti, az eljárás jogi alapjaként: „[a] felek kölcsönös szerződés folytán választott bíróságra ruházhatják peres ügyeik eldöntését, azon esetek kivételével, melyekben az 53. §³⁶ szerint a rendes bírói illetőségtől eltérésnek nincs helye.”

Varga István kiemeli, hogy az 1881. évi LIX. törvénycikkkel novellárisan módosított Ptrs. a *compromissumot* „a rendes bírói illetőségtől való eltérés egyik eseteként határozta meg, a hatásköri, illetve illetékességi alávétés (prorogatio) mellett. E szerződés érvényességét e tekintetben nem a felek szabad rendelkezési jogának lehetőségéhez kötötte, hanem ahhoz, hogy az ügy a rendes bírói illetőségtől elvonható legyen.”³⁷

A Ptrs. tisztán eljárásjogi szempontból szabályozza a választottbírói eljárást, a felek rendelkezési jogát – mint a választottbírói alávétés tartalmi feltételét – külön nem tárgyalta, ekként „a választottbírói útra tartozhatóság kivételeiként a törvény nem a felek szabad anyagi jogi rendelkezéseitől elvont pertárgyakat, hanem csak az 53. §-ban felsorolt kizárólagos illetékességi esetköröket határozta meg”.³⁸

A feleknek a *compromissum*ban rögzíteniük kellett a per tárgyát és minden jogviszonyt, amelyre a választottbírói hatásköre kiterjedt (496. §), valamint meg kellett

nevezniük négy bírót és a tanács elnökét (498. §).³⁹ A Ptrs. 504. §-a pedig rögzítette: a választottbírói eljárás felállítását követő tizenöt napon belül a tanács köteles volt egyeztetni az eljárás módjáról a peres felekkel. Amennyiben az egyeztetés az eljárás módja tekintetében nem volt sikeres, akkor a Ptrs. III. fejezetének a szabályai voltak az irányadók.⁴⁰ Ez azért volt rendkívüli jelentőségű, mert a törvény *expressis verbis* rögzítette: a felek – a választottbírói tanáccsal egyeztetve – eltérhetnek a törvény rendelkezéseitől, így a Ptrs. szabályainak alkalmazására csak a felek megállapodásának hiányában került sor, illetőleg akkor, ha ezen szabályok alkalmazásában állapodnak meg.

Ugyanakkor láthatjuk, hogy a Ptrs. tisztán eljárásjogi szemlélete még távol áll a következő pontban ismertetett 1911. évi polgári perrendtartástól, ahol már nem az állami bíróságok kizárólagos hatáskörének felsorolása, hanem – a német mintát alapul véve – a felek anyagi jogi rendelkezési joga határozza meg a választottbírói eljárás körét.⁴¹

2. 1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról

A Plósz Sándor után „Plósz-féle Pp.”-ként emlegetett 1911. évi I. törvénycikk mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban korszakalkotónak számított. Sárffy Andor „hosszú évekig tartó előkészítés nagy értékű gyümölcsének” tartotta. A Plósz-féle Pp. a Ptrs.-hez hasonlóan külön fejezetet szentel a választottbírói eljárás szabályainak, azonban ez a szabályozás már jóval részletesebb a korábbiaknál. Kengyel Miklós megfogalmazása alapján „európai színvonalon szabályozta a választottbírói eljárást”.⁴² Hasonlóan a Ptrs.-hez a Plósz-féle Pp. is a felek megállapodását teszi a választottbírói eljárás alapjává, amikor a 767. §-ában a következőképpen fogalmaz: „A választott bírósági szerződés csak úgy érvényes, ha írásba van fog-

bitration. Hague–London–New York, Kluwer Law International, 2003. 187.

36 Polgári törvénykezési rendtartás 53. § „Eltérésnek a rendes bírói illetőségtől nincs helye:

a) telekkönyvi ügyekben;
b) hitbizományi ügyekben;
c) házassági általában olyan ügyekben, melyek által házassági elválás céloztatik;
d) olyan perekben, melyeknél távollevő vagy gyámság és gondokság alatti személyek vannak érdekelve.”

37 TÓTH LÁSZLÓ: *A választottbíráskodás terjedelme a magyar jogtörténetben*. <https://www.ajk.elte.hu/file/TothLaszlo-Valasztottbiraskodas.pdf> (2020.01.04.).

38 VARGA ISTVÁN: *Az objektív arbitrabilitás magyar szabályozásának története és töréspontjai*. In: MÁTHÉ GÁBOR – RÉVÉSZ T. MIHÁLY – GOSZTONYI GERGELY (szerk.): *Jogtörténeti parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2013. 367.

39 Érdekes, hogy az eljáró választottbírák száma a napjainkban megsokosodott: képest igen nagyszámú volt: átlagosan négy választottbíró, egy elnök és egy titkár képezte a választottbírói tanácsot. Abban az esetben, ha a szerződés a választottbírók személyének előzetes meghatározása nélkül kötött meg, mindegyik fél négy bírót volt köteles jelölni. Amelyik fél elmulasztotta a bírójelölési kötelezettségének a teljesítését, és tizenöt napos határidő elteltéig sem pótolta, helyette az állami bíróság végezte el a bírójelölést (499. §). A felek az ellenérdekű fél, illetve a bíróság által kijelölt négy tag közül kettőt indoklás nélkül visszahívhattak. Amennyiben ezzel a jogukkal határidőn belül nem éltek, a visszahívás joga magát a kijelölő felet, illetve a bíróságot illette meg. Az így fennmaradt négy választottbíró – kiegészülve az elnökkel és a jegyzővel – képezte a választottbírói eljárást (501. §).

40 504. § „A választott bíróságnak kötelessége 15 nap alatt elnököt választani, s egyetértés hiányában elnöknevezés végett az előbbi §-ban említett bíróságot megkeresni; az elnök megválasztása, illetőleg kinevezése után pedig ismét 15 nap alatt az eljárás módját a felekkel egyetértőleg megállapítani s az ügy folyamatba tétele iránt intézkedni. Ha az eljárás módja iránt nem sikerül az egyetértés, az e részben fennálló szabályok alkalmazásának van helye.”

41 VARGA: i. m. 370.

42 KENGYEL MIKLÓS: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris, 12. kiadás, 2014. 615.

Tanulmány

lalva, ha meghatározott vitás ügyre, vagy valamely meghatározott jogviszonyból jövőre keletkező vitás ügyekre vonatkozik, és ha a felek a szerződés tárgyáról szabadon rendelkezhetnek.⁴³

Ezzel a megfogalmazással a Plósz-féle Pp. generálklauszulaként határozta meg a választottbíráskodás elé utalható ügyek körét, annak az alapelvi szintű tételnek a kimondásával, hogy az eljárásjogi rendelkezési kiterjesztése kizárólag addig értelmezhető, amíg a felek az eljárás tárgyáról anyagi jogi értelemben is szabadon rendelkeznek.⁴⁴ „A Plósz-féle Pp. így máig példaértékű módon helyreállította a magánjogi és az eljárásjogi rendelkezési jog párhuzamos érvényesülését.”⁴⁵

Fabinyi a választottbíráskodásról írt munkájában részletesen elemzi a választottbíráskodási szerződés tárgyának és a felek szabad rendelkezési jogának összefüggéseit. Kiemeli, hogy míg a Ptrs. a választottbíráskodási szerződést az illetékeséggel hozta összefüggésbe – ami a korábban említett prorogationának egy neme –, a Plósz-féle Pp. a felek magánjogi értelemben vett rendelkezési jogát tekintette irányadónak. Álláspontja szerint a magánjogi jogviszony feletti rendelkezési jogot el kell különíteni a perjogi rendelkezési jogtól, mely a Ptrs. szerinti prorogatiót is magában foglalja. Ugyanakkor hangsúlyozza azt is, hogy a magánjogi viszony feletti szabad rendelkezési jog nélkül a perjogi rendelkezési jog – azaz hogy a felek alávetik magukat a választottbíráskodási eljárásnak – önmagában nem értelmezhető. Erre utalt a Plósz-féle Pp. miniszteri indokolása is, mely kimondta, hogy ugyan nem ilyen kifejezett módon, de a Ptrs. is tartalmazta a választottbíráskodási szerződés tárgyával való szabad rendelkezési jog kívánalmát, „s a Pp. csupán helyesebb alakot ad ennek a gondolatnak”.⁴⁶

Az új törvény a rendelkezési jog kiterjesztése mellett a felek eljárásvezető szerepét szűkebbre szabja, az eljárás szabályainak jóval részletesebb szabályozásával egyidejűleg. Különösen az eljárás módjának meghatározása körében érezhető ez a kontraszt: míg a Ptrs. az eljárás módjáról a felekkel való egyeztetést írta elő, addig a Plósz-féle Pp. 776. §-a kimondja: „a választott bíróság az eljárás módját saját belátása szerint határozza meg, köteles azonban a feleket meghallgatni, illetőleg nekik előterjesztéseik megtételére alkalmat adni és az ügy állását kideríteni.”⁴⁷ A Plósz-féle Pp. egyéb kérdésekben is változásokat hozott a Ptrs. szabályaihoz képest: a Ptrs.-ben

rögzített négy választottbíró jelölése helyett, eltérő megállapodás hiányában, a felek már csak egy-egy bírót választhattak.⁴⁸

3. A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény

A második világháborút követően a választottbíráskodás hanyatlásnak indult. Az államosítás és a tervgazdálkodás bevezetése mellett a kereskedelmi választottbíráskodás ellehetetlenült, így az 1952. évi polgári perrendtartásról szóló törvény külön rendelkezéseket nem szentelt ennek. A néhány szükséges szabályt a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról szóló 1952. évi 22. törvényerejű rendeletben rögzítették, mintegy négy szakaszba tömörítve.⁴⁹ Kengyel Miklós úgy fogalmaz, hogy a „választottbíráskodást a jogirodalom úgy kezelte, mint kihalófélben lévő jogintézményt”.⁵⁰ Ebben az időben a Plósz-féle Pp.-ben briliánsan megoldott anyagi és eljárásjogi rendelkezési jog párhuzamos értelmezése a magántulajdon eltűnésével értelmét veszítette, és választottbíráskodási eljárásra csak rendkívül szűk körben, kizárólag belföldi állami vállalat, illetve állami szerv és külföldi természetes vagy jogi személy közötti jogvitában kerülhetett sor.⁵¹

A belföldi választottbíráskodás tekintetében fejlődést csupán az 1980-as évek hoztak, amikor a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény 18. §-a lehetővé tette, hogy a gazdasági társaságok társasági szerződésével és tagok egymás közötti jogvitáikkal választottbíráskodáshoz forduljanak. Így közel négy évtized kihagyás után ismét lehetővé vált a belföldi magánszemélyek részére a választottbíráskodási út igénybevétele.⁵² Szükséges ugyanakkor kiemelni, hogy ezek a megszorítások a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett választottbíráskodásra vonatkozó rendelkezések hatályát nem érintették, így a nemzetközi gazdasági kapcsolatokból eredő jogviták választottbíráskodási úton való rendezése biztosított volt.⁵³

Fontos kiemelni, hogy a valamikor szebb napokat látott belföldi választottbíráskodási eljárás háttérbe szorulása ellenére erre az időszakra datálható több multilaterális nemzetközi egyezmény megkötése, melyekhez külkereskedelmi kapcsolatainak hosszú távú működtetésének érdekében Magyarország is csatlakozott (például a külföldi választottbíráskodási határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1958-as New York-i Egyezmény, valamint a

43 Fabinyi Tihmér korábban már idézett monográfiájában részletezi, hogy a választottbíráskodási szerződés tárgyát a Plósz-féle Pp.-hez hasonlóan szabályozta a 1864. évi badeni perrend, az 1869. évi bajor perrend, a porosz *Allgemeine Gerichtsordnung* és a francia *code de procédure civile*, ugyanakkor német és az osztrák perrendtartás alapján választottbíráskodási szerződésnek csak akkor van helye, ha a felek a jogvita tárgya feletti egyezséget köthetnek. FABINYI: i. m. 56.

44 VARGA: i. m. 370.

45 VARGA: i. m. 370.

46 FABINYI: i. m. 58.

47 1911. évi I. tc. 776. §.

48 1911. évi I. tc. 768. §.

49 Az 1972. évi 26. törvényerejű rendelet 1973. január 1-jén a Pp.-be emelte a fent említett négy szakaszt (Pp. 360–364. §), azonban a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXXI. törvény hatálybalépésével ezen szakaszok ismét kikerültek a Pp.-ből.

50 KENGYEL: i. m. 615.

51 VARGA: i. m. 371.

52 KENGYEL: i. m. 615.

53 1952. évi 22. tvr. 20. §.

nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló 1961. évi Genfi Egyezmény).

4. A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény

Az 1990-es évekre már halaszthatatlanná vált a választottbírási eljárás helyzetének a rendezése: az 1990-ben elfogadott értékpapírtörvény⁵⁴ lehetővé tette, hogy a tőzsdei választottbíráskodás járjon el a törvény hatálya alá tartozó értékpapírokkal kapcsolatos jogvitákban. Rövid időn belül a korábbi Ptk. 1993. évi módosítása⁵⁵ alapján a 7. § rögzítette: bírósági peres eljárás helyett a felek választottbírási eljárást köthetnek ki, ha legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, a jogvita e tevékenységével kapcsolatos, és a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek.⁵⁶

A következő mérföldkő a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény (a továbbiakban: Vbt.) volt, melynek kodifikációja során két álláspont került szembe egymással. Az egyik szerint a belföldi választottbíráskodás szabályai a közép-európai jogfejlődésnek megfelelően a polgári perrendtartásba kerültek volna, és a nemzetközi választottbíráskodás szabályai lettek volna külön törvényben szabályozva. A másik álláspont az 1985. évi UNCITRAL modell törvény átvételét javasolta, mely a belföldi ügyekre is alkalmazandó lenne. Végül az utóbbi alapján készült el a tervezet, melyet az Országgyűlés 1994. november 8-án elfogadott.⁵⁷

A törvényalkotó a szubjektív és az objektív arbitrabilitás vonatkozásában „félmegoldást” választott. A törvény akként fogalmaz, hogy választottbírási eljárásnak akkor van helye, ha legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, és a jogvita e tevékenységével kapcsolatos, továbbá a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek, és a választottbírási eljárást választottbírási szerződésben kikötötték.⁵⁸ Varga István megjegyzi, hogy a Vbt. 4. §-ában a Pp. XV–XXIII. fejezetében szabályozott eljárások említése – mint a választottbírási eljárás alól kizárt perek – teljesen szükségtelen volt, tekintve, hogy e különleges perek tárgyáról a felek nem rendelkezhetek szabadon.⁵⁹

Amellett, hogy a Vbt. a felek rendelkezési jogának körébe tartozó ügyekben biztosította a választottbírási út igénybevételét, továbbra is fenntartott olyan szubjektív és objektív korlátozásokat, melyek miatt nem sikerült

újból megközelíteni a Plósz-féle Pp. megalkotásakor elért szintet.

A felek rendelkezési jogának vizsgálatakor nem mellőzhető a választottbírási szerződés törvényi meghatározásának áttekintése sem. A Vbt. 5. §-a alapján a választottbírási szerződés a felek megállapodása, amely szerint meghatározott, akár szerződéses, akár szerződésen kívüli jogviszonyukból keletkezett vagy keletkező vitájukat választottbíráskodás elé terjesztik.⁶⁰ Fontos ugyanakkor megkülönböztetni a választottbírási szerződést (a compromissumot) – mely Újlaki megfogalmazása szerint egy önálló, *sui generis* szerződési típus – választottbíró és a perbeli felek közötti szerződéstől (a receptumtól), melyben a választottbíró a felektől a választottbírói feladatok ellátására kap megbízást. A compromissum testíti meg a felek autonómiáját, mely felhatalmazást ad a jogvita választottbírási eljárásban történő elbírálásra, míg a receptum a választottbírói tisztség elfogadása.

A felek autonómiája a választottbírási szerződésben rögzítettek útján az eljárás egyes szabályainak meghatározására is kiterjed. A Vbt. szabályai szerint a felek a választottbíráskodás által követendő eljárás szabályaiban – a törvény keretei között – szabadon állapodhatnak meg, ideértve valamely állandó választottbíráskodás eljárási szabályzatának kikötését is.

A Vbt. megteremtette a rendszerváltást követő Magyarországon a választottbíráskodás kereteit, ugyanakkor a megalkotása óta eltelt több mint húsz év indokolta tette, hogy megalkotásra kerüljön egy új, a nemzetközi tendenciákat is figyelembe vevő jogszabály.⁶¹

5. A választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvény (Vbtv.)

Az új választottbíráskodás törvény a korábbi törvényhez képest eltérő szabályozási technikát követ: rendkívül fontos újítás, hogy már nem feltétele a választottbíráskodás út igénybevételének legalább a felek egyikének a hivatásszerű gazdasági tevékenysége (szubjektív arbitrabilitási korlát), valamint az új törvény már nem vonja el a választottbíráskodás elé vihető ügyek köréből a nemzeti vagyronról szóló törvény⁶² által rögzített pertárgyakat (objektív arbitrabilitási korlát).⁶³

A nemzetközi választottbíráskodás jogában nincsenek általánosan meghatározva az objektív és szubjektív ar-

54 Az egyes értékpapírok nyilvános forgalomba hozataláról és forgalmazásáról, valamint az értékpapírtőzsdéről szóló 1990. évi VI. törvény.

55 A Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1993. évi XCII. törvény.

56 A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 7. §.

57 KENGYEL: i. m. 616.

58 A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény 3. §.

59 VARGA: i. m. 374.

60 Vbt. 5. § (1) bekezdés.

61 BODZÁSI BALÁZS – TANÁCS PÉTER: *Az új választottbíráskodás törvény.* Fontes Iuris. 2017/4. 43.

62 A nemzeti vagyronról szóló 2011. évi CXCVI. törvény (akkor elfogadott) 17. § (3) bekezdése. Vö. NAGY CSONGOR ISTVÁN: *Esettanulmány a megbízottsággal kapcsolatos problémákról: a választottbíráskodásra vonatkozó szabályozás változásai.* https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/33_Nagy_Csongor_Istvan.pdf (2020.01.14.).

63 VARGA ISTVÁN: *A választottbíráskodás eljárási jog megújulása – új törvény, új szabályzat.* Eljárásjogi Szemle 2018/1. 2.

Tanulmány

bitrabilitási korlátok. Ezek országonként nagyon szélesen alakulhatnak,⁶⁴ az UNCITRAL modelltörvény sem ad konkrét választ erre a kérdésre, azonban, ahogy Horváth Éva fogalmaz a mintatörvényről írott fejezetében: „A választottbírói megállapodás rendszerint feltételez egy ugyanazon felek között létrejött kereskedelmi szerződést is.”⁶⁵ *Ilias Bantekas* szintén csak kereskedelmi jogvitára való alkalmazhatóságra való utalást sorolta a modelltörvény arbitrabilitást érintő rendelkezései közé.⁶⁶ Bantekas kiemeli ugyanakkor, hogy az EU-tagállamok körében megfigyelhető, hogy rendkívül szigorú feltételeket támasztanak a fogyasztókkal szembeni igények választottbírói útján való érvényesítésének, miközben egyre inkább megengedők a versenyjogi választottbíráskodás tekintetében.⁶⁷

III. A felek autonómiája a nemzetközi szerződések tükrében

A kereskedelmi választottbíráskodás területén már a múlt század elején megjelent a jogegységesítés iránti igény, azonban tekintettel a kor történelmi és politikai helyzetére, hosszú évtizedek teltek el az 1958. évi *New York-i Egyezmény* megszületéséig.

1. Út a jogegységesítés felé: az 1923. évi Genfi Jegyzőkönyv és a 1927. évi Genfi Egyezmény

A jogegységesítés útján az első mérföldkönek az 1923. évi Genfi Jegyzőkönyv a választottbírói kikötésekről és az 1927. évi Genfi Egyezmény a külföldi választottbírói határozatok végrehajtásáról tekinthetők. Az 1923. évi Genfi Jegyzőkönyv jelentette az első fontos lépést a kül-

földi választottbírói megállapodások és ítéletek elismerésére érdekében. Biztosította a részes államok területén hozott választottbírói ítéletek végrehajtását. Redfern és Hunter megfogalmazása szerint a Jegyzőkönyv a részes államok területén támogatta a választottbírói eljárást, egészen a választottbírói megállapodástól az ítéletek végrehajtásáig.⁶⁸

A Jegyzőkönyv legnagyobb jelentősége az volt, hogy kimondta az *exceptio arbitri* elvét, mely alapján kizárta, hogy a szerződő államok bíróságai joghatóságot gyakoroljanak választottbírói megállapodással érintett ügyekben.⁶⁹

A Jegyzőkönyv a maga korában igen jelentős volt, azonban a felek ma ismert autonómiájától még távol állt. A 2. cikkében kimondja, hogy az eljárás a felek akarata és a választottbírói székhelye szerinti állam joga alapján történik, ekkor tehát még igen messze voltunk a felek jogválasztási autonómiájától.⁷⁰

A jogegységesítés következő lépését a külföldi választottbírói határozatok végrehajtásáról szóló 1927. évi Genfi Egyezmény jelentette, mely már sokkal részletesebben szabályozta az ítéletek végrehajtását, azonban az úgynevezett *kettős exequatur* eljárás még mindig nagy adminisztratív terhet rótt a részes államokra, mely tekintetben előrelépést az 1958. évi *New York-i Egyezmény* hozott.⁷¹

2. Az 1958. évi *New York-i Egyezmény*

Az 1958. évi *New York-i Egyezményt*, a Genfi Jegyzőkönyvvel és Egyezménnyel ellentétben, már Magyarország is ratifikálta.⁷² A *New York-i Egyezmény* V. cikke határozza meg a választottbírói határozatok elismerésének és végrehajtásának megtagadására vonatkozó szabályokat.

Az egyezmény behatóbb értelmezéséhez érdemes áttekinteni megalkotásának történelmi körülményeit. A második világháború végén, 1945-ben a szövetségesek megsemmisítő vereséget mértek a tengelyhatalmakra, azonban az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti szövetség hosszú távú fenntartása a nagyhatalmi versengés miatt lehetetlenné vált, és két katonai szövetségre szakadt a kontinens. Európa nyugati részén hu-

64 Példaként említendő a *Sebastian International Inc. v. Common Market Cosmetics* ügy, amely a belga jog objektív arbitrabilitási korlátja miatt vált ismertté. A belga jog alapján, azokból a forgalmazási szerződésekből eredő jogvitákra, melyeket Belgium területén teljesítettek, a belga bíróságoknak van kizárólagos hatásköre, melyet a másodfokú bíróság is megerősített. A jogeset azért különösen érdekes, mert a választottbírói szerződésben a felek a kaliforniai jog alkalmazásában állapodtak meg. A belga felperes ennek ellenére keresetet terjesztett a belga rendes bíróság elé, kérve az alperes marasztalását. Az ítélet ellen az alperes fellebbezést nyújtott be, azonban a Cour de Cassation kimondta, hogy a belga jog általi korlátozás érvényes, tekintve, hogy az 1958-as *New York-i Egyezmény* nem determinálta, hogy melyik jogot kell alkalmazni annak meghatározására, hogy a választottbírói szerződés tárgya választottbírói útra tarthat-e. Vö. ILIAS BANTEKAS: *An introduction to International Arbitration*. Cambridge University Press, 2015. 29. és PATRICK WAUTELET: *Arbitration of Distribution Disputes Revisited. A comment on Sebastian International Inc. v. Common Market Cosmetics NV*. <https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/131803/1/Wautelet.pdf> (2020.01.23.).

65 HORVÁTH: i. m. 51.

66 BANTEKAS: i. m. 29.

67 BANTEKAS: i. m. 30. Vö. *Mitsubishi v. Soler Chrysler-Plymouth*, 473 U.S. 614 és *Eco Swiss China Time Ltd v Benetton International NV*.

68 ALAN REDFERN – MARTIN HUNTER: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. London, Sweet & Maxwell. 439.

69 KECSKÉS ANDRÁS – FERENCZ BARNABÁS: *A kereskedelmi választottbíráskodás szerepe a fejlett országok jogrendszerében*. In: KECSKÉS LÁSZLÓ – TILK PÉTER: *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*. Pécs, PTE ÁJK, 2018. 158.

70 Geneva Protocol on Arbitration Clauses 1923 (Article 2.) „The arbitral procedure, including the constitution of the arbitral tribunal, shall be governed by the will of the parties and by the law of the country in whose territory the arbitration takes place.”

71 KECSKÉS-FERENCZ: i. m. 158.

72 1962. évi 25. törvényerejű rendelet a külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről.

szonkilenc észak-amerikai és európai állam részvételével létrejött az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, a keleti államok pedig szovjet irányítás mellett a Varsói Szerződést kötötték meg. Ahogy Winston Churchill 1946-as fultoni beszédében fogalmazott: „A baltikumi Stettintől az Adriánál levő Triesztig vasfüggöny ereszkedett le a kontinens teljes szélességében. E vonal mögött van Közép- és Kelet-Európa ősi államainak összes fővárosa.”⁷³ A politikai kettéosztottság ellenére mindkét blokknak érdekében állt az egymással való kereskedelmi kapcsolatok fenntartása, ekként a független vitarendezési eljárások szabályozása is.

Ahhoz, hogy a részes államok a választottbírói ítéletek elfogadására képesek legyenek, rögzíteni kellett a választottbírói megállapodás kötelező tartalmi elemeit: az írásbeli megállapodásnak tartalmaznia kell a felek kötelezettségvállalását arra, hogy szerződéses vagy szerződésen kívüli jogviszonyukból eredő jogvitájuk eldöntésére a választottbírói eljárásának vetik alá magukat, feltéve, hogy jogvita tárgya választottbírói úton eldönthető.⁷⁴

A külföldi választottbírói ítélet elismerésének és végrehajtásának megtagadására csak igen indokolt esetben van lehetőség, mely eseteket az egyezmény V. cikke részletesen felsorolja. Az eljárásjogi okokon túl figyelemre méltó az V. cikk 2. bekezdése, mely kimondja, hogy a választottbírói határozat elismerése és végrehajtása abban az esetben is megtagadható, ha annak az országnak az illetékes hatósága, amelyben az elismerést és végrehajtást kéri, megállapítja, hogy ennek az országnak a joga szerint a vita tárgya választottbírói útra nem tartozhat, vagy pedig hogy a határozat elismerése vagy végrehajtása ennek az országnak a közrendjébe ütköznék.⁷⁵

A bekezdés első fordulatóban leírt ok, mely szerint megtagadható az elismerés és a végrehajtás abban az esetben, ha az adott ország joga szerint a jogvita nem tartozhat választottbírói útra, ismét felveti a tanulmány első részében említett szubjektív és az objektív arbitrábilis korlátok problémakörét, tekintve, hogy e korlátok országoként eltérők lehetnek.

A bekezdés második fordulatóra utalva a közrend tekintetében érdemes kiemelni, hogy az egyezmény érvényesülésével kapcsolatos bírósági gyakorlat nyomán alakult ki a nemzetközi közrend fogalma,⁷⁶ amely általános viszonyítási rendszert hozott létre.

Az Egyesült Nemzetek Szövetségének elnöke a következőképpen méltatta az Egyezményt: „It was already apparent that the document represented an improvement on the Geneva Convention of 1927. It gave a wider definition of

the awards to which the Convention applied; it reduced and simplified the requirements with which the party seeking recognitions or enforcement of an award would have to comply; it placed the burden of proof on the party against whom recognition or enforcement was invoked; it gave the parties greater freedom in the choice of the arbitral authority before which the award was sought to be relied upon the right to order the party opposing the enforcement to give suitable security.”⁷⁷

3. 1961. évi Genfi Egyezmény a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról

A New York-i Egyezményhez hasonlóan az 1961. évi Genfi Egyezményt is ratifikálta Magyarország.⁷⁸ Az egyezmény azért volt különösen jelentős, mert a hidegháború időszakában összekötötte a politikailag kettészakadt Európát.⁷⁹ Horváth Éva kifejti: a nyugati „kapitalista” és a keleti „szocialista” országoknak egyaránt kedvezett az, hogy a felmerült üzleti vitákat az államoktól független bírói fórumok elé terjeszthetik, amelyekre nem lehetett ráhatása a politikának.⁸⁰ Az 1961. évi Genfi Egyezmény az egyik legjelentősebb regionális kereskedelmi választottbírói egyezmény, melyet az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága dolgozott ki. Preambulumában kimondja: az egyezményt azzal a törekvéssel alkották meg, hogy kiküszöbölje az európai kereskedelem fejlesztése érdekében a nehézségeket és fejlessze a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás megszervezését.

A felek autonómiájának vizsgálata szempontjából különösen fontos, hogy az egyezmény korlátozza az állami bíróságok szerepét, és ezzel egyidejűleg megerősíti a felek és a választottbírói eljárásvezető szerepét. Az egyezmény IV. cikke rögzíti a felek rendelkezési jogát arra, hogy meghatározzák az eljárás egyes szabályait,⁸¹ míg a VII. cikk az alkalmazandó jog meghatározására vonatko-

77 Summary Record of the Twenty-Fifth Meeting of the United Nations Conference on International Commercial Arbitration. UN. Soc. E/CONF.26/SR.25.2. (1958), www.uncitral.org. Idézte: GARY B. BORN: *International Commercial Arbitration*, Volume 1. Kluwer Law International. 2009. 97.

78 1964. évi 8. törvényerejű rendelet a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló, Genfben 1961. április 21-én kelt Európai Egyezmény kihirdetéséről.

79 HORVÁTH: i. m. 41.

80 HORVÁTH: i. m. 41.

81 IV. Cikk. A választottbírói megalkotása

1. A választottbírói szerződést kötő felek vitáikat

a) valamely állandó választottbírói intézmény elé terjeszthetik; ebben az esetben a választottbírói eljárás az említett intézmény szabályai szerint folyik;

b) ad hoc választottbírói eljárás elé terjeszthetik; ebben az esetben a felek többek között

i) kijelölhetik a választottbírákat vagy megállapíthatják, hogy vita esetén hogyan kell kijelölni a választottbírákat;

ii) megállapíthatják a választottbíráskodás helyét; és

iii) meghatározhatják a választottbírák által alkalmazandó eljárási szabályokat.

73 Részlet Winston Churchill 1946. március 5-i fultoni beszédéből.

74 1958. évi New York-i Egyezmény a külföldi választottbírói ítéletek elismeréséről és végrehajtásáról II. cikk. 1.

75 1958. évi New York-i Egyezmény a külföldi választottbírói ítéletek elismeréséről és végrehajtásáról V. cikk 2.

76 HORVÁTH: i. m. 125.

Tanulmány

zó autonómiát biztosítja a felek részére.⁸² Különösen fontos annak rögzítése is, hogy a választottbíróság a hatáskörét érintő kifogásról saját maga dönt. A választottbíróság a megalakulásakor hivatalból is vizsgálja a hatáskörét, azonban az egyezmény V. cikkében rögzített hatásköri kifogás elbírálására is jogosult.⁸³ Horváth Éva is hangsúlyozza, hogy hatáskörrel való önálló döntés – azaz a *Kompetenz-kompetenz* elve – általánosan elfogadott a nemzetközi választottbírósági eljárásokban, ugyanakkor hangsúlyozza azt is, hogy abban az esetben, ha valamelyik fél rendes bírósághoz fordulása folytán a bíróság *beavatkozik* a választottbírósági eljárásba, az nem eredményezi azt, hogy a bíróság döntésének meghozataláig a választottbírósági eljárásnak szünetelnie kellene.⁸⁴

IV.

A felek autonómiájának megjelenési formái: a választottbírósági megállapodás és az alkalmazandó jog kiválasztása

1. A választottbírósági megállapodás

Redfern és Hunter definíciója szerint a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás forrása a felek szerződési szabadsága (*the party autonomy*). Ez a princípium a nemzeti jog mellett a nemzetközi kereskedelmi választottbíróságok eljárásában is mértékadó.⁸⁵

82 VII. Az alkalmazandó jog

1. A felek közös megegyezéssel szabadon meghatározhatják azt a jogot, amelyet a választottbíráknak a vita eredmények eldöntésére alkalmazniuk kell. Ha a felek nem utaltak az alkalmazandó jogra, a választottbírák azt a jogot alkalmazzák, amelyet megállapításuk szerint az adott esetben irányadó kollíziós szabály határoz meg. A választottbírák mindkét esetben figyelembe veszik a szerződés rendelkezéseit és a kereskedelmi szokásokat.

83 V. cikk Kifogás a választottbíróság hatásköre ellen

1. Annak a félnek, aki a választottbíró hatásköre ellen azon az alapon kíván kifogást emelni, hogy nincs választottbírósági szerződés, a választottbírósági szerződés semmis, vagy érvényét veszítette, kifogását a választottbírósági eljárás során legkésőbb a vita eredményét érintő kereseti kérelmének vagy védekezésének előterjesztésekor kell megtennie, ha pedig a kifogásnak az az alapja, hogy a választottbíró túllépte hatáskörét, a kifogást a választottbírósági eljárás során azonnal elő kell terjeszteni, mielőtt az a kérdés, amely állítólag nem tartozik a választottbíró hatáskörébe, a választottbírósági eljárás során felmerül. Ha a kifogás késedelmes érvényesítését olyan ok idézte elő, amelyet a választottbíró alaposnak talál, a kifogás előterjesztését elfogadja.

84 HORVÁTH: i. m. 156. Vö. V. cikk 3. bekezdés: Az a választottbíró, akinek hatáskörét kifogásolják, még abban az esetben is folytathatja a választottbírói eljárást és dönthet hatásköréről, valamint arról, hogy van-e választottbírósági szerződés vagy érvényes-e a választottbírósági szerződés, illetőleg a választottbírósági kikötést tartalmazó szerződés, ha az eljáró rendes bíróság államának joga (*lex fori*) értelmében később rendes bírósági felülvizsgálatnak van helye.

85 REDFERN AND HUNTER ON INTERNATIONAL ARBITRATION: Oxford University Press, 6th Edition. 315.

„Party autonomy is the guiding principle in determining the procedure to be followed in an international commercial arbitration. It is a principle that has been endorsed not only in nation allaws, but by international arbitral institutions and organisations.”

A kereskedelmi választottbíráskodás genezisének a felek akarata és szerződési szabadsága tekintendő. Ez a forrás nyújt felhatalmazást a jogvita elbírálására, szemben az állami bíróságok alkotmányon alapuló eljárásával.

A felek felhatalmazását a jogvita eldöntésére a választottbírósági szerződés (*compromissum*) testesíti meg. Természetéből adódóan a magánjogi bíráskodás bizonyos mértékben igazodhat a felek igényeihez, így autonómiájukból fakadóan meghatározhatják annak egyes szabályait.⁸⁶

1.1. A választottbírósági megállapodás formái: választottbírósági alávetési nyilatkozat, választottbírósági kikötés

Az UNCITRAL modell törvény (1994) a választottbírósági megállapodás két formáját különböztette meg: a választottbírósági alávetési nyilatkozatot és a választottbírósági kikötést.⁸⁷ A kettő közötti különbség az, hogy az alávetési nyilatkozat aláírására már egy fennálló jogvita rendezése érdekében kerül sor, míg a választottbírósági kikötés a jövőben felmerülő eljárásához való hozzájárulás.⁸⁸ A választottbírósági megállapodás mindkét megjelenési formára értendő, azonban a gyakorlatban a választottbírósági klauzula alkalmazása számít gyakoribbnak, tekintve, hogy ennek megkötésekor a felek a jogvita felmerülésére csak elvi lehetőségként gondolnak.⁸⁹

A választottbírósági megállapodás kötelező eleme (*essentialia negotii*) a felek megállapodása arról, hogy a közöttük felmerült (vagy a jövőben felmerülő) meghatározott jogviszonyból eredő jogvitát választottbírósági eljárás útján rendezik.⁹⁰

A választottbírósági eljárás rugalmasságát a felek autonómiája adja, melynek legfőbb kifejeződése a választottbírósági megállapodás. Természetesen a felek autonómiáját a választottbírósági törvények is elismerik, utalva a megállapodás lehetséges formáira, melyekben a szerződéses akarat testet ölthet.⁹¹ A külföldi választottbírósági

86 STEINGRUBER: i. m. 12.

87 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration Article 7. Arbitration agreement is an agreement by the parties to submit to arbitration all or certain disputes which have arisen or which may arise between them in respect of a defined legal relationship, whether contractual or not. An arbitration agreement may be in the form of an arbitration clause in a contract or in the form of a separate agreement.

88 STEINGRUBER: i. m. 79.

89 STEINGRUBER: i. m. 80.

90 STEINGRUBER: i. m. 84.

91 Vbtv. 8. § „(1) A választottbírósági szerződés a felek megállapodása, amelyben meghatározott – akár szerződéses, akár szerződésen kívüli – jogviszonyukból keletkező, köztük már felmerült vagy a jövőben felmerülő minden, vagy valamely konkrétan meghatározott vitát választottbíráskodásnak vetnek alá. A választottbírósági szerződés lehet más szerződés része (a továbbiakban: választottbírósági kikötés) vagy önálló szerződés.”

határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló New York-i egyezmény szintén rögzíti, hogy „valamennyi Szerződő Állam elismeri az olyan írásbeli megállapodást, amelyben a felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy meghatározott – akár szerződéses, akár szerződésen kívüli – jogviszonyból keletkezett vagy keletkezhető összes vagy valamely jogvita esetére választottbíróóság döntésének vetik alá magukat, feltéve, hogy a jogvita tárgya választottbíróági eljárás útján eldönthető”.⁹² Ezen rendelkezés alapvető jelentőségét bizonyítja, hogy a felek között a választottbíróági megállapodás nem felel meg a támasztott kívánalmaknak, az ítélet végrehajtása megtagadható.⁹³

1.2. A választottbíróági szerződés jogi természete

Fabinyi Tihamér meghatározása alapján „[a] választott bíróóság szerződés a felek megállapodása aziránt, hogy egy vagy több választott bírót döntse el a már fennforgó, vagy valamely meghatározott jogviszonyban a jövőben keletkezhető olyan magánjogi vitás ügyeket, amelynek tárgyában a felek szabadon rendelkezhetnek”.⁹⁴

A már többször idézett Fabinyi-monográfiában rendkívül érdekes elemzést olvashatunk a választottbíróági szerződés jogi természetéről, különösen annak perjogi és magánjogi megközelítéséről. A választottbíróági szerződés jogi természetéről a legelénkebb viták a XX. század elejére tehetőek, amikor a processzuális megközelítés került előtérbe, mely a következő három fő érv mentén alakult:⁹⁵

a) A választottbíróági szerződés megkötésével a felek nemcsak abban állapodnak meg, hogy jogvitájukat választottbíróági úton rendezik, hanem jogot alapítanak arra is, hogy amennyiben a másik szerződő fél az ügyet a rendes bíróság elé terjesztené, a rendes bíróság előtti eljárás alpe-rese a létrejött szerződés pergátló kifogásával nemcsak egy elutasító ítélet meghozatalát, hanem magának a per meg-alapításának a megakadályozását érheti el.⁹⁶

b) A választottbíróági megállapodás alapján, peres úton nem kényszeríthető ki az, hogy a fél a választottbíróó jelölési kötelezettségének eleget tegyen. Amennyiben nem tesz eleget ezen kötelezettségének, helyette a rendes bíróság peren kívüli eljárás során nevezi ki az eljáró bírót.⁹⁷

c) A választottbíróági ítélet hatálya megegyezik a rendes bíróságéval.⁹⁸

A *compromissum* a választottbíróó felhatalmazása tekintetében ugyanakkor magánjogi elemeket tartalmaz, tekintve, hogy a választottbíróó és a felek között magánjogi jogviszony jön létre, amely a felek felhatalmazásával kezdődik és a választottbíróó elfogadó nyilatkozatával teljesül. Azonban fontos kiemelni, hogy a választottbíróó nem jogot szerez a jogvita eldöntésére, hanem csak kötelezettséget vállal arra, hogy ítéletet hoz az elé terjesztett ügyben, tekintve, hogy a választottbíróó megbízatása a felek szerződésén alapul, melyet ekként a felek meg is szüntethetnek.⁹⁹

Fabinyi rámutat arra is, hogy a választottbíróági szerződésnek nem a pergátló erő a fő attribútuma, hanem a jogvita eldöntésére való felhatalmazás, ekként „[a] rendes bíróság hatáskörének a feltételes kizárása nem célja a *compromissum*nak, hanem csak szükségszerű következménye”.¹⁰⁰

A Fabinyi Tihamér által 1920-ban leírtakat erősíti meg *Andrea Marco Steingruber is Consent in International Arbitration* című monográfiájában. Nézete szerint a választottbíróági megállapodásnak a szerződő felekre nézve kétfajta hatása lehet: pozitív (direkt) és negatív (indirekt).

Steingruber meghatározása alapján a választottbíróági megállapodás pozitív (direkt) hatása – Fabinyi megfogalmazásához hasonlóan – az, hogy a felek szerződéses kötelezettségévé teszi a választottbíróági vitarendezést, azaz megfordítva, a választottbíróági megállapodás megszegését jelenti az, ha valamelyik szerződő fél az állami bírósághoz fordul a jogvita eldöntését kérve. Ebből következően a választottbíróági megállapodás minden szükséges felhatalmazással felruházza a választottbíróóságot ahhoz, hogy a választottbíróági döntést meghozza.¹⁰¹

A negatív (indirekt) hatást pedig a következőkkel jellemezte: a szerződő felek a választottbíróági megállapodás megkötésével kizárják a rendes bíróságok előtti eljárást, azaz szerződéses alapon megszüntetik az adott jogvita tekintetében a bíróságok hatáskörét.¹⁰²

A fentiek miatt a választottbíróági megállapodás érvényessége döntő fontosságú, hiszen csak akkor biztosítható a felek számára jogot arra nézve, hogy a rendes bíróságok eljárása alól elvonják az ügyeket, továbbá érvényes választottbíróági megállapodás hiányában végső soron a választottbíróági ítélet végrehajtására sem kerülhet sor.¹⁰³

92 1962. évi 25. törvényerejű rendelet a külföldi választottbíróági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről II. cikk, 1.

93 1962. évi 25. törvényerejű rendelet a külföldi választottbíróági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről. V. cikk.

94 FABINYI: i. m. 37.

95 FABINYI: i. m. 41.

96 FABINYI: i. m. 41.

97 FABINYI: i. m. 41.

98 FABINYI: i. m. 41.

99 FABINYI: i. m. 50–51.

100 FABINYI: i. m. 43.

101 STEINGRUBER: i. m. 85.

102 STEINGRUBER: i. m. 85.

103 STEINGRUBER: i. m. 86.

Tanulmány

A választottbíróági megállapodás érvényességének vizsgálata azonban át is vezet az alkalmazandó jog meghatározásához, hiszen az irányadó jog szabályai alapján állapítható meg, hogy az adott megállapodás keletkeztet-e jogokat és kötelezettségeket a felekre nézve.

2. Az alkalmazandó jog kiválasztása

Kijelenthető, hogy a felek autonómiája mint a választottbíróági eljárás alapelve általánosan elismert, azonban felek megállapodása vonatkozásában az egyes országok jogértelmezése körében ellentétek rajzolódhatnak ki: a szubjektív elmélet (*subjective theory*) alapján a felek szándéka (*intentions of the parties*) tekintendő irányadónak, míg az objektív elmélet (*objective theory*) szerint a felek szó szerinti megállapodása veendő figyelembe.¹⁰⁴

Az UNCITRAL mintatörvény megalkotásakor a választottbíróági eljárás szabályainak meghatározása körében a felek szándéka minél teljesebb érvényesülésének biztosítása volt az alkotók célja. Az UNCITRAL mintatörvény (2010) 35. cikke kimondja, hogy a választottbíróság a felek által meghatározott jogot köteles alkalmazni, ennek hiányában saját hatáskörében dönt az alkalmazandó jog kiválasztásáról.¹⁰⁵ A joggyakorlat ezt a szabályt akként értelmezi, hogy felek rendkívül széles rendelkezési joggal rendelkeznek: így az alkalmazandó jogot különböző jogrendszerekből is választhatják, vagy olyan nemzetközi egyezménytervezet alkalmazását is kiköthetik, melyet még egyetlen nemzeti jog sem inkorporált.¹⁰⁶ Abban az esetben pedig, ha a felek nem kötötték ki az alkalmazandó anyagi jogot, a választottbíróság az általa alkalmazandónak tartott jog kollíziós szabályai alapján határozza meg az alkalmazandó jogot.¹⁰⁷

Az UNCITRAL mintatörvény 1976-os tervezetének 17. cikke még a következőképpen fogalmazott: „*The arbitrators shall apply the law expressively designated by the parties as applicable to their contract.*” A felek rendelkezési jogának tágabb értelmezése érdekében fontos előrelépésnek tekintendő, hogy az amerikai, a francia és a magyar küldöttség a Mintatörvény tervezetéről tartott konferencián javasolta, hogy a „*the law expressively designated by the parties*” fordulat helyett a „*[t]he arbitral tribunal shall apply the law designated by the parties [...] Such designation must be contained in an express clause, or unambiguously result from the contract*” kerüljön a mintatörvény szövegébe.¹⁰⁸

Jogválasztás hiányában a választottbíróság következtethet a felek vélelmezett akaratára, melyből esetlegesen levezethető a „*hallgatólagos*” jogválasztás. Korábban tendenciaszerű volt az eljárás helyének jogára alapítani a „hallgatólagos” jogválasztást, azonban napjainkra ez a nézet természetesen már nem állja meg a helyét.¹⁰⁹ A felek jogválasztásának hiányában a választottbíróság a kollíziós szabályok alkalmazásával határozza meg az irányadó jogot, ugyanakkor az UNCITRAL mintatörvényhez írt kommentár magyarázata szerint a felek eltérő megállapodásának hiányában az adott jog kiválasztása – mint az eljárásra alkalmazandó jog meghatározása – nem vonja magával az adott jog kollíziós szabályainak alkalmazását is. A mintatörvény 35. cikk 1. bekezdésének magyarázata szerint feltételezendő, hogy az alkalmazandó jog kiválasztásával a felek szándéka az, hogy kizárják a kollíziós szabályok alkalmazását.¹¹⁰ A kommentár kifejti, hogy korábban a feleknek érdemes volt előzetesen rögzíteniük azt, hogy kizárják a kollíziós szabályok alkalmazását, azonban a 35. cikk ekkénti értelmezésével nem szükséges ebben a körben rendelkezniük. A szerzők ugyanakkor hozzátesszik, hogy e kitétel szó szerint nem szerepel a mintatörvény szövegében, csupán levezethető annak értelmezésével.¹¹¹

Ahogy ebben a fejezetben már szó volt róla, az alkalmazandó jog megtalálása nem csupán a választottbíróági eljárás lefolytatásnak nélkülözhetetlen eleme, hanem anélkül a választottbíróági klauzula érvényessége sem vizsgálható, valamint az sem állapítható meg, hogy az adott jogvita tárgya arbitrabilitási korlátozás alá esik-e.

Steingruber az alkalmazandó jog meghatározásának körében szintén szembeállítja a választottbíráskodás helye szerinti jog (*lex fori*) és az alkalmazandó jog (*lex arbitri*) összekapcsolását. A választottbíróság helye szerinti jog alkalmazhatósága tekintetében kiemeli, hogy ennek alkalmazása nem a választottbíróági eljárás anyagi jogi meghatározását, hanem csupán kollíziós szabályai alkalmazását jelenthetné, ami alapján megállapíthatóvá válhatna az alkalmazandó jog.¹¹² Ugyanakkor a felek által választott jog természetesen felülírja mindezt, és választottbíróági szerződés mind alaki, mind anyagi értelmezésében a felek által választott jog az irányadó.¹¹³

V.

A felek akaratí autonómiájának korlátai

A választottbíróági eljárás a felek rendelkezési jogán alapuló vitarendezési eljárás, melynek a felek számos szabá-

104 STEINGRUBER: i. m. 84.

105 Article 35. The arbitral tribunal shall apply the rules of law designated by the parties as applicable to the substance of the dispute. Failing such designation by the parties, the arbitral tribunal shall apply the law which it determines to be appropriate.

106 HORVÁTH: i. m. 96.

107 HORVÁTH: i. m. 96.

108 DAVID D. CARON – LEE M. CAPLAN: *The UNCITRAL Arbitration Rules*, Oxford University Press. 2013. 113.

109 CARON–CAPLAN: i. m. 113.

110 CARON–CAPLAN: i. m. 113.

111 CARON–CAPLAN: i. m. 114.

112 STEINGRUBER: i. m. 101.

113 STEINGRUBER: i. m. 101.

lyát meghatározhatják. Ez a fejezet a felek autonómiájának egyes belső és külső korlátait veszi számba, melynek vizsgálata során átfogóbb képet kaphatunk a felek rendelkezési jogának egészéről.

1. Az akaratí autonómia belső korlátai.

A szerződéses korlátok

1.1. A szerződéskötési képesség

A választottbírói megállapodások érvényességének megállapítása során az elsődleges kérdés a felek szerződéskötési képességének a vizsgálata.¹¹⁴ A választottbírói szerződés létrejöttéhez elengedhetetlen, hogy a felek szerződéskötési képességük birtokában legyenek, azaz cselekvőképességük ne legyen korlátozott. A szerződéskötési képesség megléte ebben a körben nemcsak azt jelenti, hogy a természetes vagy jogi személy szerzőkötési képességgel rendelkezik,¹¹⁵ így választottbírói szerződést is köthet, hanem azt is, hogy a személy félként részt tud venni a választottbírói eljárásban, azaz nem esik szubjektív arbitrabilitási korlátozás alá.¹¹⁶

A New York-i Egyezmény V. cikke alapján a választottbírói határozat elismerése és végrehajtása annak a félnek a kérelmére, akivel szemben azt érvényesíteni kívánják, megtagadható, ha a választottbírói megállapodás a felek által kikötött jog értelmében vagy ilyen kikötés hiányában annak az országnak a joga szerint, amelyben a választottbírói határozatot hozták, érvénytelen, vagy a felek nem voltak cselekvőképesek a rájuk irányadó jog szabályai szerint.¹¹⁷ Hasonlóan rendelkezik erről az UNCITRAL mintatörvény is: a választottbírói ítélet hatályon kívül helyezhető, ha a felek valamelyikének szerződéskötési képessége korlátozva volt, vagy a választottbírói megállapodás érvénytelen a felek által választott vagy jogválasztás hiányában rájuk irányadó jog szerint.¹¹⁸

A szerződéskötési képesség tekintetében az egyes országok között eltérések lehetnek. *Redfern* és *Hunter* példája alapján lehetséges, hogy egy huszadik életévét betöltött magánszemély a rá irányadó jog szerint teljes cselekvőképességgel, így szerződéskötési képességgel rendelkezik, míg a választottbírói eljárásra irányadó jog alapján életkorából adódóan csak korlátozottan cselekvőképés, így a másik fél hivatkozhatna arra, hogy közöttük nem jött létre érvényes választottbírói megállapodás.¹¹⁹

Általánosan kijelenthető, hogy a kontinentális jog szabályai szerint jogi személyek szerződéskötési képességét a jogi személy székhelye szerinti jog alapján, míg a *common law* szabályai alapján az alapítás helye szerinti jog szerint kell megítélni. Ugyanakkor a kollíziós szabályok sokszínűsége jelentős problémákat okoz a választottbírói számára, tekintve, hogy különböző országok kollíziós szabályaiból eredő alkalmazandó jogok különbözőképpen határozzák meg a jogi személyek jogi helyzetét, ezáltal a választottbírói megállapodások érvényességét.¹²⁰ A jogi személyek jogképessége általában nem vitatott, ugyanakkor a képviselőjükben eljáró személyek képviselői joga jóval gyakrabban képezi vita tárgyát.¹²¹ Ugyanakkor *Steingruber* rámutat: a bíróságok az *estoppel*, a jóhiszeműség (*good faith*) és az érvényesség (*validation principle*) elvének alkalmazása mentén nem töreksenek a választottbírói szerződés érvénytelenítésére, még abban az esetben sem, amikor a megállapodás aláírója látszólag nem rendelkezett a társaság tekintetében megfelelő képviselői jogosultsággal.¹²² *Gary B. Born* monográfiájában egy az ICC előtti ügyre hivatkozik, amelyben a bíróság kimondta, hogy a perben félként részt vevő egyiptomi gazdasági társaság kötve volt egy olyan választottbírói szerződéshez, melyet a felperes jóhiszeműen kötött meg az alperesi társaság képviselőjével, és csak utóbb

parties have subjected it or, failing any indication thereon, under the law of this State."

114 MAURO RUBINO-SAMMARTANO: *International Arbitration Law and Practice*, JURIS, 2014. 212.

115 STEINGRUBER monográfiájában felhívja a figyelmet arra, hogy éppen emiatt különbséget kell tenni a szerződéskötési képesség (*capacity*) és a szerződés megkötésére vonatkozó felhatalmazás (*authority*) között, tekintve, hogy az utóbbi jelentheti például a választottbírói megállapodásnak egy meghatalmazott személy általi aláírását is. Ebben az esetben a meghatalmazott a szerződéskötési képességgel rendelkező meghatalmazó nevében és helyett jár el, ugyanakkor szerződéskötési képessége az adott választottbírói megállapodás tekintetében nem releváns.

116 ALAN REDFERN – MARTIN HUNTER: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, London, Sweet and Maxwell, 2004. 145.

117 1958. évi New York-i Egyezmény a külföldi választottbírói ítéletek elismeréséről és végrehajtásáról V. cikk 1. a).

118 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration CHAPTER VII. RECOURSE AGAINST AWARD Article 34. „Application for setting aside as exclusive recourse against arbitral award (2) An arbitral award may be set aside by the court specified in article 6 only if: (a) the party making the application furnishes proof that: (i) a party to the arbitration agreement referred to in article 7 was under some incapacity; or the said agreement is not valid under the law to which the

119 REDFERN–HUNTER: i. m. 146. A fent említett eset vonatkozásában ugyanakkor a szerzőpáros megjegyzi, hogy az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I.) a következők szerint orvosolja a kérdést: 13. cikk „Cselekvőképtelenség: Ugyanazon országban tartózkodó személyek között kötött szerződés esetében azon természetes személy, aki ezen ország joga alapján cselekvőképés lenne, csak akkor hivatkozhat egy másik ország joga szerinti cselekvőképtelenségére, ha a másik szerződő fél e cselekvőképtelenséget a szerződés megkötésekor ismerte, vagy gondatlanság miatt nem ismerte.”

120 GARY B. BORN: *International Commercial Arbitration*, Volume I., Wolters Kluwer Law & Business, 2009. 557.

121 Több olyan döntés is született, mely azért tekintette érvénytelennek a választottbírói megállapodást, mert az azt aláíró személy aláírási jogosultsága nem volt megfelelően alátámasztott, például általános meghatalmazással rendelkezett, melyben nem szerepelt külön kitétel a választottbírói megállapodás megkötésére. Vö. FATIH ISIK: 'Arbitration Agreements Concluded by Agents and the Specific Authority Issue', Kluwer Arbitration Blog, April 28 2019, <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2019/04/28/arbitration-agreements-concluded-by-agents-and-the-specific-authority-issue> (2020.02.05.).

122 STEINGRUBER: i. m. 33.

Tanulmány

derült ki, hogy az alperesi képviselő valóban megköthette a választottbírói megállapodást.¹²³

A természetes és jogi személyek szerződésalkotási képességén túlmenően a választottbírói kiköthetőségét is érdemes megvizsgálni, tekintettel arra, hogy országonként igen színes képet mutathat. Magyarországon a korábbi választottbíráskodásról szóló törvény még akként fogalmazott, hogy választottbírói eljárásnak akkor van helye, ha legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, és a jogvita e tevékenységével kapcsolatos.¹²⁴ Ugyanakkor az új választottbírói törvény, ahogy a II. fejezetben a szubjektív arbitabilitási korlátok körében is kitértünk rá, összhangban az UNCITRAL mintatörvény szabályaival, már nem szabja a választottbírói út igénybevételének feltételként a gazdálkodói minőséget.

1.2. A perbeli jog- és cselekvőképesség a választottbírói eljárásban

A felek (választottbírói) szerződésalkotási képességétől érdemes elkülöníteni a felek perbeli jogképességét, mely rendes bíróságok előtt folyó eljárások szabályainál szűkebb körű.¹²⁵ A választottbírói eljárásban főszabály szerint félként az a személy vehet részt, aki részese az érvényesen létrejött választottbírói megállapodásnak, ugyanakkor ezt az érvelést megfordítva, a választottbírói eljárásnak az adott ügyben való eljárási jogosultsága a felek érvényes választottbírói megállapodásának létrejöttén múlik.¹²⁶

Steingruber a felek választottbírói perben való jogképességének vizsgálatát két további részre osztotta: az eljárás kezdeményezésének képességére és az eljárás folytatásának képességére.

A New York-i Egyezmény szabályai szerint a részes felek perbeli jog- és cselekvőképességét a rájuk irányadó jog alapján kell megállapítani,¹²⁷ ugyanakkor a „*rájuk irányadó jog*” megfogalmazás számos további kérdést vet fel.¹²⁸

123 ICC Case No. 4667. S. JARVIN – Y. DERAIS (eds.) Collection of ICC Arbitral Awards 1986-90. 270. 338. (1994) Idézte BORN: i. m. 636.

124 Vbt. 3. § (1) a) bekezdés.

125 A Pp. 33. §-a alapján az állami bíróságok előtti perben fél az lehet, akit a polgári jog szabályai szerint jogok illethetnek és kötelezettségek terhelhetnek.

126 STEINGRUBER: i. m. 35.

127 New York-i Egyezmény V. cikk „1. A választottbírói határozat elismerése és végrehajtása annak a félnek kérelmére, akivel szemben azt érvényesíteni kívánják, csak abban az esetben tagadható meg, ha ez a fél annál az illetékes hatóságnál, amelynél az elismerést és a végrehajtást kéri, bizonyítja, hogy: a) a II. cikkben említett megállapodásban résztvevő felek a rájuk irányadó jog szerint nem voltak cselekvőképese, vagy hogy az említett megállapodás a felek által kikötött jog értelmében vagy ilyen kikötés hiányában annak az országnak a joga szerint, amelyben a választottbírói határozatot hozták, érvénytelen.”

128 FRANCO FERRARI – STEFAN KRÖLL: *Conflict of Laws in International Arbitration*, Sellier European Law Publishers, 2010. 100.

Steingruber e körben példaként említette, hogy az Egyesült Államok egyes államai korlátozzák a gazdasági társaságok eljáráskezdeményezési jogát abban az esetben, ha a társaság nem felel meg az adott állam által felállított „*good standing*” elvárásoknak.¹²⁹

A folyamatban lévő választottbírói eljárás folytatásához való jog első pillantásra szokatlanul tűnhet, ugyanakkor egy gazdasági társaság működése során felmerülhetnek olyan helyzetek, melyek kérdésessé teszik a társaság további fennmaradását. A magyar jog alapján ilyenek tekinthető a csődeljárás és a felszámolási eljárás.

Érdekes összevetni az egyes államok jogszabályait abban a tekintetben, hogy a társaságok fizetésektelensége esetére milyen mértékben korlátozzák a választottbírói vitarendezés megindítását.¹³⁰ Az lengyel fizetésektelenségről szóló törvény rendelkezései szerint valamennyi választottbírói megállapodás, amelyet a fizetésektelenségre kötött, hatályát veszti a fizetésektelenség bejelentését követően, és valamennyi folyamatban lévő eljárást meg kell szüntetni.¹³¹ Az Egyesült Királyság joga szerint azonban a választottbírói eljárás nem szűnik meg, csak automatikusan felfüggesztésre kerül a fizetésektelenségi eljárás megindításával. A választottbírói megállapodások az angol jog értelmében nem válnak tehát *ipso iure* érvénytelenné.¹³²

Boronkay Miklós és ifj. Wellmann György *A választottbíráskodás helyzete Magyarországon* című tanulmányában részletesen elemzi a magyar joggyakorlatot a Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.014/2012. számú ügyben hozott döntése tekintetében. Az ügyben részes felek a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbírói eljárását kötötték ki. Az eljárás megindítását megelőzően azonban a per felperese felszámolás alá került, és ezzel összefüggésben az alperes ellen 186 millió forint megfizetése iránt keresetet terjesztett az illetékes törvényszék elé. Az első fokon eljáró bíróság a választottbírói kikötésre hivatkozva a keresetet idézés kibocsátása nélkül elutasította, ami ellen a felperes fellebbezést terjesztett a Szegedi Ítéltábla elé. Az ítéltábla a fellebbezést alaposnak találta és a törvényszéket az eljárás folytatására utasította.

Amint Boronkay és ifj. Wellmann is kifejti, a másodfokú bíróság érvelését a választottbírói jogi jellegéből adódó sajátos szabályaira alapította: különösen arra,

129 STEINGRUBER: i. m. 34.

130 Vö. VESNA LAZIC: *Arbitration and insolvency proceedings: Claims of ordinary bankruptcy creditors*, EJCL 1999. December Vol. 3.3. <https://www.ejcl.org/33/art33-2.html#par22> (2020.02.08.).

131 STEINGRUBER: i. m. 35. Article 142 of the Polish Law on Bankruptcy and Reorganisation.

132 JUSTIN WILLIAMS – HAMISH LAL – RICHARD HORNSHAW – AKIN GUMP LLP: *Arbitration procedures and practice in the UK (England and Wales): overview*, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/4-502-1378?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&comp=pluk&hpcp=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/4-502-1378?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&comp=pluk&hpcp=1) (2020.02.08.).

hogy a hitelezők a felszámolás alá került társaság pernyertessége érdekében nem avatkozhatnak a perbe, az eljárás nem nyilvános, az ítélet ellen nincs helye fellebbezésnek, és az érvénytelenítési perben is csak szűk körben van lehetőség a jogorvoslatra, valamint a felperes nem részesülhet illetékfeljegyzési jogban. A másodfokú bíróság a fentiek alapján a Vbt. 8. § (1) bekezdésére¹³³ hivatkozva úgy ítélte meg, hogy a választottbírói szerződés betarthatatlanná vált.¹³⁴ Az illetékfeljegyzési jog hiányán túl az ítéletárba érvelése kissé vitatható, tekintve, hogy a felhozott érvek nagy része valójában nem gátolja az igényérvényesítést, így például a hitelezők beavatkozásának kizártsága, a nyilvánosság kizárása vagy az eljárás egyfokú jellege nem áll valódi összefüggésben az igényérvényesítés hatékonyságával.¹³⁵

Az új választottbíráskodásról szóló törvény elfogadásával a magyar álláspont nem változott. A Vbtv. 55. §-a alapján a választottbírói szerződésben részes fél ellen megindult felszámolás kezdő időpontját követően a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos pénzkövetelést csak a felszámolási eljárás keretében, a Cstv. szabályai szerint lehet érvényesíteni.

A törvény rendelkezésének értelmezése alapján azonban *kizárólag az alperesi pozícióban* tekinthető kizártnak a választottbírói út igénybevétele, ugyanis a jogszabály a következőképp fogalmaz: „Amennyiben a választottbírói szerződésben részes fél ellen a magyar jog szerint felszámolási eljárás indult, vele szemben a felszámolás kezdő időpontja után a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos pénzkövetelést csak a felszámolási eljárás keretében, a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény szerint lehet érvényesíteni” (Vbtv. 55. §).

A törvény alapján tehát akivel szemben felszámolási eljárás indult, azzal szemben választottbírói eljárás a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatban nem indítható, azaz nem lehet a választottbírói eljárás alperese.

A vonatkozó kommentár ugyanakkor szintén a korábban említett ítéletárba döntésre hivatkozik, melynek értelmében a felszámolás alá került társaság felperesként való választottbírói igényérvényesítése ellentétes a fel-

számolási eljárás céljával és a hitelezők érdekeivel, ezért betarthatatlan válik a választottbírói megállapodás.¹³⁶

A német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (BGH) hasonló következtésre jutott a felszámolás alá került felperesi társaság eljárásával kapcsolatban, azzal a különbséggel, hogy megvizsgálta a felperes anyagi helyzetét, és az alapján döntött az állami bíróság hatásköre mellett, hogy a felperes a választottbírói díjelőleget nem tudta megfizetni.¹³⁷ Boronkay és ifj. Wellmann e körben még utalnak arra, hogy a német jogirodalom álláspontja szerint az érintett ügy rendes bíróság elé utalása helyett kedvezőbb lenne a fizetéseképtelenséggel érintett felperes részére a választottbírói szerződéstől való elállás jogát biztosítani.¹³⁸

2. Az akaratú autonómia külső korlátai

2.1. A feltétlen érvényesülést kívánó imperatív szabályok (Mandatory Rules) és a közrendi záradék

A választottbírói megállapodásukban a felek kiköthetik a jogvita elbírálására irányadó jogot, azonban autonómiájuk e körben nem lehet teljes: a közrend védelme érdekében az államok korlátozhatják a felek akaratú autonómiáját.¹³⁹

Vékás Lajos meghatározása alapján a közrend az „az adott jogrendszer [...] »kemény magja«, amely arra hivatott, hogy az illető jogrendszer erkölcsi, gazdasági, politikai, alapjait közvetlenül védje, és egyúttal az adott társadalmi-jogi berendezkedés alapvető értékrendjét kifejezésre juttassa”.¹⁴⁰ A nemzetközi jog a közrend kategóriáját hozta létre ezen elvek összefoglalására, mely elveket az adott nemzeti jog az alkalmazandó külföldi joggal szemben is védelmez.¹⁴¹

A közrendet a tételes jog a közrendi záradék és az imperatív szabályok alkalmazásával védi.¹⁴² Ezeknek a jogintézményeknek az akaratú autonómiára gyakorolt hatásuk mélyebb vizsgálatához érdemes néhány sorban kitérni az

133 A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény 8. § (1) bekezdés „Az a bíróság, amely előtt a választottbírói szerződés tárgyát képező ügyben keresetet indítottak – kivéve az 54. § szerinti keresetet –, a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, vagy bármelyik fél kérelmére a pert megszünteti, kivéve, ha úgy ítéli meg, hogy a választottbírói szerződés nem jött létre, érvénytelen, hatálytalan vagy betarthatatlan. A per megszüntetésére irányuló kérelmet az alperes legkésőbb a keresetlevélre benyújtott érdemi ellenkérelmében terjesztheti elő.”

134 BORONKAY MIKLÓS – IFJ. WELLMANN GYÖRGY: *A választottbíráskodás helyzete Magyarországon*, MTA LAW Working Papers, 2015/12. 17. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2015_12_Boronkay-Wellmann.pdf (2020.02.08.).

135 BORONKAY-IFJ. WELLMANN: i. m. 17.

136 GÁL JUDIT (szerk.): *Társasági jogi perek 2018*, Úmjs. 15. HVG-ORAC, 2018. 97.

137 BORONKAY-IFJ. WELLMANN: i. m. 18.

138 BORONKAY-IFJ. WELLMANN: i. m. 18.

139 A külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló New York-i Egyezmény V. cikkének 2. pontja is rögzíti, hogy a választottbírói határozat elismerése és végrehajtása abban az esetben is megtagadható, ha annak az országnak illetékes hatósága, amelyben az elismerést és végrehajtást kérik, megállapítja, hogy a határozat elismerése vagy végrehajtása ennek az országnak közrendjébe ütköznék.

140 VÉKÁS LAJOS: *A közrend sérelme a választottbírói ítéletek esetében*. In.: BURIÁN LÁSZLÓ – SZABÓ SAROLTA (szerk.): *Arbitrando et curriculum bene diligendo*. Ünnepi kötet Horváth Éva 70. születésnapja alkalmából, Budapest, Pázmány Press, 2014. 229.

141 VÉKÁS: i. m. 229.

142 MÁDL FERENC – VÉKÁS LAJOS: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*, Budapest, ELTE Eötvös, 2016. 147.

Tanulmány

imperatív szabályok és a közrendi záradék elhatárolásának kérdéseire.

A jogirodalomban számos elmélet született arról, hogy milyen elvek mentén lehet igazán megragadni a két „védelmi eszköz” közötti különbségeket.¹⁴³ Lando nézete szerint¹⁴⁴ az imperatív normák két kategóriába sorolhatók: az egyik a szerződő felek egymás közötti viszonyában védi a gyengébb felet (például a fogyasztót), a másik pedig a társadalmi érdeket védi a szerződő felek egymás közötti megállapodásától (például nem zárható ki a szerződésszegésért való felelősség).¹⁴⁵ Ezzel szemben „[a] közrend akkor lép közbe, ha az idegen jog alkalmazásának eredménye nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen a fórum jogában fellelhető alapvető jogelvekkel, az uralkodó erkölcsi felfogással, és a közérdeknek (közjő) a társadalomban mélyen tradicionálisan gyökerező koncepciójával”.¹⁴⁶

Más megközelítés alapján az imperatív szabályok *pozitív jellegű*, míg a közrendi záradék *negatív jellegű* védelemnek nevezhető, tekintve, hogy az imperatív szabályok nem generálklauzula jellegűek, hanem tartalmilag is konkrét szabályozást adnak az adott alapvető jelentőségű kérdésnek.¹⁴⁷ Imperatív normának tekinthető például a régi Ptk. általános, egyenlő és feltétlen jogképességet kimondó szabálya, amely tovább él az új Ptk.-ban is, anélkül, hogy az új törvény külön felsorolná, hogy a jogképesség életkorra, nemre, fajra, nemzetiséghez vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlően illet meg mindenkit.¹⁴⁸ Az imperatív szabályokkal szemben a közrendi záradék generálklauzula jellegű, mely alapján mellőzni szükséges a külföldi jogszabály alkalmazását, ha az a belöldi jog alapvető elveit sértene.¹⁴⁹ Ugyanakkor, míg a közrendi klauzula kimerül azzal, hogy negatív jellegű védelmével meggátolja a kijelölt jog anyagi jogszabályának alkalmazását, addig az imperatív normák kettős szerepkörben is működhetnek: közvetlenül biztosítják a közrend érvényesülését, de emellett olyan jogpolitikai célokat is megjeleníthetnek, „melyeknek a közrendhez semmi közük sincsen”.¹⁵⁰

Az imperatív szabályok értelmezése körében a legnagyobb problémát az okozza, hogy nincs egyértelmű szabály arra nézve, hogy mik tekintendők egy imperatív szabály alapvető kritériumainak, azaz mi határozza meg a *feltétlen alkalmazandóságot*. A konkrét meghatározottság hiánya miatt így csak a jogszabály rendeltetése jelenthet kiindulási pontot: azaz közvetlenül védi-e az adott jogszabály a gazdasági és társadalmi rendet.¹⁵¹

Ezek a feltétlen érvényesülést kívánó szabályok nagy terhet rónak a (választott)bíróságokra azzal, hogy közvetlen versenyt alakítanak ki az államok és a felek között, hiszen ezeknek a normáknak akkor is érvényesülniük kell, ha a felek a szerződésükben kifejezetten kizárták az adott jog alkalmazását.

Az Európai Unióhoz való csatlakozással a választottbírói ítéletek végrehajtása körében előtérbe került az imperatív szabályok értelmezésének kérdése, különösen egy belga és egy német jogeset kapcsán, melyekben bíróságok nem engedélyezték a választottbírói klauzulák alapján történő eljárások lefolytatását arra hivatkozva, hogy ezáltal a felek részére lehetővé válna elkerülni a fórum joga szerinti alapvető piaci szabályokat. Fontos ugyanakkor hozzátenni, hogy a szerződő felek az Európai Unió kívüli választottbírói eljárásban és nem uniós jog alkalmazásában állapodtak meg.¹⁵² Ebben a körben az érem mindkét oldala rendkívül érdekes: vajon mekkora mértékben akadályozzák az imperatív szabályok a választottbírói eljárásokat, és vajon a választottbírói eljárások mennyiben akadályozzák az EU belső piaci szabályainak hatékony működését?¹⁵³

A belga bíróság érvelésében arra hivatkozott, hogy a fórum imperatív szabályainak az alkalmazása nem mellőzhető a választottbírói eljárásban sem, azonban abban az esetben, ha külföldön is biztosítható a belga imperatív szabályok alkalmazása, a belga bíróság kivételesen helyt adhat az ilyen jellegű választottbírói klauzulák alkalmazásának.¹⁵⁴

A német bíróság is hasonló következtetésre jutott: azok a jogviták, melyek tekintetében felmerül a német imperatív szabályok alkalmazása, akkor dönthetők el választottbírói bíróság vagy külföldi (rendes) bíróság előtt, ha biztosítható az eljárásban a német imperatív szabályok alkalmazása, vagy a másik állam egyenértékű rendelkezésekkel biztosítja a német imperatív szabályok feltétlen érvényesülését.¹⁵⁵

143 VÖ. RAFFAI KATALIN: *A nemzetközi magánjogi közrend rétegei – különös tekintettel a közösségi és a magyar jogra*. Különösen: 3.1. Közrend és imperatív norma elhatárolási nehézségei, https://www.ajk.elte.hu/file/DI_Raffai_Katalin_dis.pdf (2020.02.09.).

144 OLE LANDO: *Mandatory rules and ordre public*. In: OLE LANDO – ULRICH MAGNUS – MONIKA NOVAK-STIEF (Hrsg.): *Angeleichung des materiellen und des internationalen Privatrechts in der Eu – Harmonisation of Substantive and International Private Law*, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2003, 99–109. In: RAFFAI i. m. 41.

145 RAFFAI: i. m. 41.

146 RAFFAI: i. m. 42.

147 MÁDL-VÉKÁS: i. m. 148.

148 MÁDL-VÉKÁS: i. m. 148.

149 MÁDL-VÉKÁS: i. m. 149.

150 BURIÁN LÁSZLÓ: *Gondolatok a közrend szerepéről*. In: *Magister artis boni et aequi – Studia in honorem Németh János*. Szerk.: KISS DAISY – VARGA ISTVÁN, Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 117.

151 MÁDL-VÉKÁS: i. m. 148.

152 JAN KLEINHEISTERKAMP: *Legal certainty, proportionality and pragmatism: overriding mandatory laws in international arbitration*. International and Comparative Law Quarterly. 2. http://eprints.lse.ac.uk/88377/1/Kleinheisterkamp_Legal%20Certainty_Accepted.pdf (2020.02.10.).

153 KLEINHEISTERKAMP: i. m. 3.

154 KLEINHEISTERKAMP: i. m. 5.

155 KLEINHEISTERKAMP: i. m. 5.

Ugyanakkor a felek autonómiájának lényege az, hogy az eljárás szabályainak meghatározásával, így az alkalmazandó jog kiválasztásával is, saját maguk számára kiszámíthatóbbá tegyék az eljárás esetleges kockázatait, azáltal, hogy felméri az általuk választott jog sajátosságait. *Jan Kleinheisterkamp* rámutat, hogy a felek számára az alkalmazandó jog megválasztása lehetőséget biztosít arra, hogy az egyébként bizonytalan kimenetelű, nem kiszámítható eljárásban növeljék saját biztonságérzetüket.¹⁵⁶

2.2. Az állami bíróságok beavatkozása

Horváth Éva találó megfogalmazása szerint „[i]smeretes, hogy a szuverén – miközben a választottbíráskodás lehetőségének megengedésével kiengedi kezéből azoknak az ügyeknek az eldöntését, amelyekre választottbírói hatáskört köthetnek ki a felek – bizonyos kontroll-lehetőségeket biztosít magának”.¹⁵⁷

A választottbírói eljárás kikötésével a felek kizárják az állami bíróság útján történő igényérvényesítést, ekként a bíróságok bármilyen jellegű beavatkozása a felek akarati autonómiájának korlátját képezi.

Az állami bíróságok beavatkozásának két célja lehet: segíti a választottbírói eljárás lefolytatását az esetleges eljárási akadályok feloldásával (például a választottbírójelölés elmaradása esetén), valamint ellenőrzi az eljárás törvényességét (például az ítéletek közrendbe ütközésének megállapítása esetén).¹⁵⁸

Az állami bíróságok ennek megfelelően *segítő és ellenőrző szerepet töltenek be a választottbíráskodásban*.¹⁵⁹ Alap esetben a választottbírói eljárás az állami bíróság közreműködése nélkül történik. Az állam csak abban az esetben avatkozhat be, ha a választottbírói eljárás saját hatáskörében nem képes az adott kérdést rendezni.

A választottbírói döntéshozatal során az állami bíróság négy ponton kapcsolódhat be az eljárásba: a választottbírói tanács felállítása előtt, az eljárás megkezdésekor, az eljárás lefolytatása alatt és a végrehajtás során.

A választottbírói eljárás megkezdése előtt a bíróság az alábbi esetekben avatkozhat be az eljárásba: ha valamelyik fél vitatja a választottbírói szerződés érvényességét, ha a felek egyike a választottbírói kikötés ellenére az állami bíróság előtt indított peres eljárást, ha feltehető, hogy a felek egyike az eljárás elkerülésére törekszik, vagy ha valamelyik fél olyan rendkívüli védelemre szorul, amellyel nem késlekedhetnek a tanács felállításáig.¹⁶⁰

A bíróság szerepvállalása az eljárás kezdetén általában a választottbírók megválasztása és kizárása körében a leggyakoribb. A modelltörvény hatására a legtöbb nemzeti jog szerint a bíróság ezekben az esetekben a felek szerződésének érvényre juttatására törekszik azáltal, hogy amennyiben a felek nem jutnak megállapodásra, vagy az általuk választott kijelölő mechanizmus nem vezet eredményre, átveszi ezt a jogkört.¹⁶¹

A bíróság részvétele a választottbírói eljárás alatt számos formában lehetséges, ennek ellenére az eljárási szabályok ritkán foglalkoznak a kérdéskörrel. A bíróság belépése általában azokban az esetekben történik, amikor a választottbírói eljárás az adott kérdésben nem hozhat határozatot. A bíróság a fentiekben túl részt vehet a bizonyítási eljárásban megkeresett bíróságként. A bíróságok belépése azokban az esetekben, amelyekben a választottbírói eljárás nem tud intézkedni, elengedhetetlen.¹⁶²

A választottbírói ítélethozatalt követően a bíróság közreműködése két esetben válhat szükségessé:

a) ha a felek egyike megtámadja a határozatot (például közrendbe ütközésre hivatkozva), vitatja a megítélt összeget, vagy fellebbezést terjeszt elő a megítélt összeg vagy alkalmazott jog ellen, illetve

b) a végrehajtási eljárás során, ha a pernyertes fél kéri a választottbírói ítéletben foglaltak elismerését, vagy önkéntes teljesítés hiányában annak végrehajtását.¹⁶³

E körben a legjelentősebb a választottbírói ítéletek érvénytelenítése iránt kezdeményezett eljárás, amelyre azonban csak igen kivételes esetben van lehetőség:¹⁶⁴ ennek jogpolitikai indoka arra vezethető vissza, „hogy a választottbírói felek közötti jogvitában a felek önkéntes alávetése alapján jár el, ebből eredően a feleknek a választottbírói szerződés megkötésekor figyelemmel kell lenniük arra, hogy jogvitájukat jogerősen (és végrehajthatóan) az adott ügyben eljáró választottbírói bíróság dönti el. Ebből eredően a jogerős ítéletbe vetett társadalmi bizalom jegyében a jogerős ítélet ellen csak jelentős jogsértés esetén ad rendkívüli perorvoslatra lehetőséget.”¹⁶⁵ Amint a Fővárosi Törvényszék a 9.G.43.060/2014. számú ügyben hozott ítélet indokolásában a választottbírói eljárás és az állami bíróságok kapcsolata tekintetében kifejti: „Az érvénytelenítési kereset megindítása sem jelentheti azt, hogy ezzel vissz szállna az állam bíróságára az a jog, hogy a felek közötti és megnevezett anyagi jogvitát elbírálja, akár közvetett módon. Az érvénytelenítési per alapjául szolgáló jogviszony

156 KLEINHEISTERKAMP: i. m. 7.

157 HORVÁTH: i. m. 108.

158 VINCZE: i. m. 39.

159 NAGY CSONGOR ISTVÁN: *Nemzetközi magánjog*, Budapest, HVG-ORAC, 2012. 277.

160 JULIAN D. M. LEW: *Does National Court Involvement Undermine the International Arbitration Processes?*, American University International Law Review, Volume 24. Issue 3, 2009. 496. <https://digitalcom>

[mons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1094&context=auilr](https://www.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1094&context=auilr) (2020.02.10.).

161 LEW: i. m. 497.

162 LEW: i. m. 497.

163 LEW: i. m. 498.

164 A választottbírói ítélet érvénytelenítésének okait a Vbt. 47. § (2) bekezdése határozza meg.

165 BOÓC ÁDÁM: *A választottbírói ítéletek érvénytelenítése*. Budapest, Patrocinium, 2018. 153.

Tanulmány

nem a választottbírói eljárásból vezető jogvitát kiváltó anyagi jogviszony. Az érvénytelenítési per alapjául szolgáló jogviszony kizárólag a választottbírói eljárásból megnevezett alaki jogviszony.¹⁶⁶

A rendes bíróságok a fentiekben túlmenően nem avatkozhatnak bele a felek választottbírói úton történő jogi igényérvényesítésébe, ezzel a felek szerződési szabadságát, így a közöttük létrejött választottbírói szerződést tiszteletben tartva.¹⁶⁷

Érdekességként megemlíthető, hogy az angol jog szabályai szerint a valamelyik fél vagy a választottbíró indítványára az állami bíróság köteles állást foglalni a választottbírói eljárásban felmerült valamely jogkérdésben, azonban az állásfoglalás elkészítése és megküldése nem képezi akadályát az eljárás folytatásának.¹⁶⁸

166 Idézte: Boóc: i. m. 154.

167 HORVÁTH ÉVA – KÁLMÁN GYÖRGY: *Nemzetközi eljárások joga. A kereskedelmi választottbíráskodás.* Budapest, Szent István Társulat, 2003. 107.

168 HORVÁTH: i. m. 95.

VI. Záró gondolatok

Napjainkban a választottbírói eljárás újjáéledésének lehetünk szemtanúi. A nemzetközi kereskedelem feldőlésével és a jogi keretek modernizációjával párhuzamosan egyre több vállalkozás választja a választottbírói úton való vitarendezést, így az arbitráció egyre *versenyképesebb alternatívájává* válik a polgári pernek.

A választottbírói eljárási elméleti és gyakorlati kérdései rendkívül érdekes kutatási témákat nyújtanak, ugyanakkor ennek a speciális vitarendezési eljárásnak a mélyebb megértéséhez érdemes annak forrását, azaz a felek rendelkezési jogát áttekinteni.

A tanulmány célja az volt, hogy bepillantást nyújtson a felek rendelkezési jogának történelmi előzményeibe és az egyes korok szerinti értelmezésébe. A vizsgálódás azonban nem tekinthető lezártnak, hiszen a felek autonómiájának kérdései és határai minden korban egyaránt foglalkoztatták a jogalkotókat és a jogalkalmazókat, így rendkívül széles ismeretanyag áll rendelkezésünkre.

SZERZŐDÉSEN KÍVÜLI KÖTELMEK

Károkozás és az egyéb kötelelemkeletkeztető tények

SZERZŐ: Tókey Balázs

ÁRA: 7000 Ft

„Tókey Balázs könyve elsősorban a polgári jog egyetemi oktatását szolgálja, de egyúttal kiváló rövid kézikönyv a gyakorló jogászok számára is. A mű középpontjában a deliktális kártérítési felelősségi jog bemutatása áll; jelentőségüknek megfelelően tárgyalja ezenkívül a jogalap nélküli gazdagodás, a megbízás nélküli ügyvitel, az utaló magatartás, a díjkitűzés és a közérdekű kötelezettségvállalás kérdéseit is. Kiemelést érdemelnek a zárófejezetek, amelyekben a Szerző a kár- és kockázattelepítés átfogó rendszerét alkotja meg. A törvényi szabályok magyarázatához a felsőbbbírói gyakorlat válogatott esetei és a jogirodalmi hivatkozások adnak segítséget. A mondanivaló követését az áttekinthető tagolás és a világos stílus segíti. Standardkönyvet üdvözölhetünk Tókey Balázs munkájában.”

Vékás Lajos

www.hvgorac.hu → Polgári jog

Cséffai Attila Csaba PhD-hallgató, Debreceni Egyetem (Debrecen)

A szakértőhöz való alkotmányos jog

Az Amerikai Jogászok Szövetségének szabványkönyve szerint a bíróságon jelen lévő képviselő minősége – példának okáért – lehet kitűnő, mégis hasztalan a vádlott (alperes) számára, ha a védelem pszichiáter vagy kézírászakértő segítségét igényli, és ilyen szolgáltatások nem állnak rendelkezésére. Azokban az esetekben tehát, amikor a szakértő segítségnyújtása döntő fontosságú lehet az eljárás során, a fél szakértőállításának joga olyan alkotmányos jogként jelenik meg, melynek garantálása számos más alkotmányos jog tényleges és hatékony érvényesülésének biztosítója és egyben a tisztességes eljárás feltétele. Mindez egy független és pártatlan szakértő kirendelésével még teljesíthető, mert mindazok a szempontok, amelyek végső soron a fél jogérvényesítő képességét segítik elő, egyszerűen nem érvényesülhetnek akkor, ha a szakértőn az ellenféllel osztoznia kellene.

I. Bevezetés

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el. E bekezdés értelmezésével nevesíthetők a tisztességes eljárásból való jog tartalmát kitöltő ún. részjogosítványok. Ezek különösen: a bírósághoz fordulás joga, a tárgyalás igazságossága (ami nem garantálja a döntés igazságosságát), a tárgyalás nyilvánosságának és a bírói döntés nyilvános kihirdetésének a követelménye, törvény által létrehozott bíróság, a bírói függetlenség és pártatlanság kívánalma, továbbá az észszerű időn belüli elbírálás. A szabály *de facto* nem rögzíti, de az Alkotmánybíróság értelmezése szerint része a tisztességes eljárásnak az is, hogy az eljárásban biztosítva legyen a fegyverek egyenlősége.¹

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdése szerint a büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez, ahol a védelemhez való jog garanciái szintén részei az eljárás tisztességes voltának.²

Az Alkotmánybíróság már több határozatában – kiemelten a büntetőeljárás egyes elemeivel, illetve a védelemhez való jog alkotmányi tételével összefüggésben – foglalkozott a tisztességes eljárás (*fair trial*) követelményeivel, továbbá az irányadó nemzetközi szabályozással,

joggyakorlattal.³ Kiemelte, hogy „a *fair trial* olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részlet-szabály betartása dacára lehet az eljárás »méltánytalan« vagy »igazságtalan«, avagy »nem tisztességes«”.⁴

A jog a szakértőhöz mint általános jellegű alkotmányos jogelv *azokban a jogrendszerben* jelenik meg különleges súllyal, ahol a szakértői bizonyítás főszabályszerűen a *felek magánautonómiájába* tartozik, noha a demokratikus társadalmakban megkülönböztetett szerepet játszó tisztességes eljárásból fűződő jog érvényesítése során eleve nélkülözhetetlennek tűnik. E jog fontosságának ellenére a magyar jogtudományban nem vagy csak sporadikusan jelenik meg, és szinte teljesen immunis a bőségesnek mondható külföldi irodalommal⁵ szemben. Ez azért is különösen meglepő, mert a szakértőhöz való jog a tisztességes eljárás nem nevesített eleme ugyan, de részjogosítványként maga is számos – a hazai judikatúrában szintén részletesen tárgyalt és fent említett – részjogosítványban benne rejlik, és ebből a szempontból több, jól megfogható alkotmányjogi aspektussal rendelkezik. Ezek közül a hatékony védelemhez, illetve hatékony jogi segítségnyújtáshoz való jogot, valamint a fegyverek egyenlőségének elvét szokták felhozni, de az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés tárgyalása során sem mellőzhető. Az alábbiakban ezekről lesz szó.

1 22/2014. (VII. 15.) AB határozat; továbbá az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt szabály értelmezésekor – az Alkotmánnyal fennálló tartalmi és kontextuális egyezés okán – a 7/2013. (III. 1.) AB határozatban az Alkotmánybíróság irányadónak tekintette a tisztességes eljárásból fűződő alapvető joggal kapcsolatban kimunkált korábbi alkotmánybírósági gyakorlatot, ezért az azokban szereplő érvek és megállapítások jelen tanulmány keretei között is érvényesnek tekintendők.

2 169/2010. (IX. 23.) AB határozat.

3 Ld. például 6/1998. (III. 11.) AB határozat; 5/1999. (III. 31.) AB határozat.

4 6/1998. (III. 11.) AB határozat.

5 Ld. például PAUL C. GIANNELLI: *The Right to Defense Experts*. Faculty Publications. 1982/6. sz.; PAUL C. GIANNELLI: *The Constitutional Right to Defense Experts*. Faculty Publications. 1993/3. sz.; DAVID MEDINE: *The Constitutional Right to Expert Assistance for Indigents in Civil Cases*. Hastings Law Journal. 1990/2.

Tanulmány

II. A felkért szakértő szerepe a védekezés jogában

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdése szerint a büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában *joga van a védelemhez*. Az Alkotmánybíróság már működésének kezdetén kimondta, hogy a védelemhez fűződő jog az alkotmányos büntetőeljárás jog egyik olyan alapelve, amely a büntetőeljárás valamennyi szakaszában számtalan különböző részletszabályban érhető tetten. Az Alkotmánybíróság a 25/1991. AB határozatában ezt úgy fogalmazta meg, hogy „[a] védelemhez való jog alkotmányos büntetőeljárás alapelve az eljárás egész menetében számtalan részletszabályban ölt testet. A védelemhez való jog a büntetőeljárás alá vont személy azon jogaiban, illetve a hatóságok azon kötelezettségeiben realizálódik, amelyek biztosítják, hogy a vele szemben érvényesített büntetőjogi igényt megismerje, arról álláspontját kifejttesse, az igénnyel szembeni érveit felhozassa, a hatóságok tevékenységével kapcsolatos észrevételeit és indítványait előterjeszthesse, továbbá védő segítségét vehesse igénybe. A védelemhez való jog tartalmát képezik a védő azon eljárási jogosítványai, illetve a hatóságok azon kötelezettségei, amelyek részéről a védelem ellátását lehetővé teszik.” A büntetőeljárásban a terheltnek joga van ahhoz, hogy saját magát megvédje, és ahhoz is, hogy ennek érdekében védőt vegyen igénybe.⁶ Az Alkotmánybíróság megítélése szerint büntetőeljárással szemben alapvető követelményként jelenik meg, hogy e jog hatékonyan érvényesüljön.⁷

A védekezéshez való jog, az igazságos tárgyalás egy fontos elemeként a strasbourgi szervek döntéseiben is megjelenik.⁸ Az Egyezmény⁹ 6. cikk (3) bekezdés a)–c) pontja szerint minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy a legrövidebb időn belül tájékoztatás olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól, rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és *eszközökkel*, valamint személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságügyi szolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet. A *Jespers*-ügy szerint ezen eszközöknek (vagy lehetőségeknek) pedig fel

kell ölelniük minden olyan *lényeges elemet*, amely a büntető felelősség alóli mentesülést vagy a büntetés csökkentését szolgálhatja, s amelyeket a hatáskörrel rendelkező hatóságok gyűjtöttek vagy gyűjthetnek össze.¹⁰

Ehhez képest az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) több tucat ügyben kifejtette, hogy az Egyezménynek nem az a célja, hogy a jogokat teoretikusan vagy illuzórikusan biztosítsa, hanem hogy azok ténylegesen és hatékonyan érvényesüljenek.¹¹ Ezért az Egyezményben foglalt jogok meghatározásakor gyakran a formális megjelenés mögé kell nézni és a valós helyzetre kell koncentrálni.¹² Ezen okból kifolyólag állapította meg például az EJEB, hogy a bűnügyi hatóságok önmagában a védő kirendelésével még nem tekinthet teljesítettnek az Egyezményben biztosított (hatékony védelemhez való) jog érvényesítését. A hatóságoknak szükséges arról is meggyőződniük, hogy a kirendelt védőnek lehetősége van-e arra, hogy tényleges jogi segítséget nyújtson annak, akinek érdekében kirendelték.¹³ De épp azért – folytatva a gondolatmenetet –, hogy a védelem joga helyrehozhatatlan kárt ne szenvedjen, a *Salduz-ügyben*¹⁴ rögzítette a EJEB azt is, hogy főszabályszerűen az ügyvéddel való kapcsolatfelvételt már a gyanúsított első kihallgatásán biztosítani szükséges, hacsak az eset egyedi körülményeinek fényében bizonyíthatóan kényszerítő okok állnak fenn e jog korlátozását illetően. De még akkor is, ha kényszerítő okok kivételesen igazolhatják is, hogy megtagadják az ügyvédhez fordulást, egy ilyen korlátozás – bármi is legyen annak az indoka – nem sértheti elfogadhatatlan módon a vádlottnak az Egyezmény 6. cikkéből fakadó jogait. A *Güvec-ügyben* egy 15 éves török fiú ellen folyó büntetőeljárásban szintén a védelemhez való jog effektív érvényesülését vizsgálta és állapította meg az EJEB, hogy a fiatal korú terhelt tehetetlensége megakadályozta abban, hogy a tárgyaláson hatékonyan részt vegyen, melyet a jogi képviselő *de facto* hiánya tovább súlyosított, ezzel megsértve a tisztességes eljárásához való jogát.¹⁵

A *G. B.*-ügyben mindezt már a szakértő kapcsán mutattott rá a bíróság. Ebben az ügyben egy tipikus „pálfordulásos” (*volte-face*) esettel állunk szemben, ahol a nyomozás során kirendelt szakértő nemcsak eltérő véleményt adott a bíróságon saját korábbi írásosan kidolgozott véleményétől, hanem teljesen megváltoztatta azt, egy és ugyanazon meghallgatáson. A védelem ezen pálfordulás után – melyet a szakértő az új bizonyíték rendkívül gyors átfutásával valósított meg, felvéve egy rendkívül kedvezőtlen helyzetet a védelemmel szemben – egy második

6 8/2013. (III. 1.) AB határozat.

7 Vö. 8/2013. (III. 1.) AB határozat.

8 BLUTMAN LÁSZLÓ: *Az igazságos tárgyalás elve az Európai Emberi Jogi Egyezményben*. Magyar Jog. 1992/8. 458–460.

9 Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Egyezmény).

10 *Jespers v. Belgium*, 8403/78 (14/12/1981).

11 Ld. például *Airey v. Ireland*, 6289/73 (09/10/1979).

12 Ld. például *Delcourt v. Belgium*, 2689/65 (17/01/1970).

13 *Artico v. Italy*, 6694/74 (13/05/1980).

14 *Salduz v. Turkey*, 36391/02 (27/11/2008).

15 *Güvec v. Turkey*, 70337/01 (20/04/2009).

vélemény iránti kérelmet nyújtott be, amely elutasításra került. Bár nehéz megállapítani, hogy egy szakértői véleménynek milyen hatása lehetett az esküdtszékre, de az EJEB úgy véli: nagyon valószínű, hogy egy ilyen hirtelen fordulat elkerülhetetlenül különös súlyt kölcsönöz a szakértő véleményének. Így egy szakértői pálfordulás után az újabb szakértői vélemény beszerzésére irányuló kérelem elutasítása sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot azáltal, hogy nem tartja tiszteletben a védelem jogát.¹⁶ Az alapvető bizonyítékok esetén ugyanis a feleknek valós lehetőséget kell biztosítani arra, hogy ahhoz hatékonyan észrevételeket fűzhessenek (*a real opportunity to comment effectively*),¹⁷ ami aligha teljesülhet akkor, ha a szakértő számára sem biztosítanak elegendő időt ahhoz, hogy az újabb bizonyítékokat áttanulmányozza és az alapján az újabb szakvéleményét beterjessze.¹⁸

Hasonló okok vezettek a tisztességes eljáráshoz való jog sérelméhez a *Mantovanelli*-ügyben is, ahol egy orvosi műhibaper során a Mantovanelli házaspárnak nem volt reális lehetősége arra, hogy a kirendelt szakértő véleményét eredményesen kommentálják, noha elvben nem voltak elzárva attól, hogy a szakvélemény tartalmával és eredményeivel kapcsolatban bármit a bíróság elé terjeszsenek. Az EJEB megjegyezte ugyanakkor, hogy a szakértőnek ugyanazt a kérdést kellett megválaszolnia, mint amelyet a bíróságnak is, ami egy olyan technikai jellegű kérdésre vonatkozott, amely nem szerepelt a bíróság ismereteinek körében, s így a szakértői véleménynek nagy valószínűséggel túlnyomó hatása volt a tények bíróság előtti értékelésénél. Ilyen körülmények között a pert indító felek csak úgy tudták volna hatékonyan kifejezni saját meglátásaikat, ha azokat még a szakvélemény benyújtása előtt előadják. Mivel nem volt gyakorlati nehézsége annak, hogy mindezt lehetővé tegyék számukra, az eljárás nem felelt meg az Egyezmény 6. cikk (1) bekezdésének.¹⁹

Mindebből könnyen kiolvasható, hogy az EJEB által megkövetelt védekezéshez való jog – történjék az védő közreműködésével vagy akár személyesen – nem lehet formális, annak az eljárás minden szakaszában ténylegesen érvényesülnie kell. S bár a fenti esetek jellemzően büntetőügyekben születtek, ez azonban nem jelenti akadályát annak, hogy az ott megfogalmazott indokokat polgári ügyekre is átültessük.²⁰

A megfelelő képviselő azonban általában többet jelent, mint az ügyvéd pusztá jelenléte a bíróság előtt, melyet intuitív módon az Egyesült Államok esetjoga képes – mint ahogy a dolgozat fejszövege is tanúsítja – a legjobban

szemléltetni, ahol a hatékony jogi képviselőhez való jog valójában már magában foglalja a védelem előkészítéséhez szükséges kiegészítő szolgáltatásokhoz való jogot (is);²¹ a védelem előkészítéséhez ugyanis szükség lehet nyomozói, szakértői vagy egyéb szolgáltatásokra.²² Az Amerikai Jogászok Szövetsége (ABA²³) által a védelmi szolgáltatások nyújtásáról kiadott szabványkönyvének²⁴ – amely úgynevezett *black letter*²⁵ standard, mivel a joggyakorlat által már annyira megalapozott és kimunkált, hogy észszerű viták alapjai nem lehetnek – 5-1.4. pontja mindezt úgy fogalmazza meg, hogy a minőségi képviselő ellátásához a jogi képviselő megtervezésénél szükséges gondoskodni a nyomozói, szakértői és egyéb szolgáltatásokról. Ezeknek nemcsak azokat a szolgáltatásokat és eszközöket kell magukban foglalniuk, amelyek a hatékony védelemhez szükségesek a tárgyaláson, hanem azokat is, amelyekre a védelem hatékony részvétele miatt az eljárás minden szakaszában szükség van.

A szabványkönyv kommentárja minderre azzal a meggyőző magyarázattal szolgál, hogy „a bíróságon jelen lévő képviselő minősége – példának okáért – lehet kitűnő, mégis hasztalan a vádlott (alperes) számára, ha a védelem pszichiáter vagy kézírászakértő segítségét igényli, és ilyen szolgáltatások nem állnak rendelkezésére”.²⁶ Az Egyesült Államokban számos bíróság hatástalannak találta a védő közreműködést akkor, amikor a védelem nem tudott a szakértői szolgáltatásokhoz hozzáférni.²⁷ A *Proffitt v. U.S.* ügyben a bíróság szerint például a védő kudarca, hogy – ott, ahol nyilvánvalóan szükség van rá – szakértő segítségét kérje, megfosztja a vádlottat a megfelelő képviselő ellátásától.²⁸ Mindez pedig azt a kötelezettséget rója az államra, hogy a hatékony jogi segítségnyújtáshoz való jogból eredően a szakértő közreműködését a nélkülöz

21 „The due process right of effective counsel includes the right to ancillary services necessary in the preparation of a defense.” *People v. Fixel* (1979).

22 *Proffitt v. U.S.* (1978).

23 American Bar Association.

24 ABA Standards for Criminal Justice: Providing Defense Services (Third Edition). https://www.americanbar.org/publications/criminal_justice_section_archive/crimjust_standards_defsvcs_toc.html (2018.10.04.).

25 Az angolszász jogrendszerben használatos kifejezés, lásd például *Jackson ex dem. Bradford v. Huntington* (1831).

26 The quality of representation at trial, for example, may be excellent and yet unhelpful to the defendant if the defense requires the assistance of a psychiatrist or handwriting expert and no such services are available. ABA Standards for Criminal Justice: Providing Defense Services (Third Edition). https://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/criminal_justice_standards/providing_defense_services.authcheckdam.pdf (2018.10.04.).

27 GIANNELLI: i. m. (1982) 3.

28 „The expert services to which the Act refers include psychiatric assistance. [...] The failure of defense counsel to seek such assistance when the need is apparent deprives an accused of adequate representation in violation of his sixth amendment right to counsel.” *Proffitt v. U.S.* (1978).

16 G.B. v. France, 44069/98 (02/10/2001).

17 *Mantovanelli v. France*, 21497/93 (18/03/1997).

18 G.B. v. France, 44069/98 (02/10/2001).

19 *Mantovanelli v. France*, 21497/93 (18/03/1997).

20 Ld. Például: *Bertuzzi v. France*, 36378/97 (21/05/2003); *ASML Netherlands BV kontra Semiconductor Industry Services GmbH (SEMIS)*, C-283/05 (28/09/2006).

Tanulmány

vádolt számára biztosítani köteles.²⁹ A *Bush. v. McCollum* ügyben a bíróság szintén kifejtette, hogy a védelemhez való jog mindaddig értelmetlen, amíg az ügyvéd képtelen hatékony védelmet nyújtani azért, mert nem rendelkezik pénzeszközökkel ahhoz, hogy biztosítsa az eset által megkövetelt szakvéleményt.³⁰ Vezető ügynek a *Williams v. Martin* ügy számít, ahol a bíróság egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy „nem lehet kétséges az, hogy a hatékony védelem néha szakértői tanúval jár”.³¹

Jogtörténeti érdekességként lehet megemlíteni, hogy ezek az elvi megfontolások már a dualista kori hazai jogi gondolkodásban is fellelhetőek voltak. A Bp. 228. §-ának indokolása így érvelt az ellenőrző szakértő törvénybe való bevezetése mellett: „...a terheltnek szakértő által teljesített védelme gyakran fontosabb, mint a jogi védelem. Ama védelem pedig lehetetlenné válik, ha az előzetes eljárásban teljesített szemlétől a terhelt szakértője el van zárva. Kétségen kívül illusoriussá válik a terheltnek az a joga, hogy a főtárgyalásra szakértőt idéztethet meg, ha e joggal az elővizsgálat alatt nem bír.”³²

Összegzésképpen tehát megállapítható, hogy a hatékony védelemhez való jognak elválaszthatatlan részét képezi a szakértői közreműködés, melynek feltételeit az állam biztosítani köteles.

III.

A fegyveregyenlőség elve a szakértői bizonyítékok tekintetében

A tisztességes eljárásnak az egyezmény- és alkotmány-szövegekben nem nevesített, de általánosan és nem vitatottan elismert eleme a *fegyverek egyenlősége*, amely a büntetőeljárásban azt biztosítja, hogy a vádnak és a védelemnek egyenlő esélye és alkalmuk legyen arra, hogy a tény- és jogkérdésekben véleményt formálhasson és állást foglalhasson. A fegyverek egyenlősége nem minden esetben jelenti a vád és a védelem jogosítványainak teljes azonosságát, de mindenképpen megköveteli, hogy a védelem a váddal összevethető súlyú jogosítványokkal rendelkezzen.³³ Az „ügyfélegyenlőség”³⁴ keresztülvitelének egyenes következménye, hogy „a vádlót és a terheltet általában egyenlő perjogi hatáskörrel ruházta fel, illetőleg ne-

kik indítványaik előterjeszthetése, a bizonyítás körül való közreműködés és a perorvoslatok használata tekintetében egyenlő jogokat adott”.³⁵ A fegyveregyenlőségnek mint az eljárási jogokra vonatkozó szlogennek azonban nem sok gyakorlati haszna van,³⁶ inkább azt vonja maga után, hogy mindegyik félnek elfogadható lehetőséget kell biztosítani ügye bemutatására – beleértve a bizonyítékait is –, olyan feltételek mellett, amelyek nem hozzák őt érdemben hátrányosabb helyzetbe a másik félhez képest.³⁷ A tisztességes eljárásnak a formailag csak büntetőügyekben irányadó előírásai közül, a fegyveregyenlőség elvének a polgári perekben is érvényesülnie kell, ez tűnik ki ugyanis mind az Alkotmánybíróságtól,³⁸ mind pedig az EJEB³⁹ gyakorlatából.

Az EJEB gyakorlata alapján a fegyverek egyenlőségének ugyanakkor létezik egy szűk és egy tág értelmezése.⁴⁰ A szűkebb értelemben vett fegyverek egyenlőségének elve az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés d) pontján keresztül a konfrontációs jogot foglalja magában,⁴¹ mely szerint a védelemnek legalább azt a minimális jogot biztosítani kell, hogy kérdéseket intézzen vagy intéztesen a vád tanúhoz és kieszközölhesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják. Az EJEB azonban mind a tanú, mind a tanúvallomás fogalmát a nemzeti jogban használt terminológiáktól függetlenül, autonóm módon értelmezi,⁴² és tanúvallomásnak tekintenek minden olyan verbális megnyilvánulást, amelyet a bíróság az ügy elbírálása során felhasznál.⁴³ Tág értelemben a fegyverek egyenlősége ugyanakkor a vád és a védelem jogosítványainak egyenlőségét jelenti az ügy megismerésére, a jelenlét és a bizonyítás terén, azaz az EJEB az Egyezmény 6. cikk (1) bekezdése alapján foglalkozik az ilyen irányú kérelmekkel.⁴⁴ E megkülönböztetésnek a szakértők vonatkozásában is jelentősége van.

29 GIANNELLI: i. m. (1982) 3.

30 „...the right to counsel is meaningless if the lawyer is unable to make an effective defense because he has no funds to provide the specialized testimony the case requires.” *Bush v. McCollum* (1964).

31 „There can be no doubt that an effective defense sometimes requires the assistance of an expert witness.” *Williams v. Martin* (1980).

32 Az ellenőrző szakértő: 1896. évi XXXIII. tc. indokolása. Képviselőházi irományok, 1892. XXVIII. kötet, 870. sz. 9.

33 6/1998. (III. 11.) AB határozat.

34 Gácsi Anett az ügyfélegyenlőség kifejezés használatát is helyesnek tartja. GÁCSI ANETT: *Dogmatikai alapvetések a fegyverek egyenlőségének elvéről*. Magyar Rendészet. 2017/4. 13–25.

35 A bűnvádi eljárási jog vezérelveinek keresztülvitele a javaslatban: 1896. évi XXXIII. tc. indokolása. Képviselőházi irományok, 1892. XXVII. kötet, 870. 42.

36 CHRISJE BRANTS – STEWART FIELD: *Participation Rights and Proactive Policing – Convergence and Drift in European Criminal Process*. Denter, Kluwer, 1995. 16.

37 *Dombo Beheer B.57V. v. the Netherlands*, 14448/88 (27/10/1993).

38 Ld. például 75/1995. (XII. 21.) AB határozat; 15/2002. (III. 29.) AB határozat; 34/2014. (XI. 14.) AB határozat.

39 *Feldbrugge v. the Netherlands*, 8562/79 (29/05/1986).

40 GRÁD ANDRÁS – WELLER MÓNKA: *A strasbourgi emberi jogi bírósághoz kézikönyve*. Budapest, HVG-ORAC, 2011. 360.

41 MARIN MRČELA: *Adversarial principle, the equality of arms and confrontational right – European Court of Human Rights recent jurisprudence*. In: DUNJA DUIĆ – TUNJICA PETRAŠEVIĆ (eds.): *Jean Monnet International Scientific Conference „Procedural Aspects of EU Law”*. Osijek, Faculty of Law Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, 2017. 18.

42 Ld. például *Kaste and Mathisen v. Norway*, 18885/04 and 21166/04 (09/02/2007)-

43 Vö. GRÁD–WELLER: i. m. 412.

44 GÁCSI: i. m. 20.

A *Balsyté-Lideikienė-ügyben* az EJEB elvi éllel állapította meg ugyanis, hogy az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés d) pontja tanúkra és nem szakértőkre vonatkozik, noha a (3) bekezdésben foglalt garanciák, többek között, az Egyezmény 6. cikk (1) bekezdésében meghatározott tisztességes eljárás fogalmának alkotóelemei. Az ügyben Danutė Balsytė-Lideikienė asszonynak sem a tárgyalás előtti szakaszban, sem a tárgyalás során nem volt lehetősége arra, hogy a szakértőhöz – akinek véleménye bizonyos eltéréseket tartalmazott – kérdéseket intézzon annak érdekében, hogy hitelességét vizsgálja, vagy kétségbe vonja következtetéseit, ami nem felelt meg a tisztességes eljárásból fakadó követelményeknek.⁴⁵

Az EJEB esetjoga szerint tehát a szakértő kifejezés, mint a bíróság pártatlan és semleges segítője,⁴⁶ a kirendelt szakértőre vonatkozik, akkor is, ha a szakértőkkel kapcsolatban ugyanolyan vagy hasonló problémák vetődnek fel, mint a tanúk esetében (például a kikérdezés vagy hatékony észrevétel gyakorlása⁴⁷), ám nyilvánvaló eltérés is mutatkozik.⁴⁸ Ehhez képest a szakértőre a szűkebb értelemben vett fegyveregyenlőség elve nem alkalmazható, ami a gyakorlatban annyit jelent, hogy a nemzeti bíróságnak nem szükséges a védelem kérésére további szakértőt kijelölnie, amennyiben a bíróság által kirendelt szakértő véleménye a vád ügyét támogatja,⁴⁹ de nem jelenti azt, hogy a tisztességes eljárásból fakadó egyéb követelmények – mint azt a *Balsytė-Lideikienė-ügy* is mutatja – figyelmen kívül hagyhatók volnának.

A kirendelt szakértő semlegességének hiánya azonban bizonyos körülmények között mégis megsértheti a tisztességes eljárás fogalmában rejlő fegyveregyenlőség elvét,⁵⁰ és a szakértő tényleges eljárási helyzetéből kiindulva az EJEB ekkor már alkalmazhatónak ítéli a tanúkihallgatásra vonatkozó passzusokat (is). Ez történt a *Bönisch-ügyben*, ahol egy osztrák húsfüstölő üzem tulajdonosa ellen a Szövetségi Élelmiszer-ellenőrző Intézet feljelentése alapján büntetőeljárás indult. A bíróság szakértőként ezen intézet igazgatóját rendelte ki, ami komoly kétséget ébresztett a szakértő függetlensége és pártatlansága iránt a vádlott kárára, s inkább a vád tanújának (*witness against the accused*) volt tekinthető. Ennek ellenére szakértői minőségben részt vehetett a tárgyaláson, a bíróság engedélyével kérdéseket intézhetett a vádlotthoz és a tanúkhöz, és a megfelelő pillanatban véleményt nyilvánított a bizonyítékokkal kapcsolatban.

Ehhez képest a védelem szakértőjét, Prändl urat, aki a Bécsi Állatorvosi Egyetem Húshigiéniái és Technológiai Intézetének igazgatója volt, a bíróság csak tanúként hallgatta ki, s így efféle jogosítványokkal nem rendelkezett. Az EJEB szerint ezzel a szóban forgó eljárásban az egyenlő bánásmód követelménye nem volt biztosítva, mivel a Szövetségi Élelmiszer-ellenőrző Intézet igazgatójának meghallgatására és a védelem által bármilyen minőségben hívott személy meghallgatására az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés d) pontja szerint nem „ugyanolyan feltételek mellett” került sor, ami sérti a tisztességes eljárás koncepciójában benne rejlő fegyverek egyenlőségének elvét.⁵¹ A szakértőre így az EJEB, amennyiben elfogultsága valószínűsíthető – függetlenül attól, hogy a szakértő a bíróság kirendelése vagy a felek megbízása alapján jár el, noha utóbbi esetben ez könnyebben belátható –, ezután már mint a fél tanújára fog tekinteni, figyelemmel arra, hogy „eljárás szerepe nagyfokú hasonlóságot mutat a tanúéval”.⁵² Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a részrehajlás megjelenésével a szakértő a fél tanújává válik és az egyenlő bánásmód fenntartása miatt megnyílik az ellenfél joga a szakértő saját oldalon történő alkalmazásához,⁵³ ahol gondként jelenhet meg az, ha a vád szakértőjével szemben a védelem verziójának bemutatására hasonló feltételek mentén nem lenne mód.

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága ezen utóbbi állítást úgy fogalmazta meg, hogy „kevés jog alapvetőbb annál, mint az, hogy a vádlott a saját védelme érdekében tanúkat mutasson be”.⁵⁴ A *U.S. v. Hartfield* ügyben a bíróság aláhúzta: „ahhoz, hogy jogrendszerünk igazságossága biztosított legyen, a minimális védelmi eszközökhöz muszáj hozzáférést biztosítani a [...] vádlottak számára, hogy ellensúlyozza a kormány rendelkezésére álló óriási ügyészi és nyomozati erőforrások megjelenését”.⁵⁵ Ennek a hatalmas erőfölénynek a kiegyenlítésére szolgál az is, hogy a vád a védelem számára kedvező bizonyítékokat is felhozni köteles,⁵⁶ melynek elmulasztása a bizonyítékok

45 *Basyté-Lideikienė v. Lithuania*, 72596/01 (04/02/2009).

46 Vö. *Bönisch v. Austria*, 8658/79 (06/05/1985).

47 Ld. például az előző fejezetben hivatkozott *Mantovanelli-ügyet*.

48 BLUTMAN: i. m. 460.

49 „...the right to a fair trial does not require that a national court should appoint, at the request of the defence, further experts when the opinion of the court-appointed expert supports the prosecution case.” *Brandstetter v. Austria*, 13468/87 (28/08/1991).

50 *Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland*, 31930/04 (05/10/2007).

51 *Bönisch v. Austria*, 8658/79 (06/05/1985).

52 GRÁD-WELLER: i. m. 412.

53 PETRA VAN KAMPEN: *Confronting Expert Evidence under the European Convention*. In: J. F. NIJBOER – W. J. J. M. SPRANGERS (eds.): *Harmonisation in Forensic Expertise – An inquiry into the desirability of and opportunities for international standards*. Amsterdam, Thela Thesis, 2000. 192.

54 „Few rights are more fundamental than that of an accused to present witnesses in his own defense.” *Chambers v. Mississippi* (1973).

55 „If the fairness of our system is to be assured, indigent defendants must have access to minimal defense aids to offset the advantage presented by the vast prosecutorial and investigative resources available to the Government.” *U.S. v. Hartfield* (1975).

56 Egyes felfogások mindezt a materiális védelem szabályának tartják és a védelemhez való jog közé sorolják, melyet azonban a jogtudomány régóta kifogásol. KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris, 2008. 133–134. Az EJEB ugyanakkor a tisztességes eljárás követelményének tartja, hogy a vádhatóságnak minden releváns bizonyítékot, amely a birtokában van, fel kell fednie a védelem előtt, akár a vádlott

Tanulmány

elnyomásával ér fel,⁵⁷ ami könnyen veszélybe sodorhatja a fegyverek egyenlőségének tényleges érvényesülését, amely a kontradiktórius eljárás lelkét adja.⁵⁸ A *Robinson v. Pate* ügyben például a bíróság rámutatott arra, hogy azon észszerű kérelem megtagadása, amely az elmeorvos szükséges szolgáltatásainak megszerzésére irányul, a bizonyítékok hathatós visszatartását jelenti, amely sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot.⁵⁹ A *People v. Evans* ügyben pedig azt is kimondta a bíróság, hogy amennyiben a kormány szakértői monopóliummal rendelkezik egy olyan kérdésben, amely a büntetőeljárásban jelentős hatást gyakorol a védelemre, a tisztességes eljárás megköveteli, hogy a vádlott is hozzáférjen ehhez a szakértelemhez.⁶⁰

Mindez azt jelenti, hogy a fegyverek ezen egyenlősége kétségbe vonható, ha a felek egyike korlátozás nélkül igénybe veheti a szakértő személyek közreműködését, míg a másik fél messzemenőkéig el van zárva ettől. Az ügyfélegyenlőség ugyanis – már említetten – megköveteli, hogy mindegyik fél megfelelő lehetőséget kapjon arra, hogy ügyét olyan körülmények között mutassa be, amelyek nem helyezik őt lényegesen hátrányosabb helyzetbe, mint ellenfelét.⁶¹ Ebből azonban nem következhet egy olyan értelmezés, amely a kontradikció tökéletes kiiktatásával a feleket egyformán távol tartja⁶² valamely bizonyítékforrástól, és mint olyan, a felkért szakértő intézményétől. Egy ilyen szabályozás ugyanis szemben áll a tisztességes eljárás szinte valamennyi elemével,⁶³ tartalmilag akadályozza az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, s vákuumot keletkeztet a jog hatékony érvényesülésében.

IV.

A felkért szakértő mint az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés alapvető jogának eleme

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit

törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el. Az Alaptörvénynek ez a rendelkezése, az eljárási garanciákon túl, a bírósághoz fordulás jogát foglalja magában.⁶⁴ Minden személynek tehát alkotmányban biztosított joga van arra, hogy jogait független és pártatlan bíróság előtt érvényesítse,⁶⁵ ami azt a kötelezettséget rója az államra, hogy a jogviták elintézésére bírói utat biztosítson,⁶⁶ méghozzá valóságos módon⁶⁷ abban az értelemben, hogy az érdekelt elérhesse, hogy ügyét a bíróság anélkül tárgyalja, hogy jogi vagy gyakorlati jellegű, visszaélészerű akadályok ebben megakadályoznák.⁶⁸

Az igazságszolgáltatáshoz való tényleges hozzáférés biztosítását – különösen e hozzáférés esetleges anyagi akadályainak megszüntetése miatt – mind az Egyezmény, mind az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya alapvető jogként ismeri el.⁶⁹ Az EJEB szerint a tisztességes tárgyaláshoz való joga a „bírósághoz való jogot” jelenti, amelynek egyik aspektusa a hozzáférés joga⁷⁰ (*right of access, máshol access to justice*). A tisztességes eljáráshoz való jog az igazságszolgáltatáshoz való jog nélkül értelmetlen lenne.⁷¹ Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága szerint a perlés és a védekezés joga egy olyan alternatív hatalom, amely egy szervezett társadalomban minden más alapjog őrzője és a jól működő kormányzat alapja.⁷²

Régóta felismert tény azonban, hogy a bíróság ajtajához (*access to the courthouse doors*)⁷³ való pusztán hozzáférés önmagában még nem elégíti ki a tisztességes eljárás követelményét. Az 59/1993. (XI. 29.) AB határozatban az Alkotmánybíróság elvi éllel állapította meg, hogy a „bírósághoz való fordulás alapvető joga nemcsak a beadványok előterjesztésének jogára szorítkozik, hanem a bírósági eljárásban a fél pozícióját biztosítja a személyeknek. A személyek alanyai, alakítói és nem tárgyai, »elszenvedői« a bírósági eljárásnak. Alkotmányban biztosított joguk van arra, hogy a bíróság az eljárásba vitt jogait és kötelezettségeiket elbírálja (s ne csak az ezeket tartalmazó beadványról mondjon véleményt), és arra is, hogy lehetőséget kapjanak a bírósági döntés alapjául szolgáló tényállással és

mellett, akár ellene szól. *Edwards and Lewis v. the United Kingdom*, 39647/98 and 40461/98 (27/10/2004).

57 GIANNELLI: i. m. (1982) 5.

58 Vö. VAN KAMPEN: i. m. 203–204, 210.

59 „The denial of a reasonable request to obtain the services of a necessary psychiatric witness is effectually a suppression of evidence violating the fundamental right of due process.” *Robinson v. Pate* (1965).

60 „Where the government holds a monopoly of expertise on a matter that reasonably bears on a defense in a criminal action, due process requires that a defendant be afforded access to this expertise.” *People v. Evans* (1988).

61 *Nideröst-Huber v. Switzerland*, 18990/91 (18/02/1997).

62 Ld. a fellebbezés tanácsulésen történő elbírálásával kapcsolatban az Alkotmánybíróság hasonló jogi érvelését. 20/2005. (V. 26.) AB határozat.

63 Vö. *Clinique des Acacias et autres v. France*, 65399/01, 65406/01, 65405/01 and 65407/01 (13/01/2006).

64 59/1993. (XI. 29.) AB határozat.

65 930/B/1994. AB határozat.

66 MOLNÁR JUDIT: *A bírósághoz fordulás joga és a közjegyzői fizetési meg-hagyásos eljárás*. De iurisprudentia et iure publico. 2011/2. 3.

67 1074/B/1994. AB határozat.

68 3/2006. (II. 8.) AB határozat.

69 Európai Bizottság kontra Francia Köztársaság, C-492/08 (17/06/2010).

70 *Zborovský v. Slovakia*, 14325/08 (23/01/2013).

71 Elsőként: *Golder v. United Kingdom*, 4451/70 (21/02/1975).

72 „The right to sue and defend in the courts is the alternative of force. In an organized society it is the right conservative of all other rights, and lies at the foundation of orderly government.” *Chambers v. Baltimore & O. R. CO.* (1907).

73 Szóhasználatot lásd például *Ake v. Oklahoma* (1985).

jogi kérdésekkel kapcsolatban nyilatkozataik megtételére.” Mindez azt is jelenti, hogy a bírói út megnyitása a *fair eljárásból* eredő követelményének tekinti a hatékony bírói jogvédelmet.⁷⁴ Ebből eredően nemigen lehet eljárásjogi akadály annak, hogy a fél felkért szakértő segítségével támassa alá állításait, mert ezzel az ellenérdekű felek vitájának lehetőségét záránk ki,⁷⁵ ami már nem egyeztethető össze a megfelelő (hatékony) bírósági eljárással.

„Amikor [ugyanis] az állam a [...] vádlottra vonja bírói hatalmát egy büntetőeljárásban, köteles lépéseket tenni azért, hogy biztosítsa, hogy a vádlottnak tisztességes lehetősége legyen védekezésének bemutatására.”⁷⁶ Mindez felhatalmazást jelent arra, hogy a vádlott rendelkezzen a megfelelő védekezés alapvető eszközeivel⁷⁷ (*basic tools of an adequate defense*).⁷⁸ „Senkit nem lehet elzárni attól, hogy jogi képviselőt, szakértőt [vagy] tolmácsot vegyen igénybe”⁷⁹ – mondja *Kiss Daisy*. Úgy tűnik számomra ezért, hogy a bírósághoz fordulás joga – a hatékony bírósági eljárás keretében – összekapcsolódik a megfelelő jogérvényesítést jelentő jogi segítségnyújtással, illetve védelemhez való joggal,⁸⁰ ahol a felkért szakértő szerepe – ahogy fentebb szó volt már róla – akár meghatározó is lehet. Mindemellett a bírósághoz fordulás joga összefüggésben áll⁸¹ a jogegyenlőség követelményével is,⁸² amely jellemzően a perrel kapcsolatos kiadásokra kiterjedő támogatási rendszer kiépítésével valósul meg.⁸³ Itt azonban többről van szó, mint a fegyveregyenlőség elvének egyszerű biztosításáról a bírósági eljárásban.⁸⁴

A törvény (bíróság) előtti egyenlőség eljárásjogi garanciát jelent arra, hogy jogainak érvényesítése tekintetében a bíróság előtt mindenki egyenlő eséllyel rendelkezzen,⁸⁵

ehhez képest pedig általános jogegyenlőségi tételként jelenik meg mindez a jogalkalmazás során.⁸⁶ Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés esetén ez „abban testesül meg, hogy az egyéni jogérvényesítés nem lehet függvénye az egyén jogi, gyakorlati [szakmai] ismereteinek, illetve anyagi viszonyainak. A bírósághoz fordulás joga tehát az állam oldalán azt a kötelezettséget teremti meg, hogy az államnak olyan támogatási rendszert kell kiépítenie, amely kompenzálja/kiegyenlíti a[z] [...] ismeretekben vagy anyagi lehetőségekben mutatkozó esetleges hiányosságokat.”⁸⁷ A korrekt, *fair eljárás* követelménye tehát a formális jogegyenlőséget tényleges jogérvényesítő képességgé alakító állami támogatást feltételez,⁸⁸ amely nélkül társadalmiesély-különbség alakulhat ki szegény és gazdag között.⁸⁹ Könnyű ugyanis belátni, hogy a bírósághoz fordulás joga kiüresedne, ha a bírói út igénybevétele aránytalanul nagy költségekkel járna, elérhetetlenné téve ezzel az alacsonyabb jövedelműek számára a jogérvényesítés ezen formájának az igénybevételét⁹⁰ vagy akkor, ha a bíróság olyan aránytalan bizonyítási terhet róna valamely félre, melyet elvben sem volna képes teljesíteni.⁹¹ Ilyen esetekben bár formálisan rendelkezésre állna a bírói út, ám annak hatékony gyakorlása nehézségekbe ütközne.

Ennek elkerülése végett az Európa Tanács számos ajánlást fogalmazott meg e kérdéskört illetően. Az igazságszolgáltatás igénybevételét megkönnyítő eszközökről szóló Európa Tanács Miniszteri Bizottság R (81) 7. számú ajánlása szerint, ha az eljárási költségek nyilvánvaló akadályt képezik az igazságszolgáltatás igénybevételének, akkor lehetőségek szerint csökkenteni kell, vagy el kell törölni ezeket. Különös figyelmet kell fordítani az ügyvédi, a *szakértői díjak* kérdésére, ha ezek a díjak az igazságszolgáltatáshoz fordulás akadályát képezik. Az ügyvédeknek és a szakértőknek kifizetett díjak ugyanis az eljárási költségek messze legfontosabb részét képezik. A jogsegélyben nem részesülő szerényebb jövedelmű személyek számára gyakran különösen súlyos terhet jelentenek, és ez megakadályozza őket az eljárás megindításában, jogaik védelmében.⁹² A szegényeknek a joghoz és igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáféréseinek biztosítá-

74 8/2011. (II. 18.) AB határozat.

75 Vö. *Lombardi Vallauri v. Italy*, 39128/05 (20/10/2009).

76 „When a State brings its judicial power to bear on an indigent defendant in a criminal proceeding, it must take steps to assure that the defendant has a fair opportunity to present his defense.” *Ake v. Oklahoma* (1985).

77 GIANNELLI: i. m. (1993) 2.

78 *Britt v. North Carolina* (1971).

79 *KISS DAISY: A polgári per titkai*. Budapest, HVG-ORAC, 2006. 87.

80 Vö. Európai Bizottság *kontra* Francia Köztársaság, C-492/08 (17/06/2010).

81 Hasonló összefüggést tárt fel Udvary Sándor tanulmányában. UDVARY SÁNDOR: *A képviselőre vonatkozó egyes szabályok az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében*. In: Papp Zsuzsanna (szerk.): *A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció*. Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 345.

82 BAKOS KITT: *A tisztességes eljáráshoz való jog a jogágak határán*. De iurisprudentia et iure publico. 2011/2. 7.

83 1074/B/1994. AB határozat.

84 Az elv nem szűkíthető le ugyanis pusztán a perbeli felekre, mert ez oda vezetne, hogy az egyformán szegény peres felek esetén az elv látszólag nem sérülne azáltal, hogy hasonlóképpen egyik fél sem tudná jogait hatékonyan érvényesíteni a bíróság előtt. Ez a felfogás azonban nem egyeztethető össze a bíróság előtti egyenlőség elvét életre hívó eredeti alkotmányozói akarattal.

85 191/B/1996. AB határozat.

86 18/B/1994. AB határozat.

87 KISS: i. m. 87.

88 Ld. költségmentesség, pártfogó ügyvéd kirendelésének lehetősége. Az országos ítéletábrák székelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról szóló 1999. évi CX. törvény indokolása a 2. §-hoz.

89 Ld. különösen a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény 3. § (3) bekezdés c) pontja alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről szóló 42/2012. (XII. 20.) AB határozat indokolását.

90 BAKOS: i. m. 12.

91 *Szwagrun-Baurycza v. Poland*, 41187/02 (24/01/2007).

92 Az igazságszolgáltatás igénybevételét megkönnyítő eszközökről szóló Európa Tanács Miniszteri Bizottság R (81) 7. számú ajánlás 12–13. és 48. pont.

Tanulmány

sáról szóló Európa Tanács Miniszteri Bizottság R (93) 1. számú ajánlása szintén leszögezi, hogy a vagyoni szempontjaik folytán hátrányos helyzetű személyek számára is nélkülözhetetlen kell, hogy legyen a jog eszközeinek igénybevétele, továbbmutatva arra, hogy a hozzáférés biztosítható legyen.⁹³

Ehhez képest az itt megfogalmazott elvek nem ritkán hézagosan vagy csak részben teljesülnek. A holland büntetőeljárás törvény 591. §-a például lehetővé teszi az olyan költségek megtérítését, amelyek a nyomozás érdekeit szolgálják.⁹⁴ Azonban ha a bíróság úgy dönt, hogy az ellenszakértő alkalmazásával járó kiadások nem szolgálták a nyomozás érdekeit, a vádlottnak kell majd finanszíroznia azokat, ezáltal pedig azon joga, hogy felülvizsgálhassa a szakértői bizonyítékokat anélkül, hogy mindegyre gyakorlati képessége volna, semmit nem ér.⁹⁵ De említhetjük hazánkat is, ahol az állam a magánszakértő díját sem a büntetőeljárásban,⁹⁶ sem pedig a polgári eljárásban⁹⁷ – még a legszegényebbek esetén sem – vállalja magára, ami bizonyos körülmények között sérti a jogegyenlőség elvét, s ezáltal az eljárás igazságosságát. Az Egyesült Államokban ugyanakkor emiatt – ahol mindez az egyenlő védelem doktrínájaként jelenik meg – a Legfelsőbb Bíróság számtalan esetben marasztalta már el az alsóbb bíróságokat, így érdemes azokat alaposan áttekinteni.

Az első ilyen ügyet 1956-ban Illinois államban tárgyalták,⁹⁸ ahol egy szegény vádlott megkérdőjelezte azt az állami gyakorlatot, melyben a fellebbviteli felülvizsgálat feltétele egy olyan jegyzőkönyv rendelkezésre állása volt, melyet a vádlott nem engedhet meg magának. A Legfelsőbb Bíróság szerint az ingyenes jegyzőkönyv hiánya

megvonta a vádlottól a tisztességes eljárást és az egyenlő védelmet.⁹⁹ „Nem lehet egyenlő igazság ott, ahol a tárgyalás milyensége, amelyhez az ember hozzájut, attól függ, hogy mennyi pénze van.”¹⁰⁰ A *Jacobs v. United States* ügy már kimondotta a felkért szakértőről szolt, ahol az eljárás során nyilvánvalóvá vált, hogy a védelem fizetőképzetlensége akadályozta meg abban, hogy ügyét – egy magánpszichiáter szolgáltatásai által – megfelelően bemutatassa. „A Legfelsőbb Bíróság félreérthetetlenül kinyilvánította, hogy bűnügyi esetekben nem fogja tolerálni a diszkriminációt szegények és azok között, akik ezen eszközöket birtokolják, hogy jogukat megvédjék.”¹⁰¹

Egy csekkhamisítási ügyben ugyanez a kérdés merült fel, csak éppen nem pszichiáter, hanem egy kézírászakértő kapcsán, akit a védelem kívánt tanúként megidézni. Itt elismerte ugyan a bíróság, hogy különbség van a tanúállítás joga és aközött, hogy ezen tanúkat az állam fizesse, de bizonyos esetekben – magában foglalva a szegénységet – a pénzhány, mellyel e tanúkat rendeznék, gyakran elejét veszi annak, hogy behívják őket és esetenként megakadályozza, hogy védelmet nyújtsanak. Így habár a vádlott rendelkezik a jog árnyékával (*the shadow of the right*), hogy tanút hívjon, lényegében mégis meg van fosztva attól.¹⁰² Ezt a helyzetet találóan a 22-es csapdájának nevezték el az angolszász jogi irodalomban.¹⁰³ Ráadásul a *Watson*-ügyben a kézírás kérdése a védelem velejét adta, így a (kézírás)szakértő véleménye ebben az esetben akár döntő fontosságú is lehetett, és csak a védelem pénzhány akadályozta meg, hogy az esküdtszék számára olyan bizonyítékokat mutathasson be, amellyel ártatlanságát bizonyíthatta volna.¹⁰⁴ A bíróság ezért – különösen a védelem szakértőhöz való jogára (*right to an expert witness*) hivatkozással – elrendelte az ügy újbóli tárgyalását. Az Egyesült Államokban vezető ügynek azonban vitathatat-

93 SZEKERES DIÁNA: *Igazságügyi szolgáltatások egyes alternatívái alapjogi megközelítésben*. Pécs, Doktori értekezés, 2013. 87.

94 CCP 591. § „(1) The former suspect or his heirs shall be awarded a reimbursement, to be paid out of the Treasury, for the costs which were charged to the former suspect pursuant to the provisions laid down by or pursuant to the Fees in Criminal Cases Act [*Wet Tarieven in Strafzaken*], insofar as said costs were incurred in the interest of the investigation or on account of withdrawal of summonses or legal remedies by the Public Prosecution Service were incurred for no purpose. (2) The amount of the reimbursement shall be set on application of the former suspect or his heirs. The application must be submitted within three months after the conclusion of the case. The reimbursement shall be set by the court determining questions of fact before which the case was being prosecuted, or was last prosecuted, when it was concluded, and namely by the judge or justice in the single-judge division who tried the case, or if the case was tried by a three-judge division, by the presiding judge or justice thereof. The judge or justice shall issue a writ of execution for the amount of the reimbursement.”

95 VAN KAMPEN: i. m. 207–208.

96 Be. 199. § (5) „A magánszakértői vélemény elkészítésére megbízott szakértő díját és költségeit a terhelt, illetve a védő előlegezi.”

97 A Pp. 95. § (1) bekezdése szerint költségmentesség esetén a fél mentes – jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – a per során felmerülő költség előlegezése alól. Az uralkodó felfogás szerint ugyanakkor a magánszakértő díja a felek megállapodásán alapul, így a Pp. 78. § (1) bekezdésében szabályozott a bíróság által történő költségek előlegezésére vonatkozó rendelkezés nem alkalmazható.

98 Griffin v. Illinois (1956).

99 GIANNELLI: i. m. (1993) 6.

100 „There can be no equal justice where the kind of trial a man gets depends on the amount of money he has.” Griffin v. Illinois (1956).

101 „Unquestionably in the proceedings below the defendant, if financially able, would have had the right to call a privately retained psychiatrist as a witness. It is obvious that only his inability to pay for the services of a psychiatrist prevented a proper presentation of his case. The Supreme Court has unmistakably held that in criminal proceedings it will not tolerate discrimination between indigents and those who possess the means to protect their rights.” *Jacobs v. United States* (1965).

102 „The court recognizes that there is a distinction between the right to call witnesses and the right to have these witnesses paid for by the government, but in certain instances involving indigents, the lack of funds with which to pay for the witness will often preclude him from calling that witness and occasionally prevent him from offering a defense. Thus, although the defendant is afforded the shadow of the right to call witnesses, he is deprived of the substance.” *The People v. Watson* (1966).

103 A kifejezést lásd például *Boring v. Kozakiewicz* (1987).

104 „...the issue of handwriting goes to the heart of the defense. The opinion of a handwriting expert in this case then may have been crucial, and defendant's lack of funds prevented him from presenting to the jury evidence which may have established his innocence.” *The People v. Watson* (1966).

lanul az *Ake v. Oklahoma eset*¹⁰⁵ számít, melyet jelentősége miatt érdemesebb részletesebben idézni.¹⁰⁶

1979 végén Glen Burton Ake és bűntársa, Steven Keith Hatch meggyilkolta Richard Douglasst és feleségét, két gyermeküket pedig megsebesítették. Ake és bűntársa azzal az ürüggyel tértek be a lelkes vidéki otthonába, hogy eltévedtek és segítségre van szükségük, hogy megtalálják a kiutat. Amikor azonban beléptek a házba pisztolyt rántottak és a család tagjait egy erős madzaggal megkötözték és több órán át terrorizálták őket, majd Ake egy .357 Magnummal több pisztolylövést adott le rájuk. A támadásba a pár belehalt, viszont két gyermekük, Leslie és Brooks csodával határos módon túlélte a rémtettet. 1980-ban Ake-et letartóztatták, azonban vád alá helyezése és a viselkedése annyira szürreális és bizarr volt, hogy az eljáró bírót arra sarkallta, hogy *sua sponte* rendelje el Ake pszichiátriai vizsgálatát. Ennek eredményeként a vizsgálatot végző pszichiáter megállapította, hogy Ake hallucinál, azt állítja, hogy „Ő Isten bosszúálló kardja” (*sword of vengeance of the Lord*) és az „Isten bal karjánál fog csücsülni a mennyországban” (*he will sit at the left hand of God in heaven*). Ake-nél paranoid skizofréniát diagnosztizáltak és egy alaposabb pszichiátriai kivizsgálást javasoltak abból a célból, hogy megállapítsák, hogy egyáltalán alkalmas-e arra, hogy bíróság elé álljon. Hat hónapos vizsgálat után az állami pszichiáter bejelentette, hogy Ake alkalmatlan a bírósági tárgyalásra és elhelyezésére egy maximálisan biztonságos létesítmény szükséges. Hat héttel később azonban ugyanaz a pszichiáter úgy találta, hogy amikor Ake antipszichotikus gyógyszerkezelést kapott, állapota stabilizálódott, s így már alkalmas lehetett arra, hogy bíróság elé álljon, ezért az állam folytathatta az eljárást.

Ake a perben elmebajra hivatkozott (*insanity defense*), ezért a gyilkosságok idején fennálló mentális állapotát pszichiáternek kellett volna meghatározni. Mivel azonban Ake nem engedhette meg magának, hogy saját pszichiátert bízjon meg, ügyvédje azt kérte, hogy az állam nyújtson neki egyet. A bíróság a kérést elutasította, így pszichiáter nélkül Ake nem tudta bizonyítani mentális állapotát a bántalmazás pillanatában és a vádat alátámasztó pszichiáter csak azt állította, hogy a vádlott veszélyes a társadalomra, azonban épelméjűségére nem hozott fel bizonyítékot. Ake-et kettős emberölés miatt halálra ítélték, melyet az Oklahomai Fellebbviteli Bíróság helyben is hagyott. Ezt követően Ake alkotmányos jogainak sérelme miatt a Legfelsőbb Bírósághoz fordult azt állítva, hogy ilyen esetekben az eljárás tisztessége megköveteli, hogy az állam hozzáférést biztosítson egy pszichiáterhez.¹⁰⁷

A bíróság egyetértett a felhozott érvekkel és megállapította, hogy a pszichiáter szakértő támogatásának a megtagadása megfosztotta Ake-et a tisztességes eljárástól, ezért visszavonta az alsóbb bíróságok ítéleteit és elrendelte az ügy újbóli tárgyalását. Marshall bíró véleményében az igazságszolgáltatáshoz való tényleges hozzáférésként (*meaningful access to justice*) határozta meg a kérdést, mérlegelve az egyén érdekét a büntetőeljárás alaposágáért szemben az államra háruló teherrel, annak fényében, amit a kért szakértői támogatás valószínű értéke és az eljárás során felmerülő hibák kockázata rejt, amennyiben nem nyújtanak ilyen segítséget. A bíróság úgy találta, hogy mind az egyén, mind az állam érdeke bár egyaránt jelentős, de az államnak az az érdeke, hogy domináljon a tárgyaláson – ellentétben a magán peres fél érdekével –, szükségszerűen korlátozás alá esik a büntetőügyek tisztességes és pontos megítélése érdekében. Ennek értelmében az állam nem hivatkozhat jogos érdekére a védelem felett történő stratégiai előny fenntartásában, még annak megkövetelése, hogy az állam pszichiátert bocsásson a szegény vádlott rendelkezésére, nem jelentett eltúlzott pénzügyi terhet számára. A Legfelsőbb Bíróság ezért úgy tartotta, hogy „ha a vádlott a tárgyalás során előzetesen bemutatta, hogy elmezavara a bűncselekmény idején valószínűleg jelentős faktornak bizonyult, az alkotmány megköveteli, hogy az állam biztosítsa pszichológus segítségét ebben a kérdésben, amennyiben a vádlott egyébiránt ezt nem engedheti meg magának”¹⁰⁸ – ez az úgynevezett *Ake-követelmény*. A felhozott elvek mentén az ügyet végső soron újratárgyalták, és Ake-et kétszeres életfogytig tartó szabadságvesztésre és kétszer kettőszáz év börtönbüntetésre ítélték kétféle emberölés és kétféle emberölési kísérlet miatt. 2011-ben az oklahomai börtönkórházban halt meg. Társát 2006-ban kivégezték.

Fontos azonban kiemelni azt is, hogy a bíróság az *Ake-követelménynek* egy független és pártatlan szakértő kirendelésével még nem tesz eleget. Az állam által kirendelt szakértői vizsgálat ugyanis alapvetően nem helyettesíti a védelmi szakértőt.¹⁰⁹ Ehhez az is szükséges, hogy a szakértő közvetlenül a felet segítse, jelentéseit szintén neki tegye. A *United States v. Sloan* ügyben a bíróság ugyanis kiemelte, hogy ez a kötelezettség nem elégíthető ki egy olyan szakértő kirendelésével, aki egy kompetens kérdésben – végső soron – a védelemmel ellenkezően vall. A szakértő alapvető hasznát tagadjuk meg eleve a vádlottól, ha szolgáltatásait meg kell osztania a váddal.¹¹⁰

105 *Ake v. Oklahoma* (1985).

106 Az ügy háttérét lásd részletesen: <http://murderpedia.org/male.A/a/ake-glen-burton.htm> (2018.11.01.).

107 LAWRENCE S. WRIGHTSMAN: *The Psychology of the Supreme Court*. New York, Oxford University Press, 2006. 116.

108 „We hold that when a defendant has made a preliminary showing that his sanity at the time of the offense is likely to be a significant factor at trial, the Constitution requires that a State provide access to a psychiatrist's assistance on this issue if the defendant cannot otherwise afford one.” *Ake v. Oklahoma* (1985).

109 Vö. *Starr v. Lockhart* (1994).

110 Ez azzal magyarázható, hogy a szakértő előtt a védelemnek szükséges feltárnia az esetről alkotott teóriáját. Ebből a szempontból a védelem-

Tanulmány

Ilyen esetben nemcsak az a jól felfogott érdek, hogy a pszichiáter szakértő bemutassa az ügy vádlotti oldalát, hanem az is, hogy egy szakértő segítségével egy másik szakértő eredményeit értelmezze és támogatást nyújtson a keresztkérdések előkészítésében. E segítség nélkül a vádlottat megfosztjuk attól az igazságos tárgyalástól, amit a tisztességes eljárás megkövetel.¹¹¹ Még konkrétan fogalmaz a *Smith v. McCormick* ügyben a bíróság, amikor kifejti, hogy a pszichiáter szakértő segítségéhez való jog nem egy semleges pszichiáter szakértő véleményéhez való jogot jelent a bíróság előtt, hanem a védelem által megfelelő mértékben igénybe vett pszichiáter szakértő szolgálatainak a jogát – beleértve pszichiáter segítségével annak eldöntését is, hogy nem tájékoztatják a bíróságot a szellemi károsodás bizonyos állapotairól.¹¹²

Ezektől a követelményektől természetesen a polgári peres eljárások sem teljesen mentesek, azaz a fenti elvek nyomán – megfelelő esetekben – létezik a szegény polgári peres felek szakértői segítségnyújtáshoz való joga (*right to expert assistance for indigent civil litigants*)¹¹³ is. Nyilvánvaló az is, hogy az államnak a tisztességes eljárást biztosító kötelezettségéből fakadóan nem következik az, hogy a rászorulóknak automatikusan szakértőt kell biztosítani a tárgyaláson. Az *Ake*-ügyben a bíróság ezt „a valószínűsíthető jelentős tény” (*likely to be a significant factor*) feltételéhez kötötte.¹¹⁴ Ez pedig azt jelenti, hogy a vádlott köteles bemutatni a bíróságnak, hogy milyen észszerű alapja van annak, hogy egy szakértő képes a védelem munkáját segíteni, és azt is, hogy e szakértői segítség megtagadása alapvetően igazságtalan tárgyalást eredményezne.¹¹⁵ A *Moore v. Kemp* ügy szerint a védelem ennek úgy tehet eleget, hogy minden egyes kérelemben, amit a védelem felhoz, muszáj tartalmaznia egy speciális személyleírást a szakértőről vagy kívánt szakértőről; ezen

alapinformációk nélkül a bíróság képtelen dönteni a védelem indítványának a tárgyáról, mivel a bíróság nem tudja, hogy milyen típusú szakértőre van szükség. Ezenkívül a védelemnek tájékoztatnia kell a bíróságot arról, hogy miért szükséges az adott szakértő.¹¹⁶

A pártos szakértői – éppúgy, mint a jogi – segítségnyújtás tehát csak abban az esetben szükséges, amikor az ilyen támogatás hiánya hatástalanná tenné az igazságszolgáltatáshoz való tényleges hozzáférés garanciáját. Ennek biztosítása történhet pusztán szociális alapon, de más szempontok figyelembevételével is; a lényeg, hogy hatása a felek között meglévő egyenlőtlenségek kiküszöbölésére és ezzel a joghoz való hozzáférés hatékonyságának növelésére irányuljon.

V. Áttekintés

A szakértőhöz való alkotmányos jog a tisztességes eljárás nem nevesített eleme, amely a hazai jogirodalomban annak ellenére ismeretlen, hogy több, igen jól megfogható alkotmányjogi aspektussal rendelkezik és a tisztességes eljárás részjogosítványként is számos részjogosítványban benne rejlik. Ezek közül a hatékony védelemhez, illetve hatékony jogi segítségnyújtáshoz való jogot, a fegyverek egyenlőségének elvét és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés jogát tárgyaltuk.

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdése szerint a büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában *joga van a védelemhez*. E jognak azonban ténylegesen és hatékonyan kell érvényesülnie, ezért a védelem előkészítéséhez nyomozói, szakértői vagy egyéb szolgáltatásokra is szükség lehet, melyek a terhelt számára gyakran fontosabbak, mint a jogi védelem. De általában a megfelelő képviselőt is többet jelent, mint az ügyvéd pusztán jelenléte a bíróságon. A hatékony jogi képviselőhöz való jog magában foglalja a védelem előkészítéséhez szükséges kiegészítő szolgáltatásokhoz való jogot és a védő közreműködése gyakran hatástalanná válik, ha nem tud a szakértők által nyújtott szolgáltatásokhoz hozzáférni. A hatékony védelemhez való jognak tehát elválaszthatatlan részét képezi a szakértői közreműködés, melynek feltételeit az állam biztosítani köteles.

A tisztességes eljárásnak az egyezmény- és alkotmány-szövegekben nem nevesített, de általánosan és nem vitatottan elismert eleme a *fegyverek egyenlősége*, amely azt a követelményt vonja maga után, hogy mindegyik félnek

nek jogos érdeke fűződik ahhoz, hogy erre *ex parte* kerüljön sor. Vö. *Brooks v. State* (1989).

111 „That duty cannot be satisfied with the appointment of an expert who ultimately testifies contrary to the defense on the issue of competence. The essential benefit of having an expert in the first place is denied the defendant when the services of the doctor must be shared with the prosecution. In this case, the benefit sought was not only the testimony of a psychiatrist to present the defendant’s side of the case, but also the assistance of an expert to interpret the findings of an expert witness and to aid in the preparation of his cross-examination. Without that assistance, the defendant was deprived of the fair trial due process demands.” *United States v. Sloan* (1985).

112 „The right to psychiatric assistance does not mean the right to place the report of a »neutral« psychiatrist before the court; rather it means the right to use the services of a psychiatrist in whatever capacity defense counsel deems appropriate – including to decide, with the psychiatrist’s assistance, not to present to the court particular claims of mental impairment.” *Smith v. McCormick* (1990).

113 MEDINE: i. m. 348–349.

114 *Ake v. Oklahoma* (1985).

115 „... defendant must show the trial court that there exists a reasonable probability both that an expert would be of assistance to the defense and that denial of expert assistance would result in a fundamentally unfair trial.” *Moore v. Kemp* (1987).

116 „In each instance, the defendant’s showing must also include a specific description of the expert or experts desired; without this basic information, the court would be unable to grant the defendant’s motion, because the court would not know what type of expert was needed. In addition, the defendant should inform the court why the particular expert is necessary.” *Moore v. Kemp* (1987).

elfogadható lehetőséget kell biztosítani ügye bemutatására, olyan feltételek mellett, amelyek nem hozzák őt érdemben hátrányosabb helyzetbe a másik félhez képest. A fegyverek ezen egyenlősége kétségbe vonható akkor, ha a felek egyike korlátozás nélkül igénybe veheti a szakértő személyek közreműködését, míg a másik fél messzeemenőig el van zárva attól. Az EJEB jól kidolgozott esetejoga szerint a kirendelt szakértő a bíró pártatlan és semleges segítőtje, mellyel szemben a felek szakértőállítási joga a tisztességes eljárásból nem következik. A szakértő semlegességének hiánya azonban már felvetheti a tisztességes eljárás fogalmában rejlő fegyveregyenlőség elvének szűk értelemben vett sérelmét. Ebben az esetben a részrehajló szakértő a fél tanújává válik és az egyenlő bánásmód fenntartása miatt megnyílik az ellenfél joga a szakértő saját oldalán történő alkalmazásához.

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerint minden személynek joga van arra, hogy jogai és kötelezettségei tárgyában független és pártatlan bíróság járjon el, amely azt a kötelezettséget rója az államra, hogy a jogviták elintézésére *bírói utat biztosítson*, méghozzá valóságos módon. A bírói út megnyitása ugyanis a *fair eljárásból* eredő követelménynek tekinti a hatékony bírói jogvédelmet, ami azt jelenti, hogy a feleknek lehetőséget kell kapniuk a bírósági döntés alapjául szolgáló tényállással és jogi kérdésekkel kapcsolatban nyilatkozataik megtételére, így nem lehet eljárásjogi akadály annak, hogy a fél felkért szakértő segítségével támassza alá állításait. A bírósághoz fordulás joga tehát a hatékony bírósági eljárás keresztül összekapcsolódik a megfelelő jogérvényesítést jelentő jogi segítségnyújtáshoz, illetve védelemhez való joggal, de összefüggésben áll a jogegyenlőség követelményével is. Ez azonban nem formális jogegyenlőséget jelent, hanem a jogalkalmazás során általános jogegyenlőségi tételként megfogalmazott tényleges jogérvé-

nyesítő képességet, amely az állam oldalán azt a kötelezettséget teremti meg, hogy olyan támogatási rendszert kell kiépítenie, amely kompenzálja a felek ismereteiben vagy anyagi lehetőségeiben mutatkozó esetleges hiányosságokat.

Mindez az *Ake-ügyön* keresztül került bemutatásra, amely szerint ha a vádlott a tárgyalás során előzetesen bemutatta, hogy elmezavara a bűncselekmény idején valószínűleg jelentős faktornak bizonyult, az alkotmány megköveteli, hogy az állam biztosítsa pszichológus segítségét ebben a kérdésben, amennyiben a vádlott egyébiránt ezt nem engedheti meg magának. Az *Ake-követelménynek* ugyanakkor egy független és pártatlan szakértő kirendelése még nem tesz eleget, mivel az állam által kirendelt szakértői vizsgálat alapvetően nem helyettesítheti a védelem szakértőjét. A szakértő segítségéhez való jog nem egy semleges szakértő véleményéhez való jogot jelent a bíróság előtt, hanem a védelem által megfelelő mértékben igénybe vett szakértő szolgáltatainak jogát. A vádlott e joga érvényesítése során azonban köteles a bíróságnak bemutatni, hogy milyen észszerű alapja van annak, hogy egy szakértő képes a védelem munkáját segíteni, és azt is, hogy e szakértői segítség megtagadása alapvetően igazságtalan tárgyalást eredményezne. Ezekről a követelményektől a polgári peres eljárások sem teljesen mentesek. A pártos szakértői segítségnyújtás tehát minden olyan esetben szükséges, ahol az ilyen támogatás hiánya hatástalanná tenné az igazságszolgáltatáshoz való tényleges hozzáférés garanciáját. Ennek biztosítása történhet szociális alapon, de más szempontok figyelembevételével is; a lényeg, hogy hatása a felek között meglévő egyenlőtlenségek kiküszöbölésére és ezzel a joghoz való hozzáférés hatékonyságának növelésére irányuljon, elkerülve ezzel a szegények és a gazdagok közötti diszkriminációt a jogérvényesítés során.

A FUVARÓZÓ FELELŐSSÉGE

SZERZŐ: Bárdos Péter

ÁRA: 4000 Ft

A kötet két részben ad áttekintést arról, hogy a gazdaság egyik alapvető fontosságú ágazata főszereplőinek, a fuvarozóknak milyen kockázatokkal kell szembenézniük napi tevékenységük során a fuvarozási tevékenységhez kapcsolódó felelősségből eredően. Az első rész az új Ptk. fuvarozásra vonatkozó, átdolgozott felelősségi szabályait elemzi, amelyek – bár eltérő módon és mértékben – valamennyi speciális fuvarozási módozatban fontos szerepet töltenek be. A második, fő rész pedig új szemléletben dolgozza fel az egyes fuvarozási módozatok felelősségi szabályait.

www.hvgorac.hu → Polgári jog

Kecső Gábor adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A pénzügyi tárgyú törvények alkotmányossági felülvizsgálatának korlátai

I.

A hatásköri korlát előzménye dióhéjban

1. A különadó bevezetése és megsemmisítése

Az egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról szóló 2010. évi XC. törvény (a továbbiakban: Különadó tv.) II. fejezete a magán-személyek egyes jövedelmeire különadót (a továbbiakban: különadó) vezetett be 98%-os mértékkel 2010 nyarán (október 1-jei hatálybalépéssel). A törvényjavaslat indokolása szerint a különadó a Nemzeti Együttműködés Programjának¹ végrehajtására összeállított akcióterv egyik eleme volt. A Kormány azt célozta, hogy a társadalom igazságérzetét sértő, államháztartási forrásból származó, a jogviszony megszűnésével összefüggésben juttatott egyes jövedelmeket magas adóteherrel sújtsa.

A különadó bevezetését a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: Alkotmány) 2010. augusztus 11-i módosítása készítette elő, amely az Alkotmány 70/I. §-át kiegészítette a (2) bekezdéssel.² Ez a módosítás volt hivatott alkotmányos felhatalmazást adni a különadó alkalmazására 2010. január 1-jétől. Az alkotmánymódosítás indokolása szerint ennek az új adónemnek szabályozó funkciója is volt, és azt célozta, hogy a jogalanyok az adópolitikailag nem támo-

gatott jogviszonyokat ne, vagy csak magas adóteher mellett hozzák létre.

A 184/2010. (X. 28.) AB határozat (a továbbiakban: Abh.1.) visszamenőleges hatállyal megsemmisítette a különadót. Az Alkotmánybíróság rámutatott arra, hogy a Különadó tv. szövegszerűen nem minősíti jó erkölcsbe ütköző módon szerzett jövedelemnek a különadó hatálya alá tartozó jövedelmeket, és olyan külön eljárást sem szabályoz, amelyben ezt megállapítani lehetne. Ehelyett objektív módon írja körül, hogy milyen jövedelmekre vonatkozik az új közteher. Ennek megfelelően az adó alapját három lényeges ismerv jellemezte: 1. állami forrásból juttatott, 2. jogviszony megszűnéséhez kapcsolódó jogcímen szerzett, 3. kétmillió forintot meghaladó jövedelmekeket foglalta magában. A különadót a 2010. január 1-je után, tehát a Különadó tv. kihirdetése és hatálybalépése előtt szerzett jövedelmekre is alkalmazni kellett.

Az Abh.1. lényegében azért semmisítette meg a különadót, mert az sértette az Alkotmány 70/I. § (2) bekezdését két tekintetben is.³ Egyfelől nem csak „a jó erkölcsbe ütköző módon juttatott jövedelmek” tartoztak bele az adóalapba. Másfelől „a külön mértékű kötelezettség” arra nem adott alkotmányos felhatalmazást a törvényalkotónak, hogy szinte teljes (98%-os) elvonást vezessen be adó elnevezéssel. Tehát a 98%-os adómérték – konkrét tényállástól függetlenül – vonatkozhatott olyan kifizetésekre is, amelyek eltérést nem engedő törvényi szabályok kényszerű alkalmazásának következményei voltak. Ebben az esetben a különadó nem szabályozási eszközként működött, hiszen a különadó alá eső tényállás elkerülhetetlen volt; nem is a

1 A miniszterelnök megválasztásáról és a Kormány programjának elfogadásáról szóló 27/2010. (V. 29.) OGY határozat szerint az Országgyűlés dr. Orbán Viktort miniszterelnökké választotta és a Nemzeti Együttműködés Programját a Kormány programjaként elfogadta.

2 Alkotmány 70/I. § (2) „A közterhek viselésére szolgáló forrásokból, valamint az állami vagyonnal gazdálkodó, illetve az állam többségi tulajdonában vagy irányítása alatt álló szervezetek részéről jó erkölcsbe ütköző módon juttatott jövedelmek tekintetében törvény, az adott adóévtől kezdődően, külön mértékű kötelezettséget állapíthat meg.”

3 A különadó a jogállamiság részét képező hátrányt okozó visszaható hatályú jogalkotás tilalmát nem sértette, mert az Alkotmány 70/I. § (2) bekezdése kifejezetten lehetővé tette az adott adóév kezdetétől való bevezetését.

visszaélészerű kifizetések megakadályozása volt a célja, hanem az, hogy a különadó alapjának csaknem teljes egészét elvonja a központi költségvetés javára.⁴

Az Alkotmánybíróság arra is rámutatott, hogy valamely juttatásnak az adójogszabályokkal történő aránytalan elvonását a jellemzi, hogy az adó lényegében lehetlenné teszi, hogy az adóalany éljen a juttatásból eredő jogaival, illetve hozzájusson a jogosultságából eredő juttatáshoz, illetve annak lényeges részéhez. A törvényhozónak az ilyen adóval a költségvetési bevétel növelése, az arányos közteherviselés biztosítása csak másodlagos, esetleges célja. A jogalkotó közvetlen célja ilyen esetben ugyanis az, hogy adójogi eszközzel egyfajta jövedelemkorlátot állapítson meg. Ennek azonban alkotmányosan nem megfelelő eszköze az adó, illetve egyéb adó jellegű teher kivetése. A törvényhozónak rendelkezésére áll több alkotmányos eszköz is célja elérésére.⁵

2. A különadó ismételt bevezetése és a hatásköri korlát felállítása

A különadó ismételt bevezetését az Alkotmány újabb módosítása előzte meg 2010 novemberében. Egyrészt az Alkotmány 70/I. § (2) bekezdését megváltoztatták.⁶ Másrészt lefektették az Alkotmánybíróság hatásköri korlátját az Alkotmány 32/A. § (2) bekezdésében.⁷ A hatásköri korlát általános indokaként azt jelölték meg, hogy „az Alkotmánybíróság széles körű jogosítványokat gyakorol a normakontroll terén, ami a rendszerváltás első időszakában indokolt volt. A jogállam megszilárdulásával az alkotmánybíráskodás ilyen széles jogköre mára indokolatlanná vált. Ennek érdekében a törvény úgy rendelkezik, hogy bizonyos tárgyköröket szabályozó törvények nem lehetnek az alkotmánybírói felülvizsgálat tárgyai.”⁸

Megállapítható, hogy az Alkotmányba iktatott hatásköri korlát szigorúbb volt, mint az Alaptörvény alábbiakban

részletezett szabálya, mert az Alaptörvény – az Alkotmánnyal ellentétben – akkor is lehetővé teszi az alkotmányossági felülvizsgálatot, ha az indítvány a felsorolt alapjogok sérelmén túl egyéb okot is tartalmaz. További különbség, hogy az Alkotmány 32/A. § (2) bekezdése nem átmeneti szabályként fektette le a hatásköri korlátot.⁹

Az Alkotmánybíróság a 61/2011. (VII. 13.) AB határozatban többek között azt vizsgálta, hogy az Alk.mód.tv. sérti-e az Alkotmányt.¹⁰ E körben nem folytatott le érdemi vizsgálatot, mert megállapította, hogy nincsen hatásköre az alkotmánymódosítás ütköztetésére az Alkotmánnyal. Ugyanakkor azt rögzítette, hogy „amennyiben magába az Alkotmányba épít be az alkotmányozó hatalom olyan szabályokat, amelyek az alkotmányos jogállamot és az alkotmányos demokráciát, az alapjogok védelmének szintjét rontják, csökkentik vagy garanciákat építenek le, az Alkotmánybíróság nem élhet az Alkotmányba foglalt rendelkezések megsemmisítésének a jogával, de jelezheti, sőt – különösen szélső esetben – jelezni is köteles ezt a tényt még az alkotmányozó hatalom számára is”.¹¹

Az Országgyűlés 2010. december 30-i hatálybalépéssel ismét elfogadta a különadót a Különadó tv. II. fejezete-

4 Abh.1., ABH 2010, 900, 915–916.

5 Uo.

6 Alkotmány 70/I. § (2) „A közterhek viselésére szolgáló forrásokból, valamint az állami vagyonnal gazdálkodó, illetve az állam többségi tulajdonában vagy irányítása alatt álló szervezetek részéről juttatott jövedelemre, az adott adóévet megelőző ötödik adóévtől kezdődően, törvény a jövedelem mértékét el nem érő kötelezettséget állapíthat meg.” A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló 2010. évi CXIX. törvény (a továbbiakban: Alk.mód.tv.) 2. §-ával megállapított rendelkezés. Hatályos: 2010. november 20-tól 2011. december 31-ig.

7 Alkotmány 32/A. § (2) „A költségvetésről, a költségvetés végrehajtásáról, a központi adónevekről, illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvényeket az Alkotmánybíróság akkor vizsgálhatja felül, ha az erre irányuló indítvány az alkotmányellenesség okaként kizárólag az élethez és emberi méltósághoz való jog, a személyes adatok védelméhez való jog, a gondolat, lelkiismeret és vallás szabadsága, vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó 69. § szerinti jogok sérelmét jelöli meg, és nem tartalmaz egyéb okot.” Az Alk.mód.tv. 1. §-ával megállapított rendelkezés. Hatályos: 2010. november 20-tól 2011. december 31-ig.

8 Alk.mód.tv. Általános indokolása.

9 A hatásköri korlát bevezetéséről lásd SONNEVEND, PÁL – JAKAB, ANDRÁS – CSINK, LÓRÁNT: *The Constitution as an Instrument of Everyday Party Politics: The Basic Law of Hungary* in: ARMIN VON BOGDANDY – SONNEVEND, PÁL (eds.): *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area: Theory, Law and Politics in Hungary and Romania* Hart, Oxford, 2015, 94–96.

10 A tanulmány célján kívül esik az alkotmányellenes alkotmánymódosítás elméleti kérdéseinek tárgyalása. Annnyit azonban szükséges megjegyezni, hogy alapvetően kétféle megközelítés különíthető el. 1. Az alkotmánymódosítás nem változtathatja meg tetszőlegesen az alkotmány eredeti tartalmát (normativista nézőpont). 2. Az alkotmány tartalma alkotmánymódosítással változtatható megfelelő jogi eljárásban, ami leképezi a politikai hatalom szükséges többségének az akaratát (decizionista felfogás) A probléma már csak azért is összetett, mert nem választható el fogalmi kérdésektől (például mi az alkotmány), hatalomelméleti kérdésektől (például mi a különbség az alkotmányozó és az alkotmánymódosító hatalom között), valamint a demokratikus jogállam különböző értékfelfogásaitól sem.

Az alkotmányellenes alkotmánymódosítás elméleti kérdéseit lásd például GÁRDOS-OROSZ FRUZSINA: *Az alkotmánymódosítás korlátairól – Vörös Imréné in: FEKETE BALÁZS – HORVÁTHY BALÁZS – KREISZ BRIGITTA (szerk.): A világ mi magunk vagyunk... Liber amicorum Imre Vörös, HVG-ORAC, Budapest, 2014, 184–198; CSINK LÓRÁNT – FRÖHLICH JOHANNA: Egy alkotmány margójára. Gondolat, Budapest, 2012. 59–62; ZSUGYÓ VIRÁG: Az alkotmánymódosítások bírói felülvizsgálata. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2019; YANIV ROZNAI: *Unconstitutional Constitutional Amendments. The Limits of Amendment Powers*. Oxford University Press, Oxford, 2017.*

Az Alaptörvény tételes szabálya erre a kérdésre azt a kifejezett választ adja az Alaptörvény negyedik módosítása (2013. március 25.) óta, hogy „[a]z Alkotmánybíróság az Alaptörvényt és az Alaptörvény módosítását csak a megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények tekintetében vizsgálhatja felül” Alaptörvény 24. cikk (5) bekezdés. A 61/2011. (VII. 13.) AB határozatban, amely értelemszerűen még a negyedik módosítás előtt született, a decizionista felfogás tükröződik azzal, hogy a tartalmi megközelítés is felsejlik benne a szignalizációs kötelezettség határozatba iktatásával.

11 61/2011. (VII. 13.) AB határozat, ABH 2011, 290, 323–324. Ezt a döntést elemzi BLUTMAN LÁSZLÓ: *Az Alkotmánybíróság és az alkotmány feletti normák: könnyű liaison elkötelezettség nélkül?* *Közjogi Szemle*, 2011/4. 1–11.

Szemle

ként,¹² amely lényeges szempontból nem tért el az Abh.1. által megsemmisített adótól.¹³ Ezt követően az Országgyűlés többször módosította a különadót. A változások közül kiemelendő, hogy a mértékét 75%-ra csökkentették, bevezették az ún. átalányközteher-kötelezettség választásának a lehetőségét, amely visszaható hatállyal lehetővé tette az adóteher mérséklését, valamint több jogcímen szerzett jövedelmet is mentesítettek, így például a magánszemélyt csoportos létszámleépítés okán megillető felmondási időre járó juttatást, végkielégítést. Ezek részleteiben való ismertetése azonban meghaladná az írás kereteit és a célján is túlmutatna.

A központi költségvetés bevételi főösszegéhez képest jelentősnek aligha tekinthető különadó¹⁴ 2018. július 26-tól hatálytalan.¹⁵ Nagy nyomot hagyott azonban hátra a pénzügyi alkotmányjog területén. Az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdésében szereplő jelenleg hatályos hatásköri korlát ugyanis erre vezethető vissza. Megjegyzendő továbbá, hogy a különadó még 2020-ban is adójogi jogviták tárgyát képezi, ahogyan arra a zárógondolatok között kitérek.

II.

A hatásköri korlát értelmezése

A hatásköri korlát hatályos szövege ismert.¹⁶ Az Alaptörvény Közpénzek című szerkezeti egységében található.¹⁷

12 Az egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról szóló 2010. évi XC. törvény módosításáról szóló 2010. évi CXXIV. törvény 1. §.

13 Azt szükséges megjegyezni, hogy az Alkotmánybíróság 37/2011. (V. 10.) AB határozata a különadó második alkalommal történő hatálybaléptetéséről rendelkező szabályt visszaható hatállyal megsemmisítette, mert az alkalmazni rendelte a különadót a 2005. adóévtől kezdődően megszerzett jövedelmekre.

14 CSÜRÖS, GABRIELLA: *Tax system in Hungary and its changes due to the crisis – pioneer or hazardous method of sectoral taxation?* In: MARCIN BURZEC – PAWEŁ SMOLEN (eds.): *Tax authorities in the Visegrad Group countries. Common experience after accession to the European Union.* Wydawnictwo KUL, Lublin, 2016. p. 106.

15 2010-ben 11,3 millió Ft, 2011-ben 3,7 milliárd Ft, 2012-ben 1,24 milliárd Ft, 2013-ban 878,5 millió Ft, 2014-ben 1,55 milliárd Ft, 2015-ben 900 millió Ft, 2016-ban 797,7 millió Ft, 2017-ben 954,6 millió Ft, 2018-ban 352,9 millió Ft. Forrás: az éves zárszámadási törvények.

16 Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése értelmében mindaddig, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladja, az Alkotmánybíróság a 24. cikk (2) bekezdés b)–e) pontjában foglalt hatáskörében a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, az illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények Alaptörvényvel való összhangját kizárólag az élethez és az emberi méltósághoz való joggal, a személyes adatok védelméhez való joggal, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való joggal vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó jogokkal összefüggésben vizsgálhatja felül, és ezek sérelme miatt semmisítheti meg. Az Alkotmánybíróság az e tárgy körbe tartozó törvényeket is korlátozás nélkül jogosult megsemmisíteni, ha a törvény megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények nem teljesültek.

17 Az Alaptörvény közpénzügyi rendelkezéseiről lásd SIMON ISTVÁN: *A közpénzügyek szabályozása az alkotmányban* in: DRINÓCZI TÍMEA – JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–*

Az Alaptörvény módosításai nem érintették, tehát 2012. január 1. óta változatlan. Az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése két mondatból áll. Az első mondat négy részre osztható. Ezek közül az első az adósságmutató alakulásával kapcsolja össze a hatásköri korlátot (2.1. Az adósságmutató). A második felsorolja az Alkotmánybíróság azon hatásköreit, amelyek a korlátozása hatálya alá tartoznak (2.2. A hatásköri lista). A harmadik azokat a pénzügyi tárgyú törvényeket határozza meg, amelyek felülvizsgálata során érvényesül a korlát (2.3. A törvényi lista). A negyedik tartalmazza azokat az alapjogokat, amelyek szempontjából az Alkotmánybíróság vizsgálódhat (2.4. Az alapjogi lista). A második mondat a korlátozás alatt álló pénzügyi tárgyú törvények közjogi érvénytelenségre alapított megsemmisítéséről szól (2.5. A közjogi érvénytelenség). Ennek a sorrendnek megfelelően elemzem a hatásköri korlátot az alábbiakban.

1. Az adósságmutató¹⁸

„Mindaddig, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladja [...]”

Az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése nem jelent állandó korlátot. Addig kell alkalmazni, ameddig az államadósság a GDP felét meghaladja. Ha az államadósság a GDP 50%-ára vagy az alá csökken, a korlát automatikusan (külön jogalkotói aktus nélkül) kikapcsolódik. Ha az államadósság ismét meghaladja az előbbi értéket, a korlát automatikusan bekapcsol. Tehát az Alkotmánybíróság hatásköri korlátja önvégrehajtó (*self-executing*) és átmeneti jellegű, jóllehet többször előállhat az a helyzet, amelyben alkalmazni kell.

Mit értünk államadósság és GDP alatt? Erre a kérdésre az Alaptörvény mindösszesen azt a közvetett választ adja, hogy az államadósság és a GDP számítási módját törvény határozza meg.¹⁹ Alaptörvényben lefektetett fogalom-meghatározás tehát nincsen. Helyette egyszerű törvényre bízta az alkotmányozó hatalom a definíciót, ami magában rejti annak a lehetőségét, hogy a jelen lévő országgyűlési képviselők többsége „mértetre szabja” az államadósságot, valamint a GDP-t és ezáltal a kettő egymás-

2011, 1–2. kötet. Budapest, Pázmány Press, 2013. 361–417; KLICSU LÁSZLÓ: *Közpénzügyek. A gazdasági alkotmányosság alapja.* In: TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ – SCHANDA BALÁZS – CSINK LÓRÁNT (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba.* HVG-ORAC, Budapest, 2019. hatodik, átdolgozott kiadás, 395–433. A Közpénzek fejezet szélesebb körű gazdasági összefüggéseiről lásd bővebben: LENTNER CSABA: *Állampénzügyi rendszerváltásunkról – történeti és tudományos vázlat: ünnepi tanulmányok Prugberger Tamás professzor emeritus 80. születésnapjára.* Miskolci Jogi Szemle, 12. évf. 2. különszám, 2017, 328–337.

18 Az államadósság GDP-hez viszonyított arányának alakulására az Alaptörvény államadósságfékjei is vonatkoznak. Erről lásd KECSŐ GÁBOR: *Az Alaptörvény hatása az államháztartási jogra – különös tekintettel az eladósodás fékezésére,* *Közjogi Szemle,* 2018/12. 35–46.

19 Alaptörvény 37. cikk (6) bekezdés.

hoz viszonyított arányát is „kozmetikázza”, ami kihat az Alkotmánybíróság hatáskörének a terjedelmére.

Az alaptörvényi felhatalmazással akkor élt az Országgyűlés, amikor megalkotta a Magyarország gazdasági stabilitásáról szóló 2011. évi CXCV. törvényt (a továbbiakban: Gst.). A Gst. hatályos szabályai értelmében államadósság alatt az uniós jogban meghatározott kormányzati szektor adósságát kell érteni, amibe az állam, az önkormányzatok és az ún. kormányzati szektorba sorolt egyéb szervezetek adóssága is beletartozik.²⁰ A GDP-t pedig úgy kell kiszámolni, ahogyan azt az ESA 2010-ről szóló uniós rendelet²¹ meghatározza.²² Az ekként számított államadósság és GDP hányadosa képezi az államadósság-mutatót,²³ amelynek alakulása a fentebb jelzett módon ki- vagy bekapcsolja az Alkotmánybíróság hatásköri korlátját.

A Magyar Nemzeti Bank adatközlése szerint az államadósság-mutató 2011 utolsó napján 80,81% volt. 2019. utolsó napján 66,34%-on állt és jelenleg is e szint körül mozog. Tehát a hatásköri korlát az Alaptörvény hatálybalépése óta folyamatosan aktív. Nehéz előre jelezni, hogy a mutató mikor éri majd el az 50%-ot.²⁴ Mégsem haszontalan már most föltenni a kérdést: melyik időpont a döntő, amikor arról kell határozni, hogy a hatásköri korlát alkalmazandó-e az adott eljárásban? Legalább három lehetséges válasz körvonalazható: 1. az alkotmánybírósági eljárást kezdeményező irat (indítvány) benyújtásának a napja; 2. az ügy első tanácskozásának a napja; 3. az ügy eldöntésének a napja.²⁵ Esetenként hosszabb idő telik el ezek között. Akkor, amikor a mutató 50% közelében mozog majd, lényeges lesz megadni az itt felvetett jogkérdésre a választ. Könnyen elképzelhető ugyanis, hogy az egyik időpontban a korlát még be volt kapcsolva, a másikban viszont már pont nem vagy éppen fordítva. Mivel ez a kérdés alapjaiban érinti az Alkotmánybíróság hatáskörének a terjedelmét, az Alkotmánybíróság hatásköreit részletező sarkalatos törvényben²⁶ lenne helye a kifejezett, konkrét válasznak.²⁷ Véleményem szerint a döntés

napja szerinti értéket lenne szükséges figyelembe venni, mert a hatásköri korlát a hatáskörgyakorláshoz tartozó jogintézmény.²⁸ A közhatalmat gyakorló szerv akkor hozhatja meg döntését, ha a döntés pillanatában rendelkezik hatáskörrel (és az egyéb feltételek is teljesülnek).

2. A hatásköri lista

„[...] az Alkotmánybíróság a 24. cikk (2) bekezdés b)–e) pontjában foglalt hatáskörében [...]”

A korlát nem vonatkozik az Alkotmánybíróság összes hatáskörére. Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdésében felsorolt hatáskörök többségét azonban lefedi.²⁹ A hatásköri korlát alá tartozik például az előbbi bekezdés b) pontjában szereplő bírói kezdeményezés és az alkotmányjogi panasz mindkét típusa.³⁰ Utóbbiakat egyfelől azért szükséges kiemelni, mert a legtöbb alkotmánybírósági eljárás alkotmányjogi panasz alapján folyik.³¹ Másfelől azért, mert felületesen szemlélve úgy tűnhet, mintha az Alkotmánybíróság nem vonatkozhatná a hatásköri korlátot az Abtv. 27. §-a szerinti (valódi) alkotmányjogi panaszra,³² amiből sokkal többet nyújtanak be az indítványozók, mint az Abtv. 26. §-a szerinti panaszokból.

Mi a magyarázata a valódi alkotmányjogi panasz előbbiek szerinti kezelésének? Röviden az, hogy a hatásköri korlát konkrét ügyben való alkalmazásához három felté-

28 Jelenlegi gyakorlatában az Alkotmánybíróság hatáskörének meglétét vagy hiányát eljárásának minden szakaszában hivatalból vizsgálja [vö. Abtv. 55. § (4) bekezdés c) pont, 64. § a) pont]. Lásd például 3094/2020. (IV. 23.) AB végzés, Indokolás [13]; 3363/2019. (XII. 16.) AB végzés, Indokolás [14]; 34/2019. (XI. 29.) AB határozat, Indokolás [32].

29 Alaptörvény 24. cikk (2) „Az Alkotmánybíróság
a) az Alaptörvénnyel való összhang szempontjából megvizsgálja az elfogadott, de ki nem hirdetett törvényeket;
b) bírói kezdeményezésre soron kívül, de legkésőbb kilencven napon belül felülvizsgálja az egyedi ügyben alkalmazandó jogszabálynak az Alaptörvénnyel való összhangját;
c) alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja az egyedi ügyben alkalmazott jogszabálynak az Alaptörvénnyel való összhangját;
d) alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját;
e) a Kormány, az országgyűlési képviselők egynegyede, a Kúria elnöke, a legfőbb ügyész vagy az alapvető jogok biztosa kezdeményezésére felülvizsgálja a jogszabályoknak az Alaptörvénnyel való összhangját;
f) vizsgálja a jogszabályok nemzetközi szerződésbe ütközését;
g) az Alaptörvényben, illetve sarkalatos törvényben meghatározott további feladat- és hatásköröket gyakorol.”

30 Lásd Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés c)–d) pontját. A valódi panasz a d) pontban található. Ennek a törvényi lekepezése az Abtv. 27. §.

31 2019-ben az Alkotmánybíróság teljes ülése és öttagú tanácsai összesen 430 ügyet fejeztek be. Ebből 389 alkotmányjogi panaszjelzés volt. Ez kb. 90%-os arányt jelent. A második helyen a bírói kezdeményezések szerepeltek (30 db). Előbbiekhez még az is hozzátartozik, hogy a főtítkári eljárásban befejezett 491 ügyből 263 alkotmányjogi panasz volt. Az Alkotmánybíróság ügyforgalma 2019. 2. és 7. táblázat https://alkotmanybirosag.hu/uploads/2020/02/2019_12_31_ab_ugyforgalom.pdf (2020.04.18.).

32 Annak alátámasztására, hogy az Alkotmánybíróság adóügyekben hozott bírói döntéseket is érdemben felülvizsgál valódi alkotmányjogi panaszjelzésben, néhány utóbbi időben hozott határozatra hivatkozom. 3128/2019. (VI. 5.) AB határozat, 17/2019. (V. 30.) AB határozat, 3033/2019. (II. 13.) AB határozat, 3086/2018. (III. 14.) AB határozat.

20 Vö. Gst. 1. § b) és f) pont.

21 Az Európai Unió-beli nemzeti és regionális számlák európai rendszeréről szóló az Európai Parlament és a Tanács 549/2013/EU rendelete.

22 Vö. Gst. 2. § b) pont.

23 Az államadósság-mutató alapján számított magyar makrogazdasági adatokról lásd LENTNER, CSABA: *Excepts on New Hungarian State Finances from Legal, Economic and International Aspects*. Prajmi Vjesnik: Casopis Za Pravne I Drustvene Znanosti Pravnog Fakulteta Sveucilista Josipa Jurja Strossmayera U Osijeku. 2018, Vol. 34. No. 2. 9–25.

24 A COVID–19 járvány által okozott válság hatása valószínűleg ismét növelni fogja a mutatót.

25 Ezek az időpontok kiegészíthetők még például a befogadásról szóló döntés napjával alkotmányjogi panaszindítvány esetén.

26 Az Alkotmánybírágról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.).

27 Ez állna összhangban az Alaptörvény 24. cikk (9) bekezdésével, amely úgy szól, hogy az Alkotmánybíróság hatáskörének, szervezetének, működésének részletes szabályait sarkalatos törvény határozza meg.

Szemle

tel együttes (konjunktív) fennállására van szükség: 1. az adósságmutató haladja meg az 50%-ot (a döntés időpontjában); 2. a hatásköri listában szereplő eljárás folyjon; 3. a törvényi listában szereplő norma felülvizsgálata történjen. Azokban az esetekben, amelyekben az Alkotmánybíróság valódi alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját, a harmadik feltétel nem teljesül, hiszen az eljárás tárgya nem törvény, hanem bírósági határozat. Az ad értelmet annak, hogy a hatásköri lista a valódi alkotmányjogi panaszt is lefedi, hogy a valódi panasz alapján indult eljárásban az Alkotmánybíróság áttérhet a normák alkotmányossági felülvizsgálatára.³³ A hatásköri lista figyelembevétele alapján azonban az áttérés esete is egyértelmű: ez sem vezethet a törvényi listán szereplő normák teljes hatáskörben való felülvizsgálatához, ha a korlát alkalmazásának egyéb feltételei fennállnak.

A hatásköri lista nem tartalmazza az előzetes normakontrollt [a] pont], a jogszabályok nemzetközi szerződésbe ütközésének vizsgálatát [f] pont] és az egyéb hatásköröket [g] pont]. Ez azt jelenti, hogy ezekben akkor sem érvényesül a hatásköri korlátozás, ha az alkalmazhatóság másik két feltétele egyidejűleg teljesül. Az Alaptörvény hatálya alatt 7 előzetes normakontroll-eljárást folytatott le az Alkotmánybíróság.³⁴ Ezek nem érintettek olyan törvényeket, amelyek a korlátozó szabály hatálya alá tartozó törvényi listában helyet kaptak, jóllehet nem zárható ki, hogy a jövőben lesznek ilyen eljárások.

Olyan jogszabályok nemzetközi szerződésbe ütközését azonban már vizsgálta a testület, amelyek a törvényi listán szerepelnek. Az utóbbi évekből két példa hívható fel. A 31/2017. (XII. 6.) AB határozatban a reklámadóról szóló 2014. évi XXII. törvény (a továbbiakban: Ratv.) két rendelkezése került ütköztetésre az ír–magyar adóegyezménnyel.³⁵ Az Alkotmánybíróság bírói indítvány alapján az adóegyezményben foglalt diszkriminációtalan megsejtését vizsgálta és érdemi döntésében az indítványt elutasította.³⁶ A 3383/2018. (XII. 14.) AB határozatban a Magyarország 2017. évi központi költségvetéséről szóló 2016. évi XC. törvénynek a szolidaritási hozzájárulással kapcsolatos szabályait vetette össze a Helyi Önkormány-

zatok Európai Chartájának³⁷ meghatározott pontjaival, amelyek a helyi önkormányzatok pénzügyi forrásait védik. Az országgyűlési képviselők indítványa is elutasításra került. Ezekben az ügyekben annak ellenére nem kellett tekintettel lenni a hatásköri korlátra, hogy egy központi adónemről szóló törvényt, illetve a 2017-es költségvetési törvényt vizsgálta felül az Alkotmánybíróság a diszkrimináció tilalma és az önkormányzatok pénzügyi autonómiája szempontjából.

Az egyéb eljárásokban – mint például a köztársasági elnök tisztségtől való megfosztása vagy az Országgyűlés népszavazás elrendelésével összefüggő határozatának vizsgálata során – az Alkotmánybíróság jellemzően nem gyakorol normakontrollt, ezért ezek a hatásköri korlát értelmezése szempontjából nem feltétlenül relevánsak.

3. A törvényi lista

„[...] a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, az illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények [...]”

Összesen hét törvényhozási tárgykör áll az átmeneti hatásköri korlát hatálya alatt. Mindegyik a pénzügyi jog területére tartozik. A törvényi listához szorosan kapcsolódó legutóbbi érdemi döntés a 34/2019. (XI. 29.) AB határozat (a továbbiakban: Abh.2.) volt a rendkívüli jogrend megelőző időszakban. Ebben összefoglaló jelleggel vezette le a 3. öttagú tanács, hogy az Alkotmánybíróság miként értelmezi az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdését és az hogyan alkalmazandó az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Itv.) esetében. Az Abh.2.-ben különösen azt a kérdést kellett megválaszolni, hogy az Itv.-ben hatályban volt mindkét sérelmezett szabályra³⁸ vonatkozik-e a hatásköri korlát. Az Alkotmánybíróság a következő levezetést adta:

Az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdésében lefektetett szabály célja a költségvetésre, a zárszámadásra és az államháztartás egyes bevételi forrásaira vonatkozó törvényi szabályok alkotmányossági kontrolljának átmeneti szűkítése. Az alkotmányossági felülvizsgálatot korlátozó

33 Abtv. 28. § (1) „Az Alkotmánybíróság a 27. §-ban meghatározott bírói döntés felülvizsgálatára irányuló eljárásban a 26. § szerinti, jogszabály Alaptörvénnyel való összhangját illető vizsgálatot is lefolytathatja.”

34 1/2013. (I. 7.) AB határozat, 3109/2014. (IV. 17.) AB végzés, 16/2015. (VI. 5.) AB határozat, 7/2016. (IV. 6.) AB határozat, 8/2016. (IV. 6.) AB határozat, 1/2017. (I. 17.) AB határozat, 13/2018. (IX. 4.) AB határozat.

35 Magyar Köztársaság és Írország között a kettős adóztatás elkerüléséről és az adóztatás kijátszásának megakadályozásáról a jövedelemadókról területen Dublinban, 1995. április 25-én aláírt egyezmény kihirdetéséről szóló 1999. évi XI. törvény.

36 Megjegyzendő, hogy az Európai Unió Bírósága a C-482/18. sz. ügyben hozott ítéletében (2020. március 3.) megállapította, hogy a Ratv. mulasztási bírságról szóló egyes rendelkezései ellentétesek az uniós joggal.

37 A Helyi Önkormányzatok Európai Chartájáról szóló, 1985. október 15-én, Strasbourgban kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1997. évi XV. törvény.

38 Az Alkotmánybíróság az alábbi szabályokat vizsgálta felül az Itv.-ből abban a hatályossági állapotban, amelyben az alapügyben alkalmazásra kerültek:

77/A. § (1) „Ingatlan tulajdonjogának, ingatlanhoz kapcsolódó vagyoni értékű jognak ajándékozási, illetve vissztérhes vagyonátruházási illeték alá eső szerzése után a fizetésre kötelezett a bejelentett érték alapulvételével illetékelőleget köteles fizetni. Ha a törvény külön szabályt nem állapít meg, az illetékelőleget a vagyonszerzési illetékekre vonatkozó rendelkezések az irányadók. Az illetékelőleget fizetési kötelezettség abban az esetben is fennáll, ha a vételár teljes kiegyenlítéséig az eladó a tulajdonjogát fenntartja.”

79. § (2) „A [...] megfizetett illeték a megfizetést követő öt éven belül téríthető vissza.”

szabály alkalmazási hatálya megszorítóan értelmezendő. Ez a megközelítés áll ugyanis összhangban az Alkotmánybíróság alkotmányvédelmi funkciójával, amely abban az alaptörvényi szabályban³⁹ gyökerezik, mely szerint az Alkotmánybíróság az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve. Az Alkotmánybíróság megerősítette azt a korábbi megállapítását, hogy az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdésében felsorolt törvények listája zártkörű, tehát az alkotmányossági felülvizsgálatot szűkítő kivételes rezsimbe kizárólag a felsorolt normák tartoznak, annak hatóköre nem bővíthető. A taxatív lista részét képező törvények egyes normái tartalmi vizsgálat alapján sorolandók a korlátozás hatálya alá. Ily módon érvényesül a hatásköri korlát jelentésének kibontásakor a tartalom elsődlegessége a formával szemben. Ezt az értelmezési (alap)elvet alkalmazva a kérdés tehát nem az, hogy melyik törvény, hanem az, hogy melyik törvényi rendelkezés tartozik a kivételes rezsimbe.⁴⁰

Az előbbieken ismertetett általános megállapításokat követően az Alkotmánybíróság úgy tért át az Itv. elemzésére, hogy az adótörvényekkel kapcsolatban kidolgozott gyakorlatára támaszkodott. Eszerint az adójogi normák közül az esik a hatásköri korlátozás alá, amely tartalmilag, azaz anyagi jogi értelemben hozzátartozik valamelyik adónem törvényi tényállásához függetlenül attól, hogy melyik jogforrásban található. Az adótényállás azokat az elemeket, törvényi szabályozási egységeket öleli fel, amelyek megvalósulása esetén anyagi jogi adókötelezettség keletkezik. Ezek közé tartoznak különösen az alanyra, a tárgyra, az alapra, a mértékre, a mentességre és a kedvezményre vonatkozó rendelkezések.

Ugyanezt a megközelítést alkalmazta az Alkotmánybíróság az Itv. felülvizsgálatára is. Mindezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy „az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdésében lefektetett átmeneti hatásköri korlátozást az illetékekről szóló törvény tekintetében is úgy kell megszorítóan értelmezni, hogy a kivételes szabály csak és kizárólag azokra az Itv.-ben található rendelkezésekre vonatkozik, amelyek tartalmuk szerint anyagi illetékfizetési kötelezettségről és ahhoz kapcsolódó törvényi tényállási elemekről rendelkeznek”.⁴¹ Ezek mentén haladva az Alkotmánybíróság megállapította az Abh.2.-ben, hogy az egyik hatályban volt sérelmezett szabály, amelyik az Itv. 79. § (2) bekezdés második tagmondatában foglalt helyet, nem esik a hatásköri korlát hatálya alá, ezért az Alkotmánybíróságnak kiterjed a hatásköre arra, hogy azt a diszkrimináció tilalmára tekintettel alaptörvény-ellenesnek nyilvánítsa. Tette ezt annak ellenére, hogy formálisan ez a norma is az Itv.-ben szerepelt. Ehhez a megállapításhoz három észrevételt szükséges fűzni, amelyek egy

további ponttal bővítenők a 3234/2020. (VII. 1.) AB határozatra (a továbbiakban: Abh.3.) tekintettel.

Az egyik az, hogy a hatásköri korlát elviekben két módon közelíthető meg. Kiterjesztően vagy – ahogyan az Alkotmánybíróság tette – megszorítóan. Nem az Abh.2. volt az, amelyik kijelölte az értelmezés irányát.⁴² Mégis szükséges rámutatni arra, hogy a korlát kiterjesztő(bb) felfogása könnyen oda vezethetett volna, hogy az Alkotmánybíróság csak néhány alapjog szempontjából vizsgálhatná felül az összes olyan jogszabályt, amely hatással van vagy összefüggésben áll a költségvetési, a zárszámadási és az öt közbevetéltípusra vonatkozó törvénnyel. Ebben az esetben például az is vita tárgyát képezhetné, hogy a költségvetési támogatásban részesülő pártok ellenőrzésével,⁴³ a tartós ápolást végzők időskori támogatásával,⁴⁴ a bűnügyi költség viselésével⁴⁵ és a közigazgatási bíróságok felállításával⁴⁶ kapcsolatos 2019-es határozatok mennyiben voltak meghozhatók teljes hatáskörben. Az állami pénzügyekkel ugyanis (szinte) minden összefügg. A hatásköri korlát kiterjesztő értelmezése tehát a magyar jogrendszer nagy része felett erodálhatta volna az alkotmányossági felülvizsgálatot. A megszorító értelmezés éppen ennek az ellenkezőjéhez vezetett és ezt a hatást a választott megközelítési mód értékének tartom.

A másik az, hogy a megszorító értelmezéshez tartozik egy következetesen alkalmazható dogmatika, ami természetesen folyamatosan formálódik az újabb ügyek eldöntésén keresztül. Az Abh.2. addig fejlesztette az értelmezést, hogy – az adótörvényekhez hasonlóan – az Itv.-t is tartalmi vizsgálat alá kell vetni, és azt a kérdést kell megválaszolni, hogy a támadott norma anyagi fizetési kötelezettségről vagy ahhoz kapcsolódó törvényi tényállási elemről rendelkezik-e? Ha igen, akkor a hatásköri korlát alá tartozik. Ha nem, akkor vizsgálható az összes alapjog szempontjából (az indítvány keretein belül).⁴⁷

42 Először lásd 40/2012. (XII. 6.) AB határozat, Indokolás [20].

43 32/2019. (XI. 15.) AB határozat.

44 25/2019. (VII. 23.) AB határozat.

45 20/2019. (VI. 26.) AB határozat.

46 22/2019. (VII. 5.) AB határozat.

47 A hatásköri korláttal kapcsolatos egyik legújabb döntés [3208/2020. (VI. 11.) AB végzés] arra a kérdésre adott választ, hogy miként kell kezelni a fogalom meghatározó rendelkezést támadó alkotmányjogi panaszt az Itv. rendszerében. Ebben az ügyben az indítványozó az Itv. azon pontját sérelmezte, amelyik az alapítvány fogalmát [Itv. 102. § (1) bekezdés v) pont] határozza meg. Tette ezt azért, mert az alapügyben a szűk fogalom meghatározás miatt még nem esett az alapítványokra vonatkozó teljes személyes illetékmentességi szabály [Itv. 5. § (1) bekezdés f) pont] hatálya alá a külföldi bíróság által bejegyzett alapítvány. A mentességi szabály, amelyik a törvényi tényállás része, nem azonosítható a definíciós szabállyal, jóllehet előbbi csak utóbbival együtt, arra tekintettel alkalmazható, hiszen az ad értelmet a mentességi szabályban szereplő egyik fogalomnak. A definíciós szabályt is a hatásköri korlát hatálya alá sorolta az Alkotmánybíróság, mert az indítvány lényegében arra irányult, hogy ki jogosult, illetve ki nem jogosult igénybe venni a mentességet, és magatartási szabály a két pont együttes alkalmazásából következik [3208/2020. (VI. 11.) AB végzés, Indokolás [27]–[28]].

39 Alaptörvény 24. cikk (1) bekezdés.

40 Abh.2., Indokolás [35]–[38].

41 Abh.2., Indokolás [39]–[41].

Szemle

Tehát a választóvonal nem egyszerűen az anyagi és az eljárási rendelkezések között húzódik meg. Az Abh.2. enél cizellaltabb.

Az adójog anyagi természetű szabályai közé több minden tartozik, mint a fizetési kötelezettségekről és a tényállási elemekről szóló normák. Anyagi jogerőhatást vált ki például az adó megállapításához való jog elévülése (a továbbiakban: elévülés). Úgy tűnik azonban, hogy az Abh.2.-ben foglalt teszt szerint erre nem terjed ki a hatásköri korlát még abban az esetben sem, ha anyagi joginak tekintjük azt. Egyfelől azért, mert nem fizetési kötelezettségről vagy tényállási elemről szólnak az elévülési szabályok, hanem arról, hogy meddig lehet közhatalmi eszközzel megállapítani az anyagi fizetési kötelezettséget, amelynek megszűnését fogalmilag el kell választani az elévüléstől. Az elévülés nem megszünteti, hanem megállapíthatatlanná teszi a kötelezettséget (vagy éppen a jogot) közhatalom gyakorlása útján. Másfelől az elévülést az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény (a továbbiakban: Art.) szabályozza. Az Art. nincsen benne a taxatív felsorolásban és annak tartalma – mint tudjuk – fő szabály szerint nem bővíthető. Ezért egyik olyan törvényben szereplő norma sem vonható tartalmi értelmezéssel a hatásköri korlát hatálya alá, amelyik törvény formálisan nem kapott helyet a felsorolásban. A tartalom szerinti minősítés elvével az Abh.2. logikája szerint az dönthető el, hogy a hét pénzügyi tárgyú törvény tartalmából mire vonatkozik a hatásköri korlát. Az értelmezés hatóköre tehát az, ami a törvényi listában benne van. A felsoroláson kívül álló törvényekre nem terjed ki a vizsgálat, hiszen a lista zártkörű, ezért más törvények normatartalma nem emelhető be az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdésébe.⁴⁸

A harmadik arra hívja fel a figyelmet, hogy a közpénzügyi eljárási törvények következetesen kimaradtak a listából. Így – az előbb említett Art.-on felül – az adóigazgatási rendtartásról szóló 2017. évi CLI. törvény és az adóhatóság által foganatosítandó végrehajtási eljárásokról szóló 2017. évi CLIII. törvény sincsen benne. A költségvetési és a zárszámadási törvénnyel összefüggésben arra kell utalni, hogy az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény, valamint a Gst. sem szerepel a törvényi listán. Következésképpen ezen törvények egyik szabálya sem áll a korlát hatálya alatt. Megjegyzendő, hogy a jogegységi határozatok még akkor se esnek a korlátozás hatálya alá, ha az anyagi jogi fizetési kötelezettség pontos terjedelmét értelmezik.⁴⁹

48 Az Abh.3.-ban tett megállapítások ez alól a szabály alól kizárólag az rendkívüli jogrendben jelentenek kivételt. Erre a speciális esetre alább visszatérek.

49 Lásd az ingó vagyontárgy átruházásából származó jövedelem adózása szabályai egységes értelmezéséről szóló 3/2013. Közigazgatási-munkaügyi jogegységi határozatot (a továbbiakban: KJE) megsemmisítő döntést, amely a következőket írja az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdéséről. „Az Alaptörvény e rendelkezése a törvényeket (törvényi rendelkezéseket) veszi ki az alkotmányossági vizsgálat alól. A jogegységi

Végül ki kell térni arra, hogy az Abh.3., amely a belföldi gépjárműadóból származó bevételek teljes mértékű központosítását bírálta el, a hatásköri korlát hatálya alá sorolta a Magyarország 2020. évi központi költségvetésének a veszélyhelyzettel összefüggő eltérő szabályairól szóló 92/2020. (IV. 6.) Korm. rendelet 4. §-át. Tehát egy olyan szabályra vonatkoztatta a hatásköri korlátot, amelyik formálisan nem törvényben, hanem kormányrendeletben volt található.⁵⁰ Ezt azzal indokolta, hogy a támadott normát a Kormány a költségvetési törvény szabályozási tárgykörében alkotta meg az Alaptörvény 53. § (2) bekezdése alapján és az a 2020. évi központi költségvetés bevételi oldalát érinti.⁵¹

A párhuzamos indokolások⁵² sora tulajdonképpen egy irányba mutat: különleges jogrendben a Kormány törvényhozási tárgykörben hozott, központi költségvetési tartalmú rendeletét alakísága ellenére törvényként kell kezelni a hatásköri korlát alkalmazásakor.⁵³ Ez hatását tekintve olyan, mintha rendkívüli jogrendben a jogforrások elé egy varázstükröt állítanánk, amelynek képében törvényi formát öltenek a kormányrendeletbe foglalt, ám törvényhozási útra tartozó normák. Rendes jogrendben ez a különleges szerkezet nem működik, ezért az állapítható meg, hogy az Alkotmánybíróság nem tért el a hatásköri korlátra vonatkozó állandó gyakorlatától. A hatásköri korlát továbbra is csak a zártkörű listában szereplő törvényi szabályokra terjed ki, jóllehet most már azt is hozzá kell tenni ehhez, hogy: a különleges jogrend kivételével.

4. Az alapjogi lista

„[...] Alaptörvénnyel való összhangját kizárólag az élethez és az emberi méltósághoz való joggal, a személyes adatok védelméhez való joggal, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való joggal vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó jogokkal összefüggésben vizsgálhatja felül, és ezek sérelme miatt semmisítheti meg.”

Ha a fentiekben tárgyalt három feltétel egyszerre teljesül, az Alkotmánybíróság csak az alapjogi listában szereplő alapjogok szempontjából vizsgálódhat az indítvány

határozatra a korlátozás nem terjed ki, ezért az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a KJE érdemi alkotmányossági vizsgálatának akadálya nincs.” 2/2016. (II. 8.) AB határozat, Indokolás [25].

50 A 744/B/2010. AB végzés (ABH 2011, 2871) a másik példa arra, hogy az Alkotmánybíróság a hatásköri korlátot a törvénynél alacsonyabb szintű jogszabályra is vonatkoztatta, jóllehet az előbb hivatkozott ügyben még az Alkotmány alapján hozott döntést a testület.

51 Abh.3., Indokolás [26].

52 Lásd Czine Ágnes, Hörcherné Marosi Ildikó, Juhász Miklós, Schanda Balázs, Szalay Péter, Varga Zs. András alkotmánybírók párhuzamos indokolását az Abh.3.-ban.

53 Az ún. törvény erejével bíró rendeletekről lásd CSERNY ÁKOS – ORBÁN BALÁZS ANDRÁS – TÉGLÁSI ANDRÁS: *Az integrált jogforrási rendszer*. In: GÁRDOS-OROSZ FRUZSINA – HALÁSZ IVÁN (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba*. Dialóg Campus, Budapest, 2019. 325–329.

keretei között.⁵⁴ Az önmagában nem akadályozza az érdemi vizsgálatnak, hogy az indítvány más alaptörvényi szabályok sérelmét is állítja. A felsorolásban nincsen benne többek között a jogállamiság, a tulajdonhoz való jog, az arányos közteherviselés és a diszkrimináció tilalma. Ezek szempontjából a pénzügyi tárgyú törvények nagyobb valószínűséggel válhatnak aggályossá, mint a listában szereplők alapján, jöllehet a jogszabályok alaptörvény-konformitása mellett vélelem szól.

Külön értelmezést igényel a diszkrimináció tilalma. Az egyértelmű, hogy ez nem szerepel az alapjogi listán. Az Alkotmánybíróságnak azonban töretlen a gyakorlata a tekintetben, hogy a megkülönböztetés tilalmát az emberi méltósághoz való joggal összefüggésben értelmezi, mert az egyenlőség végső alapja az emberek egyenlő méltósága. Ebből azt a következtetést vonta le a testület, hogy határozott kérelem esetében az egyenlő méltóságban gyökerező törvény előtti egyenlőség sérelme vizsgálható a hatásköri korlát hatálya alá tartozó norma esetében is, de önmagában a diszkrimináció sérelmére alapított indítványt ezt nem teszi lehetővé.⁵⁵

Az előbbi megállapítások alapján tehát az a lehetőség sem vethető el teljes mértékben, hogy a diszkrimináció legsúlyosabb esetei, amelyek alapjogok tekintetében, különösen védett tulajdonság⁵⁶ szerinti súlyos, az emberi méltóságot is kikezdő különbséget tesznek a személyek között, vizsgálhatók a hét pénzügyi tárgyú törvény esetében is, mert ezek már az emberi méltóság sérelme szempontjából válnak aggályossá.

5. A közjogi érvénytelenség

„Az Alkotmánybíróság az e tárgykörbe tartozó törvényeket is korlátozás nélkül jogosult megsemmisíteni, ha a törvény megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények nem teljesültek.”

A közjogi érvénytelenséggel kapcsolatban az Abtv. 26. § (2) bekezdése szerinti közvetlen alkotmányjogi panasz⁵⁷ vetett fel kérdéseket az Alkotmánybíróság legutóbb

bi gyakorlatában. A közvetlen panaszt a panaszos alapjogában való személyes, közvetlen és aktuális sérelme különbözteti meg az *actio popularistól*. Ezeket a feltételeket az Alkotmánybíróság a következőképpen bontotta ki. A személyes érintettség az indítványozó saját alapjogában való sérelmét jelenti. A közvetlenség követelménye szempontjából az a meghatározó, hogy a kifogásolt jogszabály maga érinti-e az indítványozó alapjogát. Az aktuális érintettség követelménye azt jelenti, hogy az érintettségnek az alkotmányjogi panasz benyújtásakor fenn kell állnia.⁵⁸

Közjogi érvénytelenségre minden olyan indítványozó támaszkodhat, akinek jogosultsága van erre hivatkozni. Így például megtehetik ezt azok, akik előzetes vagy utólagos normakontrollt kezdeményezhetnek.⁵⁹ Közvetlen alkotmányjogi panaszban a közjogi érvénytelenség azonban csak megszorításokkal hívható fel. Az Alkotmánybíróság döntései szerint Alaptörvényben biztosított jog sérelmének állítása mellett (azzal közvetlen összefüggésben), nem pedig ahelyett lehet hivatkozni a közjogi érvénytelenségre. E követelmény teljesülése nélkül ugyanis nem lehet szó személyes, közvetlen és aktuális érintettségről. A közjogi érvénytelenségre való hivatkozás lehetőségére általánosan irányadó szabályt, amelynek értelmében alkotmányjogi panaszt csak Alaptörvényben biztosított jog sérelmére lehet alapozni.⁶⁰

A hatásköri korlát második mondatában szereplő „korlátozás nélkül jogosult megsemmisíteni” fordulat tehát nem azt jelenti, hogy minden egyéb feltételtől és szabálytól eloldódna az alkotmánybírói döntéshozatal közjogi érvénytelenség esetében. Ez csupán azt fejezi ki, hogy annak ellenére megsemmisíthetők a pénzügyi tárgyú törvények, hogy a törvényi listában benne vannak. Az előbb hivatkozott határozatok alapján az még nem teljesen egyértelmű megítélés szerint, hogy miként határolható el egymástól a két helyzet; nevezetesen az, hogy a közjogi érvénytelenségre az Alaptörvényben biztosított jog sérelme mellett vagy ahelyett hivatkozik-e az indítványozó. Az érvek okszerű összekapcsolása mint általános iránymutatás megfogalmazható ahhoz, hogy a „mellett” helyzete álljon fenn. A 3311/2019. (XI. 21.) AB határozat [15]–[23] bekezdéseiben írtak akár határesetnek is tűnhetnek abból a szempontból, hogy ezt az összekapcsolást teljesítette-e az indítványozó.

54 Lásd továbbá BALOGH ZSOLT: *Alkotmánybíróság*; In: Bevezetés az alkotmányjogba, i. m. 369.

55 3157/2018. (V. 16.) AB határozat, Indokolás [49]; 3363/2019. (XII. 16.) AB végzés, Indokolás [23].

56 Ezekre példa az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdése értelmében: faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel.

57 Abtv. 26. § (2) Az (1) bekezdéstől eltérően, az Alkotmánybíróság eljárása kivételesen akkor is kezdeményezhető az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés c) pontja alapján, ha

a) az alaptörvény-ellenes jogszabály rendelkezésének alkalmazása vagy hatályosulása folytán közvetlenül, bírói döntés nélkül következett be a jogsérelme, és

b) nincs a jogsérelme orvoslására szolgáló jogorvoslati eljárás, vagy a jogorvoslati lehetőségeit az indítványozó már kimerítette.

58 3110/2013. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás [27]–[31].

59 Vö. Alaptörvény 6. cikk (2) és (4) bekezdés, 24. cikk (1) bekezdés a) és e) pont, Abtv. 23. §, 24. §, 24/A. §.

60 10/2019. (III. 22.) AB határozat, Indokolás [17]; 3311/2019. (XI. 21.) AB határozat, Indokolás [18].

Szemle

III. Záró gondolatok

A működtetett adórendszer a múlt lenyomatát is magán hordozza. Annak ellenére, hogy a különadó közel két éve hatálytalan, még mindig a napi gyakorlat része. Az Alkotmánybíróság elé olyan bírói indítványok⁶¹ is érkeztek az elmúlt egy évben, amelyek esetében a felperesek több évtizeden keresztül fennállt munkaviszonya csoportos létszámleépítéssel szűnt meg egy légiközlekedéssel foglalkozó állami cégnél 2012-ben. Ennek következtében felmondási időre járó juttatásként adóköteles jövedelmet szereztek, amelyet a munkáltató felszámolója a közterhek levonását követően 2014 novemberében fizetett ki számukra. A levonások egyik jogcíme a különadó volt 75%-os mértékkel. A szóban forgó jövedelmet kivette a különadó alapján egy törvénymódosítás 2015. december 12-i hatálybalépéssel. Egyidejűleg azt a szabályt is beiktatta, hogy az előbbi módosítást a 2015. január 1-jétől megszerzett jövedelmekre is alkalmazni kell.⁶² A felperesek azonban ezen időpont előtt kapták meg a jövedelmet, ezért a különadót törvényesen számították fel a terhükre.

A bírói indítványok lényegében arra kérdeztek rá, hogy a törvényi mentesség ezen időbeli megoldása összhangban áll-e az Alaptörvénnyel. Az Alkotmánybíróság érdemben nem adott választ, mert az átmeneti hatásköri korlát nem tette azt számára lehetővé az indítványhoz kötött eljárásban. Sajnálatos módon az alapügyek felperesei így nem nyertek szubjektív jogvédelmet. Ezek az ügyek azonban objektíve segítették a joggyakorlatot, mert előbbre mozdították az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdésének az értelmezését.

Egyrészt valamivel tisztábban látjuk, hogy az emberi méltósághoz való jog sérelmére mennyiben alapítható diszkriminációs természetű érvelés. Erről fentebb már szó volt. Másfelől azt is megerősítették, hogy az Alkotmánybíróság nem jogalkotó szerv. A támadott szabály alaptörvény-ellenességének megállapításával és alkalmazási tilalmának kimondásával ugyanis nem lett volna elérhető az adómentesség kiterjesztése arra a juttatásra is, amelyben a felperesek részesültek 2014 novemberében. Épp ellenkezőleg: egy ilyen határozat a mentességre jogosultak körének a szűkítéséhez vezetett volna normatív szinten, hiszen azokat sem illetné meg a továbbiakban

adókönnyítés, akik 2015. január 1. és 2015. december 12. között csoportos létszámcsökkentés következtében kaptak felmondási időre járó juttatást vagy végkielégítést és az el nem évült különadó-kötelezettségüket még nem alapították meg.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata folyamatosan fejlődik. Ez alól az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése sem jelent kivételt.⁶³ Az Abh.2.-vel bezárólag az jelenthető ki, hogy az átmeneti hatásköri korlátot megszorítóan értelmezi a testület, és tartalmi vizsgálat alapján dönti el, hogy a zártkörű felsorolásban szereplő törvények normáiból melyek esnek a hatálya alá. Ez azt jelenti, hogy a központi adókról és az illetékekről szóló törvények szabályai közül azokra vonatkozik a korlát, amelyek fizetési kötelezettségről vagy ahhoz kapcsolódó törvényi tényállási elemről rendelkeznek. Az elválasztás tehát nem egyszerűen az anyagi/eljárási szabályok megkülönböztetését veszi alapul. Az alkalmazott logika követhetőnek tűnik a járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények esetében is.⁶⁴ Ennek az értelmezésnek az értékét az adja szerintem, hogy a pénzügyi tárgyú törvények felett átfogóbb alkotmányossági felülvizsgálatot tesz lehetővé, mint egy formális és kiterjesztő megközelítés. A rendkívüli jogrendben érvényesülő Abh.3. nem felülírta az előbbieken összefoglalt szabályt, hanem egy olyan (jogforrástani) érvelést adott elő, amelyik nem tűnik alkalmazhatónak az általános jogrend keretei között.

A jövőben aktuálisvá válhat annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy melyik időpontban kell vizsgálni az államadósság GDP-hez viszonyított arányát. A hatásköri korlát ugyanis csak akkor áll aktív üzemmódban, ha a három feltétel (mutató, hatásköri és törvényi lista) egyszerre teljesül. Úgy gondolom, hogy megnyugtatóan a törvényalkotó tudná rendezni a helyzetet az Abtv.-ben azzal, hogy az alkotmánybírósági döntéshozatal napját jelölje ki. Ehhez fűzött kivételes szabály szólhatna úgy, hogy – ha ez az indítványozó számára kedvezőbb – az indítvány benyújtásának a napja az irányadó. Megfontolandónak tűnik számomra az államadósság fogalmának vagy – ami ennél jelentősebb módosítással járna – az államadósság-mutató alaptörvényi szinten való meghatározása. Ez nemcsak a hatásköri korlát, hanem az államadósságfék alkotmányos érvényesülése szempontjából is biztosítékot jelenthetne.

61 3094/2020. (IV. 23.) AB végzés és 3363/2019. (XII. 16.) AB végzés.

62 Különadó tv. 12/E. § (2) bekezdés (hatályos: 2015. december 12. és 2018. július 25. között). E törvénynek az egyes törvényeknek a Nemzeti Adó- és Vámhivatal átalakításával, valamint a költségvetési tervezéssel és gazdálkodással kapcsolatos módosításáról szóló 2015. évi CXCI. törvénnyel megállapított 9. § (3) bekezdés e) pontját a 2015. január 1-től megszerzett jövedelmekre is alkalmazni kell.

63 A helyi adók központi feltételeivel összefüggésben lásd BALOGH-BÉKESI NÓRA: *A helyi adózás törvényessége*; In: AUER ÁDÁM – BOROS ANITA – SZÓLIK ESZTER (szerk.): *Az önkormányzati vagyongazdálkodás aktuális kérdései*. Dialóg Campus, Budapest, 2018, 38.

64 A helyi adókról szóló 1990. évi C. törvény tekintetében ebbe az irányba mutat a következő döntés: 3264/2017. (X. 19.) AB határozat, Indokolás [24].

Sipos Alexandra kriminológia mesterszakos hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Nagy Márta *A gyermek jogainak érvényesülése az igazságszolgáltatásban* című könyvéről*

Nagy Márta tudományos munkásságának vizsgálódási körébe tartozik elsősorban annak feltérképezése, hogy a mediáció alkalmazásának milyen lehetőségei vannak, valamint az a kérdés, hogy a gyermekek jogai hogyan érvényesülhetnek az igazságszolgáltatás területén.

Ismerve a szerző több évtizedes munkásságát, nem tűz az azt állítani, hogy az elméletet és a gyakorlatot ötvöző multidiszciplináris kutatói tevékenységének egyfajta szintéziseként jelent meg az elmúlt évek egyik kiemelkedő, tudományos igénnyel összeállított munkája, amely a hazai család- és gyermekjogi kérdéseket komplexen, nemzetközi jogi keretek közé helyezve tárgyalja. A téma ezen összetett szemléletmód szerinti vizsgálatának szükségességét mutatja, hogy a hazai Polgári Törvénykönyv rendszerén belül a családjognak önállóan létező alapelvei is vannak. Ennek jelentősége abban rejlik, hogy ez az a jogág, amelynek alkalmazásában kiemelt szerep jut a jogon kívüli értékeknek és amely legkevésbé igényli a jogi beavatkozást.

A 2018-ban megjelent kötet jól felépített, öt nagyobb fejezetből álló mű, amely a gyermek jogainak érvényesülése szempontjából vizsgálja egyrészt azt, hogy a hazai jogfejlődésre milyen hatást gyakorolnak a gyermekközpontú igazságszolgáltatás megteremtésének törekvései. Másrészt, hogy az alternatív vitarendezési formák megjelenésének és fejlődésének hatására milyen prioritások jelennek meg a nemzetközi, az uniós és hazai joggyakorlatban, valamint a családjogi bírók szemléletének változásában milyen változást hozott. Az alábbiakban a kötet egyes részeiről adok összefoglalót.

I.

A gyermek jogainak megfelelő védelme olyan kielezett konfliktushelyzetekben mérhető leginkább, mint az igaz-

ságszolgáltatási vagy gyermekvédelmi eljárások. Annak érdekében, hogy látható legyen: a gyermek érdekeinek védelme értelmezhető-e az egyes tagállami vagy nemzetközi bírósági döntésekben *A gyermek érdeke mint alapvető elv megjelenése a szülői felügyeleti jog közös gyakorlása során* című fejezetben a szerző áttekinti, hogy mikor és hogyan jelenik meg a gyermekekre vonatkozó jog a hazai és a nemzetközi dokumentumokban. Az olvasó számára nagyon hasznos, hogy Nagy Márta ezeket munkája elején ismerteti, mert a könyv további részében gyakran utal a dokumentumok jelentőségére és tartalmára. A gyermekjogok bemutatását követően pedig a mediáció általános definíciójából kiindulva ismerteti a családi mediációt és annak különböző típusait, valamint általában a békés megoldások szerepét és jelentőségét a családjogi viták megoldása során. Definiálja a bíróságon kívüli és a bíróságon belüli mediáció közötti különbséget. Nemzetközi összehasonlítás keretében kitér az új Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyve által engedélyezett váltott elhelyezés jogintézményére is, amelyet a gyermek legfőbb érdeke mint alapelv szerint elemez. Erről a fejezetről elmondhatjuk, hogy az alapvető fogalmak definiálásával lefekteti azt a szükséges ismeretanyagot, amelyre a kötet hátralévő részében alapoz.

II.

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás című fejezet olyan kérdésekre keresi a választ, hogy miként jelennek meg nemzeti politikai döntésekben az Európai Tanács Miniszteri Bizottsága által elfogadott, a gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás céljait megvalósító intézkedések, valamint, hogy ezek hogyan változtathatnak a nemzeti joggyakorlaton a családjogi jogalkalmazás tekintetében. Ezzel az Iránymutatással az Európa Tanács azt a célt igyekszik elérni, hogy az igazságszolgáltatás

* NAGY MÁRTA: *A gyermek jogainak érvényesülése az igazságszolgáltatásban*. Budapest: L'Harmattan, 2018.

Jogirodalom, jogélet

gyermekközpontú legyen, biztosítsa és támogassa a gyerekek emberi jogait, védelemben részesítse őket minden esetben, függetlenül attól, hogy ki ő és mit követett el. A szerző az Európai Unió gyermekjogi tematikájából a *gyermek szabad véleménynyilvánításhoz való joga* és a *gyermek meghallgatása alapelv* megjelenését elemzi a hazai és a nemzetközi jogforrásokban. A gyermek véleménynyilvánításhoz való joga alatt kell értenünk azt, hogy „a Gyermek jogairól szóló New York-i Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítsák azt a jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét” (42. oldal). A gyermek meghallgatásának alapelvét a Brüsszel IIa rendeletbe foglaltak alapján pedig a következőképpen definiálja a szerző: „az 1980-as Hágai Egyezmény 12. és 13. cikkének alkalmazásakor biztosítani kell, a gyermek lehetőséget kapjon az eljárások során történő meghallgatásra, kivéve, ha ez a gyermek életkora vagy érettségi szintje miatt nem tűnik célszerűnek” (43. oldal).

A fejezetben kitér arra, hogy a gyermek véleménynyilvánításhoz való joga esetén mennyire fontos az ítélőképesség szakszerű megvizsgálása, amely hatósági kompetencia körébe tartozik. A jelenleg hatályos magyar jogi szabályozásban nincs egységes standard az ítélőképesség meghatározására, nincs definiált életkori határ, amelynek betöltését követően kötelező a meghallgatás, illetve melyik az az életkor, amely alatt nem tartanak meghallgatást. Minden eset külön elbírálás alá esik, a bíróság felelőssége dönteni arról, hogy mikor szükséges a gyerek meghallgatása. A szerző véleménye szerint ezzel az új jogszabályi rendelkezések kielégítik a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelményét. Kiemeli továbbá a gyermeki vélemény komplex vizsgálatának fontosságát annak érdekében, hogy a valós vágya elválasztható legyen a szülői akarattól. Hangsúlyozza azonban mindennek a tárgyi és személyi feltételeit is, a barátságos körülmények megteremtésének és a gyerekekkel foglalkozó szakemberek interdiszciplináris képzésének fontosságát annak érdekében, hogy a gyerek a traumatizálásának lehetőségét a minimumszintre csökkentsék és a gyermek elsődleges érdeke maximálisan megmutatkozhasson a bírósági döntések során.

III.

A családok internacionalizálódásának következményeként a vegyes házasságkötések és bontások száma jelentősen megnőtt az elmúlt évtizedben, amely nemzetközi családi jogviták sorozatát indította el. Annak köszönhetően, hogy a fontos jogi tradicionalizmus mellett a jogrendszer valamelyest képes a társadalmi jelenségek gyors változására való reagálására, megjelent a határokon átnyúló mediáció intézménye. Ennek megfelelően a szerző a kötet *A gyermek jogainak védelme a határokon átnyúló és jogellenes gyermekelviteli ügyekben* című fejezetben a jogellenesen Magyarországra hozott vagy Magyarországról jogellenesen külföldre vitt gyermek visszahozatalával

kapcsolatos hazai perspektívákkal és eljárási gyakorlatokkal foglalkozik.

A témakörrel kapcsolatban elengedhetetlen a vonatkozó jogszabályok, különösképpen a Hágai Gyermekvédelmi Egyezmény és a Brüsszel IIa rendelet ismerete. Ennek eleget téve, a szerző részletezi az ebben foglaltakat és ezeket a könnyebb megértés érdekében konkrét jogesetekkel illusztrálja. Kiemeli, hogy bár a magyar bíróságokon elenyésző ezeknek az ügyeknek a száma, mégis nagy szükség lenne a jelenleg elég hiányos speciális eljárási eszközök megteremtésére. Valamint részletesen bemutatja, hogy milyen lehetőségek vannak a mediációra ilyen ügyekben, a gyerek mindenekfelett álló érdeke hogyan tud érvényesülni ehhez hasonló, komplex jogviták esetén is. Felhívja a figyelmet azonban arra, hogy nem egyszerű annak megítélése, hogy a békés vitarendezés eszközeit mikor és hogyan alkalmazzák az ilyen szenvedélyekkel terhelt konfliktusok megfelelő kezelésére. Bemutatja, hogy Belgium, Franciaország, Németország, Svájc és Ausztria, valamint maga az Európai Unió joggyakorlatában miként alkalmazzák a mediációt a határokon átnyúló és jogellenes gyermekelviteli ügyekben. Annak ellenére, hogy Magyarországon is évről évre nagyobb számban indulnak jogellenes gyermekelviteli ügyben eljárások, amelynek 60-70%-ában indulhatna mediációs eljárás, jelenleg mindössze egy olyan mediátor van, aki ilyen nemzetközi ügyekben eljárhat. A szerző álláspontja szerint „Magyarországon is fontos lenne egy nemzetközi családjogi mediációközpont létrehozás, akár az Igazságügyi Minisztérium keretein belül is” (109. oldal).

IV.

2008-ban megszületett az Európai Parlament és a Tanács 52. számú, a polgári és kereskedelmi ügyekben a mediációs eljárás egyes aspektusairól szóló irányelv, amely lehetővé teszi a tagállamok számára a bírósági eljárás során alkalmazott közvetítői eljárás szabályainak kidolgozását. A szerző az első fejezetben részletesen kitért ennek az intézménynek az ismertetésére. A kötet *A békés megoldásra törekvés a hazai perjogi kodifikációban* című fejezetben pedig azt vizsgálja, hogy születtek-e olyan jogszabályok a tagállamokban, amelyek nevesítik a bírósági mediációt. A teljesség igénye nélkül ismertet néhány országot, ahol nyomon követhető az irányelv átültetésének törekvései, így Németország, Olaszország, Portugália, Szlovénia, Görögország, Horvátország, Franciaország és természetesen Magyarország jogalkotásában való megjelenésének törekvéseit és hatásait is bemutatja. Az irányelv alkalmazásának hatékonyságvizsgálata érdekében 2014-ben az Európai Parlament érdekes hatástanulmányt publikált, amely a tagállamok öt éves tapasztalatát értékelte az alternatív konfliktuskezelési eljárások polgári és kereskedelmi ügyekben történő alkalmazásáról. Az eredmények alapján megfogalmazódott a tagállamokra jellemző mediációs paradoxon, amely alatt azt kell érteni, hogy annak

ellenére, hogy ez az alternatív eljárás általában gyorsabb, hatékonyabb és kedvezőbb árú, mint a peres eljárás, döbbenetesen kevés a mediációk száma mind Magyarországon, mind az Európai Unió többi tagállamában.

Az esettanulmány különböző jogi és jogi szabályozás nélküli intézkedéseket javasol a paradoxon feloldására. A tanulmány eredményeinek elemzését követően a szerző komplexen bemutatja a mediáció uniós szabályozásának hatását a magyar perjogi kodifikációra. Az új Polgári Perjogi Kódex kodifikációs folyamata során élénk vitát váltott ki a közvetítői és a nem peres eljárásoknak a polgári perrendtartásba való helyezése. Nagy Márta álláspontja szerint „a mediáció, a bírósági mediáció bevezetése a hazai jogi kultúrába átfogó jelleggel akkor történhet meg, ha a közvetítéssel kapcsolatos eljárási szabályok egységesen a Polgári Perjogi Kódexbe kerülnek, aminek következtében a per megindítását követően vagy annak folyamán a peres eljárás bármikor »kiváltható« mediációval” (136. oldal).

V.

A gyermeki jogok védelmével kapcsolatos nemzetközi bírósági gyakorlat tendenciái című fejezetben a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának és a luxemburgi székelyű Európai Unió Bíróságának gyakorlatát veti össze a különélő szülők felügyeleti jogával és a gyermekkel való kapcsolattartással összefüggő ügyeken keresztül. Teszi ezt annak érdekében, hogy választ keressen a szakirodalom által gyakran felvetett dilemmára, mely szerint egységes-e a szülő-gyermek viszony rendezésének kérdése Európában.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának olyan ítéleteit ismerteti, amelyet az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. és 14. cikke megsértésével kapcsolatban hoztak. Az Európai Unió Bírósága által hozott döntéseket pedig az Alapjogi Charta 7., 21. és 24. cikkének érvényesülésével kapcsolatban mutatja be. E cikkek ismertetése is helyet kap a fejezetben a könnyebb megértés érdekében.

A jogesetek ismertetése során a szerző minden esetben kiemeli és részletezi az adott ügyben alkalmazott, gyermekekre vonatkozó jog tagállami és nemzetközi dokumentumokban foglalt jogszabályi kereteit. Megállapítja, hogy a döntésekben megfigyelhető a harmonizáció, a gyermek jogának érvényesülése élvezzi a legfőbb prioritást e két intézmény joggyakorlatában, amikor az államok kötelezettségeinek teljesítését vizsgálja. Megfogalmazódhat az az igény a két bírósággal szemben, hogy mutassanak irányt különböző családjogi viták rendezésében a tagállamok számára, azonban ehhez elsősorban arra lenne szükség, hogy a nemzeti jogalkotásban összhang, egységes álláspont teremdjön.

A szerző megalapozott gyakorlati tudásával értékeli a megfigyelt eltérő gyakorlatokat és javaslatokat fogalmaz meg a nem túlzottan hatékony hazai „trendek” megváltoztatására. Ismerteti, hogy hazai viszonylatban milyen tárgyi és személyi feltételek megteremtése szükséges, milyen költségekkel jár és milyen képzésekre lenne szükség a szakemberek számára. A hazai joggyakorlatot nézve a mediáció mint alternatív konfliktuskezelési forma kultúrája egyelőre gyerekcipőben jár, jelenleg sem társadalmilag, sem szakmailag nem örvend nagy tekintélynek. „Az uniós szintű mediációs paradoxon feloldása érdekében teendő tagállami erőfeszítések mellett saját paradoxonunk feloldásáért is mindent meg kell tennünk, hogy a jogintézmény hatékonyan működni tudjon” (152. oldal), valamint hogy a gyermekek jogai még inkább prioritást élvezhessenek az igazságszolgáltatás során. A szerző ennek megoldását és a hibás gyakorlatok kiküszöbölésének lehetőségét abban látja, hogy az említett feltételek megteremtésén és a jogalkalmazók célzott képzésén túl, a jogalkalmazás tendenciáinak elemzésére és a kapcsolati problémák felismerésére is nagy hangsúlyt kell fektetni.

VI.

Szakmai érvek mentén természetesen lehet vitatkozni, nem egyetérteni Nagy Márta megállapításaival, következtetéseivel, javaslataival, a bírálatnak azonban nem látom indokát. A mű terjedelmes, változatos és releváns szakirodalmi bázisra támaszkodik. Azon túl, hogy ismerteti a magyarországi és fontosabb európai uniós szabályozásokat és jogalkalmazói „trendeket”, jogeseteken keresztül konkrét tagállami gyakorlatokat is bemutat. Ennek köszönhetően nemcsak uniós szinten, hanem regionálisan is összehasonlíthatóvá teszi a joggyakorlatokat.

A téma igen összetett, a gyermekjogok érvényesülésének több különböző aspektusára is kiterjed. Köszönhetően annak, hogy ennek az igen komplex témának a bemutatását egészen az alapvető definíciók pontos magyarázatával kezdi a szerző, az egyébként bonyolult, többszempontú problémafelvetés könnyebben értelmezhetővé, a könyv olvasmányossá válik. Különös gondot fordít a gyermekjogokkal összekapcsolódó fogalmak precíz és egyszerű megfogalmazására, mindezt úgy teszi, hogy közben megőrzi a stílyt, szakmai szó- és fogalomhasználatot.

Nagy Márta munkája korszerű, a széles körben alkalmazott tagállami és európai joggyakorlat bemutatásának köszönhetően nemzetközi viszonylatban is színvonalas mű. Azzal összefüggésben, hogy a nyelvezete hivatalos, mégis közérthető, joggal tarthat számot széles körű érdeklődésre mind a szakemberek, mind a laikusok körében.

AZ EURÓPAI UNIÓ JOGA A GYAKORLATBAN – A BREXIT UTÁN

Harmadik, átdolgozott kiadás

SZERZŐ: Blutman László

ÁRA: 7000 Ft

A Brexit, a migrációs hullámok, a szuverenizmus erősödése, a COVID-19 járvány: az Európai Uniót ismét nagy, eddig ismeretlen kihívások feszítik. A gazdasági válság lassú elmúltával megfigyelhető mérsékelt optimizmus már a múlté. A könyv harmadik, jelentősen átdolgozott kiadása ebben az új helyzetben ad átfogó képet az ismét huszonhét tagállamból álló EU jogának működéséről.

Az uniós jog megismerésénél és alkalmazásánál nem az a legfőbb probléma, hogy kevés az információ, hanem az, hogy túl sok. Így a könyv célkitűzése ugyanaz, mint a korábbi kiadásoké. Segítséget kíván nyújtani a nagy kiterjedésű, nehezen átlátható, a magyar jogtól eltérő sajátosságokkal rendelkező uniós joganyag átlátásához és megértéséhez, hogy megkönnyítse használatát a magyar belső joggyakorlatban. A szerző nagy gondot fordít arra, hogy bemutassa a felmerülő jogkérdések gyakorlati összefüggéseit, és ebben jogesetek százaira támaszkodik. A hivatkozott bírósági határozatok elmozdulást jelentenek a jogszabályi szövegektől a gyakorlati problémák irányába. Ráadásul a magyar vonatkozású uniós jogesetek gyarapodásával még érzékelhetőbbé válnak az EU-jog és a magyar joggyakorlat kapcsolódási pontjai. A könyv gazdag esetjogi vonatkozásai kiindulópontot jelenthetnek a belső joggyakorlatban felmerülő uniós jogi kérdések megoldásához, az uniós jogszabályok sikeres alkalmazásához.

www.hvgorac.hu → EU, nemzetközi jog

MUNKAJOG

A 2020/3. LAPSZÁM TARTALMÁBÓL:

- ▶ Lőrincz György: A munkaszerződés teljesítésének egyes kérdései
- ▶ Balogh Áron Péter: A kedvezőbb eltérés elvének jogalkalmazási kérdései a szakképzési munkaviszony fényében
- ▶ Arató Balázs: Az Mt. 66. § (8) bekezdésének c) pontja a koronavírus tükrében
- ▶ Gellérne Lukács Éva - Paragh Brigitta: A magyar biztosítottak részvétele az európai uniós szintű betegmozgásokban - nem tervezett egészségügyi szolgáltatások igénybevétele
- ▶ Horváth István: Félve boncolás. A közalkalmazotti törvény fokozatos hatályvesztéséről

ELŐFIZETHETŐ NYOMTATOTT ÉS ONLINE KIADÁSBAN IS!

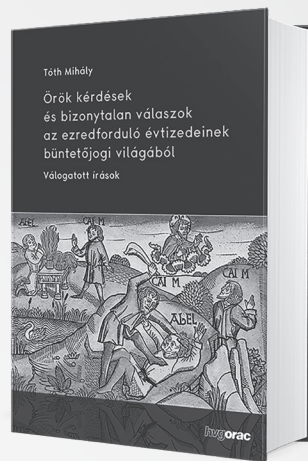
munkajogilap.hu

ÖRÖK KÉRDÉSEK ÉS BIZONYTALAN VÁLASZOK AZ EZREDFORDULÓ ÉVTIZEDEINEK BÜNTETŐJOGI VILÁGÁBÓL

Válogatott írások

SZERZŐ: Tóth Mihály

ÁRA: 7000 Ft

Tóth Mihály professzor, az MTA doktora, a Magyar Büntetőjogi Társaság elnöke, a Magyar Jog című folyóirat főszerkesztője több évtizedes ügyészi pályáját cserélte fel az egyetemi katedrára.

E gyűjteményes kötet csaknem negyven év részben még gyakorló jogászként írt tanulmányaiból, előadásaiból válogat. Az összeállítás – ahogy a szerző fogalmaz – egyben sajátos korrajz is az ezredforduló évtizedeinek büntetőjogi törekvéseiről, teljesült, életben tartott és megghiúsult várakozásairól. A kritikus és pragmatikus szemléletű írásokból megismerhetők a szervezett bűnözés, a terrorizmus elleni küzdelem vagy a testületi felelősség szabályozásának első kísérletei, képet kaphatunk egyes eljárási intézmények helykereséséről, az anyagi és eljárási jogi kodifikáció elhúzódtó vitáiról. Válogatási szempont volt azonban az is, hogy a szemelvények a tudományos nehézséget szándékolatlan mellőző, olvasmányos formában ma is aktuális, hasznos ismereteket nyújtsanak leendő és gyakorló jogászok számára.

www.hvgorac.hu → **Büntetőjog**

A TISZTESSÉGES BÍRÓSÁGI ELJÁRÁS

Audiatur et altera pars

SZERZŐ: Czine Ágnes

LEKTOR: Tóth Mihály

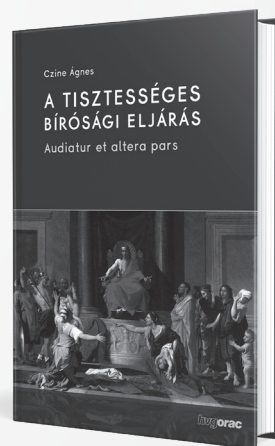
ÁRA: 6000 Ft

„A tisztességes eljáráshoz való jog elsősorban nem az egyéneket megillető jog, hanem az igazságszolgáltatás egyik legfontosabb alapelve és a jogállamiság elvének lényegi tartalmi eleme. Nem egyetlen jogosítványt tartalmaz, hanem számos eljárási garanciát foglal magában, amelyek együttes megvalósulása, együttthatása eredményezi az eljárások tisztességes voltát. Ebben az értelemben tehát inkább az alapvető szabadságjogok érvényesülését szolgáló »védelmi jog«. [...]

A tisztességes eljárás témájának feldolgozása összetett kihívás, és Czine Ágnes erre vállalkozott monográfiájában. Noha elsődleges érdeklődési területe életpályájából is következően a tisztességes eljárás jogának a büntető igazságszolgáltatásban való érvényesülése lenne, jelen munkája az említett összetett körülmények teljességében helyezi el e szűkebb tárgy vizsgálatát. [...]

Az értekezés nemcsak megkerülhetetlen és naprakész feldolgozása a tisztességes eljárás összetett témakörének, hanem számomra különösen értékes az, hogy a szerző szakmai teljesítménye és értékvilága átsugárzik a művön: a történeti vívmányok tisztelete, széles körű elméleti és gyakorlati felkészültség, az összehasonlító joganyag ismerete és alkalmazása, a lelkiismeretes ítékezés, és nem utolsósorban az európai értékek iránti elkötelezettség.”

Paczolay Péter
(részlet a kötet előszavából)

www.hvgorac.hu → **Büntetőeljárás jog**

SUMMARY

PÉTER HALMAI:

Regulation of the Civil Law and its Relation to the European Union's Law

To what extent is it possible to Europeanize the civil law, that is a fundamental question. Phases of the Union's civil law were linked with the development of the internal market. However, there is difference as regards to which area and how deep a harmonization was required by the legislator. This progress might be analyzed from the subject of regulation and the strength of the European impact. Further clarification is needed regarding the basis of European regulation, the presence of transborder element, or the Union might encroach upon the national civil legal legislation. The consumer-protection, complete transformation of the company law was independent of the existence of transborder element. According to the main conclusion, the requirements of the internal market do not necessitate the complete harmonization of all elements of the civil law.

PÉTER MICZÁN

Credibility and its Further Connections with Evidence in Civil Procedure

The potentially decisive significance of the credibility and its refutation in the civil proceedings, during the evaluation of the results of the evidence necessitates its fur-

ther theoretical inquiry. In this paper I examined issues in connection with proving, disproving and post-proving credibility. Among these I analyzed (i) when can the refutation of credibility be based on the official knowledge or the free evaluation of the court, (ii) whether the court's duty to examine credibility encapsulate or not a power to ex officio proving or disproving it, (iii) whether it is the court's duty to detect and contemplate the psychological signals of lying, (iv) whether there is a priority order in examining a statements truthfulness and the person's credibility making that statement, (v) whether and under what conditions a motion to prove credibility (instead of its refutation) may be accepted, (vi) whether it is the court's duty to provide opportunity to disprove the refutation of credibility or at least make an objection against it before rendering its judgment, (vii) what kind of effect may be attributed to a written certificate of credibility in the civil process, (viii) whether posterior motion to prove may be granted concerning a party's or other participant's credibility subsequent to closure of the preparation of the process.

IMOLA BENCSIK:

Historical Background and Limitations of Party Autonomy in Domestic and International Commercial Arbitration

Arbitration could be described as an alternative dispute resolution procedure based on an agreement

between the parties. The arbitral award has final and binding effect on the rights and obligations of the parties. This study examines the historical background, content and limits of the parties' autonomy. In addition, the main purpose of the study is to examine in detail the issue of arbitrability and to provide a comprehensive overview of the forms of the parties' autonomy, including the internal and external limits, especially the contractual limits, the imperative rules, the public order and the intervention of state courts.

ATTILA CSABA CSÉFFAI:

The Constitutional Right to Expert

It has long been recognized that access to the services of an expert in the lawsuit for parties is often more important than the legal services, which undoubtedly suggests the constitutional right to experts of a party. The constitutional right to experts is an unnamed element of fair trial, which is unknown in the domestic legal literature, despite the fact it has more and very tangible constitutional aspects and as the elements of the right to a fair trial itself is inherent in a number of other parts of the right to a fair trial. From these elements, the paper discusses the right to effective legal protection and legal assistance, the principle of equality of arms, and the right of access to justice.

ZUSAMMENFASSUNG

PÉTER HALMAI:

Regelung des materiellen Zivilrechts und deren Verhältnis zum Europarecht

Es ist eine grundlegende Frage, inwieweit die Europäisierung des Zivilrechts möglich ist. Die Entwicklung des Europarechts auf dem Gebiet des materiellen Zivilrechts ist mit der Entwicklung des Binnenmarktes verknüpft. Es ist aber je nach Rechtsgebiet unterschiedlich, welche Harmonisierung oder Rechtsvereinheitlichung der Unionsgesetzgeber verlangt hat. Der Prozess kann nach Regelungsgebiet bzw. nach der Art der Unionsaktion bewertet werden. Die Frage sollte geklärt werden, ob das Unionsrecht ein grenzüberschreitendes Element voraussetzt oder ob der Unionsgesetzgeber das Recht der Mitgliedstaaten unabhängig von einem solchen Element beeinflusst. Die völlige Neugestaltung des Verbraucherschutzes und teilweise des Gesellschaftsrechts war von der Existenz eines grenzüberschreitenden Elements unabhängig. Laut der zentralen Schlussfolgerung verlangt der Binnenmarkt nicht, dass jedes einzelne Element des Zivilrechts im Prozess der Harmonisierung betroffen ist.

PÉTER MICZÁN:

Weitere Verbindungspunkte zwischen Glaubwürdigkeit und Beweisführung im Zivilprozess

Wegen der – potenziell entscheidungserheblichen – Bedeutung der Glaubwürdigkeit bzw. des Verlustes der Glaubwürdigkeit im Beurteilungsprozess des Ergebnisses der Beweisführung muss die wissenschaftliche Untersuchung fortgesetzt werden. Die Studie untersucht vor allem bestimmte Teilfragen der Anerkennung, Untersuchung, Beweisführung, Gegenbe-

weisführung und der nachträglichen Beweisführung der Glaubwürdigkeit, wie z. B. (i) In welchem Fall beruht der Verlust der Glaubwürdigkeit auf amtlicher Kenntnis und wenn auf eigenen Feststellungen? (ii) Bedeutet die Verpflichtung der Untersuchung von Glaubwürdigkeit zugleich eine Ermächtigung zur Anordnung der Beweisführung von Amts wegen? (iii) Ist das Gericht im Prozess der Feststellung des Sachverhalts verpflichtet psychologische Hinweise betreffend Wahrhaftigkeit und Lüge zu erkennen und zu berücksichtigen? (iv) Gibt es eine Rangfolge zwischen Feststellung der wahrheitsgemäßen Sachverhalt und Verlust der Glaubwürdigkeit? In welchem Fall ist eine Untersuchung der Glaubwürdigkeit nicht erforderlich? (v) Kann ein Beweisantrag – statt auf den Verlust – auf das Bestehen der Glaubwürdigkeit gestellt werden? (vi) Bevor ein Urteil gefällt wird, muss das Gericht betreffend den Verlust der Glaubwürdigkeit eine Möglichkeit auf eine Gegenbeweisführung – oder mindestens auf eine Erklärungsabgabe – geben? (vii) Welche Rechtsfolge kann die Bestätigung der Glaubwürdigkeit haben? (viii) Ist eine nachträgliche Beweisführung bezüglich der Glaubwürdigkeit der Parteien bzw. der Mitwirkenden nach dem Abschluss der Prozessaufnahme noch möglich?

IMOLA BENCSIK:

Der historische Hintergrund und die Einschränkungen der Parteienautonomie im nationalen und internationalen Handelsschiedsverfahren

Der Handelsschiedsverfahren kann als alternatives Streitlichungsverfahren bezeichnet werden, das auf einer sich aus dem Verfügungsrecht der Parteien ergebenden Vereinbarung zwischen den Parteien be-

ruht. Die beim Schiedsgerichtsverfahren getroffene Entscheidung ist endgültig und bezüglich der Rechte und der Pflichten von den Parteien verbindlich. Die vorliegende Studie untersucht den historischen Hintergrund, den Inhalt und die Grenzen der Autonomie der Parteien im Laufe der Rechtsgeschichtsperioden. Das Hauptziel der Studie ist, jenseits der Frage des Verfügungsrechts und der Arbitrabilität der Parteien, einen umfassenden Überblick über die Formen der Parteienautonomie, beziehungsweise über die inneren und äußeren Willensgrenzen ihrer Autonomie, und als solche, ebenfalls über die vertraglichen Grenzen, die imperativen Regelungen, den Schutz der öffentlichen Ordnung und weiterhin über die Eingriffe staatlicher Gerichte zu geben.

ATTILA CSABA CSÉFFAI:

Das verfassungsmäßige Recht auf einen Sachverständigen

Es ist seit langem bekannt, dass der Zugang zu einem Sachverständigen in einem Prozess für die Parteien manchmal wichtiger als der Rechtsschutz ist, was zweifellos auf die verfassungsmäßige Bedeutung des Rechts auf einen Sachverständigen hindeutet. Das verfassungsmäßige Recht auf einen Sachverständigen ist ein nicht ausdrücklich genanntes Element des Rechts auf ein faires Verfahren. Dieses Recht ist in unserer Rechtsliteratur unbekannt, obwohl es konkrete verfassungsrechtliche Aspekte aufweist und es als Teilrecht des Rechts auf ein faires Verfahren selbst mehreren Teilrechten inhärent ist. Die Studie beschäftigt sich mit dem Recht auf einen effektiven Rechtsschutz, mit dem Recht auf eine Rechtsberatung, mit dem Grundsatz der Waffengleichheit und mit dem Recht auf dem Zugang zum Recht.

A SZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

Kézikönyv a szakértői tevékenységről
és a szakvéleményről szakértőknek
és jogászoknak

SZERZŐ: Nogel Mónika

LEKTOROK: Herke Csongor, Kovács Gábor

ÁRA: 7000 Ft

A szakvéleményekkel kapcsolatos elvárások világszerte gyökeresen megváltoztak. A hibás szakvéleményekre visszavezethető téves ítéletek arra ösztönözték a jogalkotókat, hogy vizsgálják felül a szakértői bizonyítás korábbi elveit. Ez a revízió hazánkban sem kerülhető meg.

A kötet bemutatja, hogyan változtak meg a szakvéleményekkel szemben támasztott követelmények külföldön és ez hogyan hat a hazai jogra. Hogyan lehet növelni a szakvélemények validitását? Hogyan ellenőrizhetők a szakértők megállapításai? Hogyan biztosítható, hogy kizárólag a legfelkészültebb szakemberek végezhesenek szakértői tevékenységet és csak a megfelelő színvonalú szakvélemények kerüljenek a jogalkalmazó asztalára?

A mű felvázol egy lehetséges „sorvezetőt” is, amelyet a nyomozó hatóság, az ügyészség, a bíróság és az ügyvédek is felhasználhatnak a szakértői vélemények értékelése során. A monográfiának nem utolsósorban az is célja, hogy rámutasson a hatályos jogi környezet hiányosságaira. A témában hiánypótló, az elméleti háttérrel a joggyakorlatból vett példákkal illusztráló kötetből a munkájukban közvetlenül alkalmazható gyakorlati tanácsokat kaphatnak úgy a szakértői tevékenységet végzők, mint a szakvéleményeket felhasználó jogászok.

www.hvgorac.hu → **Büntetőeljárás jog**

A NEMZETKÖZI MAGÁNJOGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY KOMMENTÁRJA

SZERZŐK: Bán Dániel, Bereczki Ildikó, Boreczki Szabolcs, Boros Zsuzsa, Bóka János, Burián László, Csehi Zoltán, Csöndes Mónika, Erdős István, Gombos Katalin, Horváth Bence, Király Miklós, Nagy Csongor István, Nemessányi Zoltán, Németh Ildikó, Osztovits András, Somssich Réka, Szabados Tamás, Szabó Sarolta, Szócs Tibor, Vékás Lajos

SZERKESZTŐK: Vékás Lajos, Nemessányi Zoltán, Osztovits András

ÁRA: 10 000 Ft

2018. január 1-jén hatályba lépett a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény. A jelen kötet a kódexjellegű törvény gyakorlati alkalmazását klasszikus felépítésű, kommentárszerű, azaz paragrafusonként szerkesztett magyarázatokkal kívánja segíteni. A kommentár célja, hogy kellő elméleti alapvetésre épülő, gyakorlati megközelítésben írt, hosszabb-rövidebb glosszákkal irányt mutasson a gyakorló szakemberek: bírák, közjegyzők, ügyvédek, kormánytisztviselők, konzulok számára a nemzetközi magánjogi tényállású ügyekben. A magyarázatok a törvény rendelkezéseivel kapcsolódnak, de az egyes fejezetek elején összefoglalják az adott jogintézményekhez tartozó európai uniós jogforrásokat és nemzetközi szerződéseket is. Minden esetben tisztázzák, hogy – az elsőbbséget élvező uniós és egyezményes jogforrások tárgyi, személyi és időbeli hatályára tekintettel – mely esetekben kell a törvény szabályait alkalmazni.

A kommentár szerzői a Nemzetközi Magánjogi Kodifikációs Bizottság korábbi tagjai, akik a szabályozás koncepcionális, elméleti és gyakorlati kérdéseinek az elismert szakértői.

www.hvgorac.hu → **Polgári eljárásjog, nemzetközi magánjog**